M. Tullii Ciceronis

Orationum Selectarum

LIBER,

Editus in usum Scholarum
Hollandiæ & West-Frisiæ:

Ex decreto Illustriss. D. D. Ordinum ejusdem Provinciæ.

LONDINI

Typis E. Cotes, pro Johanne Pierrepont
Anno Dom. 1667.

AD LECTOREM.

IN hac novâ orationum Ciceronis selectione, quæ mandato illustriss. D. D. Ordinum facta est, idem præstitimus, Benevole Lector, quod in Epistolis; nempe, ut, perlustratis diligenter omnibus & singulis orationibus, eas excerperemus, quarum lectio juventuti plurimum esset profutura, sive ob formularum elegantiam, sive ob rerum sententiarum

momenta, ſive denique ob oratorii artificii applicationem. Quum verò eos, qui in epiſtolis ſuprà dictis initiati ſunt, in eloquentiæ patris Orationibus planè perpetuóque eſſe hoſpites, inconveniens ſit: ideo harum uſus ut cum illarum conjungeretur in ditionis hujus ſcholis, meritò fuit conſultum.

ORATIO

ORATIO I.

Quæ est pro

AULO LICINIO ARCHIA POETA.

Argumentum.

SYllanus & Carbo *legem tulerant, ut ii cives Romani haberentur, qui adscripti essent fœderatis civitatibus, & domicilium in Italia tum, cùm lex ferebatur, habuissent, ac intra 60 dies, apud prætorem professi essent. Hac lege adductus* Gracchus *quidam,* Archiam *Poëtam in judicio accusavit, quòd in urbe se pro Cive gereret, cum non esset Civis. Negavit enim* Archiam *ascriptum esse fœderatis civitatibus, & tempore legis latæ à* Syllano & Carbone *in Italia domicilium habuisse, ac apud Prætorem professum esse.* Cicero *cùm unicè diligeret Poëtam, hac Oratione ipsum in magna frequentia & concursu hominum litterarum defendit. Ac primùm comprobat Archiam legitimum civem esse, cum*

Heraclea & aliis civitatibus adscriptus sit, & tum, cum lex ferebatur, domicilium in Italia habuerit, ac denique apud Praetorem professus sit. Deinde, cum causa per se tenuis sit, digreditur in locum communem de studiis literarum, ac in laudationem Archiæ: quibus persuadet judicibus, Archium, etiamsi non esset civis, cum sit, tamen propter eruditionem & merita erga populum Romanum in urbem adsciscendum esse. Et quia in publico judicio novum & ineptum videbatur laudare studia literarum, ac personam excusat se Cicero in exordio, quod novum dicendi genus in forum adferat, attendens à consuetudine judiciorum. Genus orationis judiciale est. Status verò conjecturalis, an Archias sit civis. Hac confirmat à testibus, & objecta dissolvit.

SIquid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum; aut siqua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum: aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium artium studiis & disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhor-

abhorruisse: earum rerum omnium vel inprimis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, indè usq; repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam & ad ingrediendam rationem horum studiorum exstitisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu præceptisque conformata, nonnullis aliquando salut, fuit, à quo id accepimus quo cæteris opitulari & alios servare possemus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem, & salutem ferre debemus. Ac nè quis à nobis hoc ità dici fortè miretur, quod alia quædam in hoc facultas sit ingenii, neque hæc dicendi ratio aut disciplina: nè nos quidem huic cuncti studio penitus unquam dediti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum; & quasi cognatione quadam inter se continentur.* Sed nè cui vestrûm mirum esse videatur, me in quæstione legitima, & in judicio publico, cùm res agatur apud prætorem populi Romani, le-

ctissimum virum, & apud severissimos judices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modò à consuetudine judiciorum, verùm etiam à forensi sermone abhorreat: quæso à vobis, ut in hac caussa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam, ut me pro summo poëta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente judicium, patiamini de studiis humanitatis ac literarum paulò loqui liberiùs: & in ejusmodi persona, quæ propter otium ac studium minimè in judiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si mihi à vobis tribui concedique sentiam, perficiam profectò, ut hunc A. Licinium non modò non segregandum, cùm sit civis, à numero civium, verùm etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse. Nam ut primùm ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad

scribendi

scribendi studium contulit. Primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili & celebri quondam urbe, & copiosâ, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloriâ contigit. Post in cæteris Asiæ partibus, cunctâque Græciâ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem, ipsius adventus, admiratio quæ superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium, ac disciplinarum; studiaque hæc & in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis: & hic Rheg. propter tranquillitatem reipubl. non negligebantur. Itaque hunc, & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani civitate cæterisque præmiis donârunt, & omnes, qui aliquid de ingeniis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimârunt. Hac tantâ celebritate famæ, cum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consuli, & Catulo. Nactus est primum consules eos, quorum alter res scribendum maximas, alter cum rebus gestis, tum etiam studium atque aures

adhibere posset. Statim Luculli, cùm prætextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed enim hoc non solum ingenii, ac literarum, verùm etiam naturæ, atque virtutis fuit, ut domus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico & ejus Pio filio: audiebatur à M. Aemilio: vivebat cum Q. Catulo, & patre, & filio: a L. Crasso colebatur: Lucullos verò, & Drusum & Octavios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum haberet, afficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere aut audire studebant, verùm etiam, si qui forte simulabant. Interim satis longo intervallo, cùm esset cum L. Lucullo in Ciliciam profectus, & cùm ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quæ cùm esset civitas æquissimo jure, ac fœdere, atque se in eam civitatem voluit: idque cum ipse per se dignus putaretur; tum auctoritate & gratiâ Lucilli ab Heraclensibus impetravit. Data est

est civitas Silani lege & Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent, si tum, cùm lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent, & si sexaginta diebus apud prætorem essent professi.* Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet; professus est apud prætorem Q. Metellum familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege, dicimus, nihil dico amplius: caussa dicta est. Quid enim horum infirmari, Gracche, potest? Heracleæne esse eum adscriptum negabis? adest vir summâ auctoritate, & religione, & fide, L. Lucullus, qui se non opinari, sed scire; non audisse, sed vidisse, non interfuisse, sed egisse dicit. Adsunt Heraclienses legati, nobilissimi homines, qui hujus judicii caussâ, cum mandatis, & cum publico testimonio venerunt; qui hunc adscriptum Heraclienſem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heraclienſium publicas, quas Italico bello, incenſo tabulario, interiisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere: quærere quæ habere non possumus, & de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare:

&

& cùm habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum, fidémque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare; tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. An domicilium Romæ non habuit is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit? At non est professus? immò verò iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegióque prætorum, obtinent publicarum tabularum authoritatem. Nam cùm Appii tabulæ negligentius asservatæ dicerentur, Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignâsset, Metellus, homo, sanctissimus modestissimúsque omnium, tantâ diligentiâ fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, & ad judices venerit, & unius nominis liturâ, se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cùm ità sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis? præsertim cùm aliis quoque in civitatibus fuerit ascriptus. Etenim cùm mediocribus multis, & aut nullâ,

aut

aut humili aliquâ arte prædicis gratuitò civitatem in Græcia homines impertiebantur; Rheginos, credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic summâ ingenii prædito gloriâ noluisse? quid? cum cæteri non modò post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irrepserunt: hic, qui nec utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heraclienſem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo apud exercitum fuisse superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia: primis Julio & Crasso; nullam populi partem esse censum. Sed quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum, qui sit census, ità se jam tum gessisse pro cive, iis temporibus, quæ tu criminaris, nè ipsius quidem judicio in civium Ro. jure esse versatum: & testamentum saepe fecisse nostris legibus, & bis hæreditates civium Ro. & in beneficiis ad ærarium delatus est à L. Lucullo prætore & consule.

consule. Quære argumenta si qua potes: nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres à nobis Gracche, cur tantopere hoc homine delectemur? quia suppeditat nobis, ubi & animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, & aures convitio defessæ conquiescant. *An tu existimas, aut suppetere nobis posse quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrinâ excolamus, aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrinâ eâdem relaxemus?* Ego verò fateor, me his studiis esse deditum: cæteros pudeat, si qui ità se literis abdiderunt, ut nihil possint ex his neque ad communem afferre functum, neque in aspectum lucémque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ità vivo, judices, ut ab illis nullo me unquam tempore, aut commodum, aut otium meum abstraxerit, aut voluptas evocârit, aut denique somnus retardârit. Quare quis tandem me reprehendat, aut quis mihi jure succenseat, si, quantum cæteris ad suas res obeundas quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis conceditur

temporis,

temporis, quantum alii tribuunt intempestivis conviviis, quantum deniquæ aleæ, quantum pilæ, tantum mihi egomet ad hæc studia recolenda sumsero? Atque hoc adeò mihi concedendum est magis, quod ex his studiis hæc quoque crescit oratio & facultas: quæ quantacunque in me est, nunquam amicorum periculis defuit. Quæ si cui levior videtur; illa quidem certè, quæ summa sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum præceptis multisque literis mihi ab adolescentia suasissem, nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem; in eam autem persequenda omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii, parvi esse ducenda, nunquam me pro salute vestra in tot & tantas dimicationes, atque in hos profligatorum hominum quotidianos impetus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, plenæ sapientum voces, plena exemplorum vetustas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas,

scriptores,

ſcriptores, & Græci, & Latini reliquerunt? quas ego mihi ſemper in adminiſtranda repub. proponens animum & mentem meam ipſâ cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quiſpiam: Quid? illi ipſi ſummi viri, quorum virtutes literis proditæ ſunt, iſtáne doctrinâ, quam tu laudibus effers, eruditi fuerunt? Difficile eſt hoc de omnibus confirmare; ſed tamen eſt certum, quid reſpondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuiſſe, & ſine doctrina, naturæ ipſius habitu prope divino, per ſeipſos, & moderatos, & graves extitiſſe fateor: etiam illud adjungo, ſæpius ad laudem atque virtutem, naturam ſine doctrina, quàm ſine natura valuiſſe doctrinam. Atque idem ego concedo, cum ad naturam eximiam atque illuſtrem accesſerit ratio quædam confirmatione doctrinæ, tum illud nescio quid [illegible] singulare ſolere exiſtere, ex hoc eſſe hunc [illegible], quem patres noſtri viderunt Olim [illegible] hominum Africanum; ex hoc C. Lælium, L. Furium, molleſtiſſimos homines, & continentiſſimos; ex hoc fortiſſimum virum, & illis temporibus

poribus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profectò, si nihil ad percipiendam colendámque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent. Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinor, hanc animi remissionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent; delectant domi, non impediunt foris: pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cùm in aliis videremus. Quis nostrûm tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cùm esset senex mortuus; tamen propter excellentem artem, ac venustatem, dubitabatur omnino mori non debuisse. Ergò ille corporis motu tantum amorem sibi conciliârat à nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus ce-

leri-

lericatémque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, judices (utar enim veſtrâ benignitate: quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cùm literam ſcripſiſſet nullam, magnum numerum optimorum verſuum de his ipſis rebus, quæ tum agerentur, dicere ex tempore! quoties revocatum eandem rem dicere commutatis verbis atque ſententiis! quæ verò accuratè cogitatéque ſcripſiſſet, ea ſic vidi probari, ut ad veterum ſcriptorum laudem prevenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non [illegible] oratione [illegible] putem? Atquì ſic à ſummis hominibus eruditiſſimiſque accepimus, cæterarum rerum ſtudia, & doctrinâ, & præceptis, & arte conſtare; poëtam naturâ ipſa valere, & mentis viribus excitari, & quaſi divino quodam ſpiritu afflari. Quare ſuo jure noſter ille Ennius ſanctos appellat poëtas, quòd quaſi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis eſſe videantur. Sit igitur, judices, ſanctum apud vos humaniſſimos homines hoc poëtæ nomen, quod nulla unquam barbaria vio-

violavit. Saxa & solitudines voce respondent, bestiæ sæpe immanes cantu flectuntur atque consistunt: nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant: itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt: permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergò illi alienum, qui poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui & voluntate & legibus noster est, repudiabimus? præsertim, cùm omne olim studium, atque omne ingenium, contulerit Archias ad pop. Rom. gloriam laudémque celebrandam. Nam & Cimbricas res adolescens attigit, & ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus à musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facilè præconium patiatur.* Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cùm ex eo quæreretur, quod acroama, aut cujus vocem lubentissimè audiret: Ejus, à quo sua virtus optimè prædicaretur.

caretur. Itaque ille Marius item ex
imiè L. Plotium dilexit, cujus ingenio
putabat ea, quæ gesserat, posse cele-
brari. Mithridaticum verò bellum mag-
num, atque difficile, & in multa varie-
tate terrâ marique versatum, totum ab
hoc expressum est, qui libri non modo
L. Lucullum, fortissimum & clarissi-
mum virum, verùm etiam populi Ro-
mani nomen illustrant. Populus enim Ro-
Rom. aperuit, Lucullo imperante,
Pontum, & regiis quondam opibus,
& ipsâ naturâ regionis vallatum: po-
puli Rom. exercitus, eodem duce, non
maximâ manu innumerabiles Armeno-
rum copias fudit: populi Romani
laus est, urbem amicissimam Cyzice-
norum, ejusdem consilio, ex omni im-
petu regio, ac totius belli ore ac fau-
cibus ereptam esse, atque conservatam
nostra semper feretur, & prædicabi-
tur, L. Lucullo dimicante cum inter-
fectis ducibus depressa hostium clas-
sis, & incredibilis apud Tenedum pug-
na illa navalis: nostra sunt trophæa,
nostra monumenta, nostri triumphi.
Quare, quorum ingeniis hæc feruntur,
ab iis populi Romani fama celebra-
tur. Carus fuit Africano superiori

noster

noſter Ennius. Itaque etiam in ſepulcro Scipionum putatur is eſſe conſtitutus è marmore. At iis laudibus certè non ſolùm ipſi, qui laudantur; ſed etiam populi Rom. nomen ornatur. cœlum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Rom. rebus adjungitur: omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non ſine communi omnium noſtrum laude decorantur. Ergò illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores noſtri in civitatem receperunt: nos hunc Heraclienſem, multis civitatibus expetitum, in hac autem legibus conſtitutum de noſtra civitate ejiciemus? Nam ſi quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis verſibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat: propterea quòd Græca leguntur in omnibus ferè gentibus; Latina ſuis finibus, exiguis ſanè continentur. Quare, ſi res hæ, quas geſſimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quò minùs manuum noſtrarum tela pervenerint, eòdem gloriam famámque penetrare: quod cum ipſis populis, de quorum rebus ſcribitur, hæc ampla ſunt: tum iis certè, qui de vita, gloriæ cauſâ dimicant,

micant, hoc maximum, & periculorum incitamentum est, & laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cùm in Sigæo ad Achillis tumulum adstitisset, O fortunate, inquit, adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris! & verè. Nam nisi Ilias exstitisset illa; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid noster hic magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit? nónne Theophanem Mytilenæum scriptorem rerum suarum, in concione militum, civitate donavit, & nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commoti, quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset; ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sulla cùm Hispanos & Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset. Quem nos in concione vidimus, quòd libellum malus poëta de populo subjecisset, quod epigramma in eum fecisset, continuò alternis

versibus

versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui, sub ea conditione nè quid postea scriberet. Qui sedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium, & virtutem in scribendo, & copiam non expetîsset? Quid? à Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? quæ præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poëtis pingue quiddam sonantibus, atque peregrinum, tamen aures suas dederet. Neque est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest, sed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudis studio & optimus quisque maximè gloriâ ducitur.* Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem nobilitatémque despiciunt, prædicari se & nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir, & imperator, Attii amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam verò ille, qui cum

Æolis

Ennio comite bellavit Fulvius, non dubitavit Musis manubias massa consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen & musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati judices à musarum honore & à poetarum salute abhorrere. Atque ut id libentius faciatis, jam me vobis, judices, indicabo, & de meo quodam amore gloriæ, nimis acri fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis, atque imperii, & pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit. Quibus auditis, quod mihi magna res & jucunda visa est, hunc ad perficiendum horatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis & gloriæ: quâ quidem detracta, judices, quid est quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, & tam brevi, tanta nos in laboribus exerceamus? certe si nihil animus præsentiret in posterum, & si quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas,

nec

nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis, vigiliisque angeretur, nec toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque *virtus*, quæ *noctes & dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vita tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri; sed cum omni posteritate adæquandam.* An verò tam parvi animi videamur esse omnes, qui in repub. atque in his vitæ periculis laboribúsque versamur, ut cùm usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, vobiscum simul moritura omnia arbitremur? An cum statuas & imagines non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerunt: consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nónne multò malle debemus, summis ingeniis expressam, & politam? Ego verò omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere mecum ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc verò sive à meo sensu post mortem abfutura sunt, sive ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem

tinebunt, nunc quidem certè cogitatione quadam, sæpe delector. Quare conservare, judices, hominem pudore eo, quem amicorum studiis videtis comprobari, tum dignitate, tum etiam venustate; ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitum esse videatis; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ità sint, petimus à vobis, judices, si qua non modò humana, verùm etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse; ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit, qui etiam his recentibus nostris vestrísque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur, quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti, sic in vestram accipiatis fidem, ut humanitate vestrâ levatus potiùs, quàm acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa, pro mea consuetudine, breviter simplicitérque dixi, judices, ea confido probata esse omnibus

bus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, & de hominis ingenio, & communiter de ipsius studio locutus sum, ea judices, à vobis spero esse in bonam partem accepta: ab eo, qui judicium exercet, certò scio.

ORATIO II.

Quæ est pro

M. MARCELLO.

Ant. Luſchi Argumentum.

M. Marcellus *civis Romanus, ampliſſimus atque clariſſimus in diſſentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum &* Cicero *cum multis aliis Senatoribus, civibúſque Rom. Confecto autem bello,* Cæſar *victor multos ex inimicis ſuis, fautoribúſque* Pompeii, *in patriam reſtituit, & ad priſtinam dignitatem: inter quos* Ciceronem, *& poſtmodum deprecante ſenatu, populóque Rom. reſtituit,* & Marcellum, *& ad patriam, & ad priſtinam dignitatem, non obſtante quòd* Marcellus Cæſarem *offendiſſet, & quòd* Cæſar *adhuc ſuſpicari ſe diceret de voluntate* Marcelli, *tamen illa ſua notiſſima benignitate ſuæ privatæ voluntati, publicam anteposuit voluntatem. Unde hanc* Cicero *orationem*

tionem agit ad Cæsarem, *quâ ipsum de sua illa humanitate divino prope ore commendat: ostendens eum esse per suam clementiam in restitutione* Marcelli *summam, atque immortalem gloriam consecutum. Deinde ostendit multis rationibus non debere* Cæsarem *de aliquo suspicari, & tamen eum rogat, ut pro salute publica vitam suam custodiat, sine qua nec possit dignitas reipub. nec restitui, nec servari.*

DIuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit, idémque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditámque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, P. C. reique pub. reddito, non solùm illius, sed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vobis,

ORATIO II.

Quæ est pro

M. MARCELLO.

Ant. Luschi Argumentum.

M. Marcellus *civis Romanus, amplissimus atque clarissimus in dissentione civili fuit cum* Pompeio, *quemadmodum &* Cicero *cum multis aliis Senatoribus, civibúsque Rom. Confecto autem bello,* Cæsar *victor multos ex inimicis suis, fautoribúsque* Pompeii, *in patriam restituit, & ad pristinam dignitatem: inter quos* Ciceronem, *& postmodum deprecante senatu, populóque Rom. restituit, &* Marcellum, *& ad patriam, & ad pristinam dignitatem, non obstante quòd* Marcellus Cæsarem *offendisset, & quòd* Cæsar *adhuc suspicari se diceret de voluntate* Marcelli, *tamen illa sua notissima benignitate suæ privatæ voluntati, publicam antepositi voluntatem. Unde hanc* Cicero *orationem*

tionem agit ad Cæsarem, *quâ ipsum de sua illa humanitate divino prope ore commendat: ostendens eum esse per suam clementiam in restitutione* Marcelli *summam, atque immortalem gloriam consecutum. Deinde ostendit multis rationibus non debere* Cæsarem *de aliquo suspicari, & tamen eum rogat, ut pro salute publica vitam suam custodiat, sine qua nec possit dignitas reipub. nec restitui, nec servari.*

DIuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore alicuo, sed partim dolore, partim verecundiâ, finem hodiernus dies attulit, idémque initium, quæ vellem, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam inauditámque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac penè divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, P. C. reique pub. reddito, non solùm illius, sed meam etiam vocem, & auctoritatem, & vo-

bis, & reipub. conſervatam ac reſtitutam puto. Dolebam enim, P. C. ac vehementer angebar, cùm viderem virum talem, qui in eadem cauſa, in qua ego, fuiſſet, non in eadem eſſe fortunâ: nec mihi perſuadere poteram, neq; fas eſſe ducebam, verſari me in veſtro veteri curriculo, illo æmulo atque imitatore ſtudiorum ac laborum meorum, quaſi quodam ſocio à me & comite diſtracto. Ergò & mihi meæ priſtinæ vitæ conſuetudinem, C. Cæſar, intercluſam aperuiſti; & his omnibus, ad bene de omni repub. ſperandum, quaſi ſignum aliquod ſuſtuliſti. Intellectum eſt enim mihi quidem in multis, & maximè in me ipſo, ſed paulò antè omnibus, cum M. Marcellum ſenatui populóque Rom. & reipub. conſtituiſti, commemoratis præſertim offenſionibus, te auctoritatem hujus ordinis, dignitatémque reipub. tuis vel doloribus vel ſuſpicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis antè actæ vitæ hodierno die maximum cepit, cum ſummo conſenſu Senatûs, tum præterea judicio tuo graviſſimo & maximo. Ex quo profectò intelligis, quanta in dato beneficio ſit laus, cùm

in

in acceptò tanta sit gloria. Est verè fortunatus ille, cujus ex salute non minor penè ad omnes, quàm ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem meritò, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentiâ, aut ullo genere laudis præstantior; Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi, tanta vis, tantaque copia, quæ nondicam exornare, sed enarrare, O. Cæsar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace dicam tuâ; nullam in his esse laudem ampliorem, quàm eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas, cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum, nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri: nec verò disjunctissimas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari,

quàm tuis non dicam cursibus, sed victoriis, illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi irà magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mens aut cogitatio capere possit, amens sim: sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, eásque detrahere ducibus, communicare cum militibus, nè propriæ sint imperatorum, & certè in armis, militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multùm juvant; maximam verò partem quasi suo jure Fortuna sibi vindicat, & quidquid est prosperè gestum, id penè omne ducit suum. At verò hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulò antè adeptus, socium habes neminem: totum hoc, quantumcumque est, quod certè maximum est, totum est, inquam tuum. Nihil sibi ex istâ laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna in istius se societatem gloriæ non offert, tibi cedit, tuam esse totam & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.

Domuisti gentes, immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quæ & naturam, & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, tanta copia, quæ non (ferro ac viribus debilitari frangique) possit. Verum animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat, non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solùm nostris, sed penè omnium gentium literis atque linguis, neque ulla unquam æras de tuis laudibus conticescet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam, dum audiuntur, aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono. At verò, cùm aliquid clementer, mansuete, justè, moderatè, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, & in victoria,

quæ naturâ insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modò in gestis rebus, sed etiam in fictis; ut eos sæpe, quos nùr quam vidimus, diligamus. Te verò, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensúsque, & os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? quâ benevolentiâ complectemur? parietes, medius fidius C. Cæsar, ut mihi videtur, hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, & suis sedibus. Equidem, cùm C. Marcelli, viri optimi, & commemorabili pietate ac virtute præditi, lacrimas modò vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effodit, quibus tu etiam mortuis, M. Marcello conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimámque familiam, jam ad paucos redactam, perè ab interitu vindicâsti. Hunc tu igitur diem tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria Cæsaris: cæteræ,

cæteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnóque comitatu. Hujus autem rei tu idem es & dux, & comes, quæ quidem tanta est, ut tropæis monumentísque tuis non ulla unquam allatura sit finem ætas. Nihil enim est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & consumat vetustas. At verò hæc tua justitia & lenitas animi floreſcet quotidie magis, ità, ut quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam antè æquitate & misericordiâ viceras, hodierno verò die teipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cùm ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam, cùm ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Rectè igitur unus invictus es, à quo etiam ipsius victoriæ conditio visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quàm late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo reipub. miſero

miſero funeſtóque compulſi, etſi aliqua culpa tenemur erroris humani, à ſcelere certè liberati ſumus. Nam, cum M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipub. conſervavit; memet mihi, & item reip. nullo deprecante, reliquos ampliſſimos viros, & ſibi ipſis, & patriæ reddidit; quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipſo in conſeſſu videtis; Non ille hoſtes induxit in curiam, ſed judicavit, à pleriſque ignoratione potiùs, & falſo atque inani metu, quàm cupiditate, aut crudelitate civile bellum eſſe ſuſceptum. Quo quidem in bello ſemper de pace agendum audiendúmque eſſe putavi; ſempérque dolui, non modò pacem, ſed orationem etiam civium pacem efflagitantium repudiari. Neque enim ego illa, nec ulla unquam ſecutus ſum arma civilia, ſempérque mea conſilia pacis, & togæ ſocia, non belli atque armorum fuerunt. Hominem ſum ſecutus privato officio, non publico; tantúmque apud me grati animi fidelis memoria valuit, ut nullo modo cupiditate, ſed nè ſpe quidem, prudens, & ſciens tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem

quidem meum consilium minimè obscurum fuit, Nam & in hoc ordine, integrâ re, multa de pace dixi, & in ipso bello eadem etiam cum capitis mei periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsaris voluntas de bello fuerit, cùm pacis auctores conservandos statim censuerit; cæteris fuerit iratior. Atque id minus mirum videretur fortasse tum, cùm esset incertus exitus, & anceps fortuna belli: qui verò victor, pacis auctores diligit, is profectò declarat maluisse se non dimicare quàm vincere. Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis. Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, & quanto cum dolore vidi, cùm insolentiam ceterorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? Quò gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam: gladium vaginâ vacuum in urbe non vidimus. Quos amisimus cives,

eos

eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam ex eademacie conservat, quos potest. Alterius verò partis, nihil amplius dicam quàm id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modò armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed, ubi fuisset, cogitandum esse dicebant: ut mihi quidem videantur dii immortales, etiamsi pœnas à populo Romano ob aliquod delictum experiverint, qui civile bellum tantum & tam luctuosam excitaverunt, vel placati jam, vel etiam fatiati, aliquando omnem spem salutis ad clementiam victoris & sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono, & fruere cùm fortunâ & gloriâ, tum etiam naturâ & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus jucunda atque sapienti. Cætera cùm tua recordabere, etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere: de nobis quos in republ. tecum simul salvos esse voluisti, quoties

ties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modò summa bona, sed nimirum audebo vel solâ dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilii dignitas, ut hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliquâ lapsis, sed opinione officii, stultâ fortasse, certè non improbâ, & specie quadam reipub. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contráque summa laus, quòd plerique minimè timendum fuisse senserunt.

Nunc verò venio ad gravissimam querelam & atrocissimam suspicionem tuam: quæ non tibi ipsi magis, quàm tùm omnibus civibus, tum màximè nobis, qui à te conservati sumus, providenda est. Quam, etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: ut si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus quàm parùm

rùm prudens. Sed quisnam est iste tam demens, qui scilicet tibi insidiaretur? de tuisne? tametsi, qui magis sunt tui, quàm quibus tu salutem insperantibus reddidisti? an ex eo numero, qui unà tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor, ut, quo duce, omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At, si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est, nè quid inimici. Qui? omnes enim, qui fuerunt, aut suâ pertinaciâ vitam amiserunt, aut tuâ misericordiâ retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis aut, qui superfuerant, amicissimi sint. Sed tamen, cùm in animis hominum tantæ latebræ sint, & tanti recessus, augeamus sanè suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in repub. tam nihil unquam nec de suâ, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tuâ salute contineri suam, & ex unius tui, vitam pendere omnium? Equidem de te dies, noctesque, ut debeo, cogitans; casus duntaxat humanos & incertos eventus valetudinis, & naturæ communis fragilitatem

tem extimesco: doleóque, cùm respub. immortalis esse debeat, eam in unius mortalis animo consistere. Si verò ad humanos casus, incertósque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat insidiarúmque consensio; quem deum, etiamsi cupiat, opitulari posse reipub. credamus? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis belli ipsius impetu, quod necesse fuit, perculsa, atque prostrata: constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles: omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantóque animorum ardore, & armorum, quin quassata resp. quicunque belli eventus fuisset, multa perderet & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: multaque uterque Dux armatus faceret, quæ idem togatus fieri prohibuisset. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt: quibus præter te mederi nemo potest. Itaque illum tuam præclarissimam & sapientissimam vocem invitus audivi, satis te diu vel *naturæ* vixisse, vel *gloriæ*; satis, si ità vis:

vis; naturæ fortasse: addo etiam, si placet, gloriæ; at, quod maximum est, patriæ certè parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam. Noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebrò dicere, satis te tibi vixisse: credo; sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses: nunc, cùm omnium salutem civium, cunctámque remp. res tuæ gestæ complexæ sint, *tantum abes à perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris.* Hîc tu modum tuæ vitæ non salute reipub. sed æquitate animi definies? quid, si istud nè gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Prorúmne igitur inquies, gloriam magnam relinquemus? immo verò aliis, quamvis multis, satis; tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè partim est tum, cùm est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, & Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempub. in eo statu relinqueres,

in

in quo nunc est: vide quæso, nè tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ. Si quidem gloria est illustris ac pervagata multorum & magnorum vel in suos cives, vel in patriam, vel in omne genus hominum fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est: hic restat actus: in hoc elaborandum est, ut remp. constituas, eáque tu in primis compositâ, summâ tranquillitate & otio perfruare. Tum te si voles, cum & Patriæ, quod debes, solveris, & naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicitor. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit. Quamquam iste tuus animus nunquam his angustiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravit. Nec verò hæc tua vita dicenda est, quæ corpore & spiritu continetur. Illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigebit memoriâ seculorum omnium, quàm posteritas alet, quam ipsa æternitas semper intuebitur.

tur. Huic tu inservias, huic te ostentes oportet: quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet: nunc etiam quæ lauder, exspectat. Obstupescent posteri certè imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes & legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis & institutis erit; vagabitur modò nomen tuum longè atque latè, sedem quidem stabilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam qui nascentur, sicut inter nos fuit, magna dissensio: cùm alii laudibus ad cœlum res tuas gestas efferent, alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris: ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam judicibus, qui multis post seculis de te judicabunt, & quidem haud scio, an incorruptiùs quàm nos. Nam & sine amore & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine invidia judicabunt. Id autem, etiamsi tunc ad te, ut quidam falsò putant, non pertinebit; nunc

certè

certè pertinet, te esse talem, ut tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio. Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæque sententiæ. Non enim consiliis solùm, & studiis, sed armis etiam, & castris dissidebamus Erat autem obscuritas quædam, erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid optimum esset: multi, quid sibi expediret: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret. Perfuncta resp. est hoc misero fatalique bello: vicit is, qui non fortunâ inflammaret odium suum, sed bonitate leniret; neque omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exsilio aut morte dignos judicaret. Arma ab aliis posita, ab aliis erepta sunt: ingratus est, injustúsque civis, qui armorum periculo liberatus animum tamen retinet armatum: ut etiam ille sit melior, qui in acie cecidit, quàm qui in causa animam profudit. Quæ enim pertinacia est quibusdam, eadem aliis constantia videri potest. Sed quia jam omnis fracta dissentio est armis & extincta æquitate victoriæ restat, ut omnes unum velint, qui modò habent aliquid non solùm sapientiæ, sed etiam sanitatis: quia, nisi te, C. Cæsar,

salvo,

salvo, & in ista sententia, qua cùm antea, tum hodie vel maximè usus es, manente, salvi esse non possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse volumus & hortamur, & obsecramus, ut vitæ, ut saluti tuæ consulas: omnésque tibi, (ut pro aliis etiam loquar, quod de me ipso sentio) quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modò excubias, & custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, & corporum pollicemur. Sed, ut unde est orsa, in eodem terminetur oratio mea, maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt, quod ex omnium precibus & lacrymis sentire potuisti. Sed, quia non est astantibus omnibus necesse dicere à me certè dici volunt, cui necesse est quodammodo, & quod volunt, & quod M. Marcello, à te huic ordini populóq; Rom. & reip. reddito, præcipuè id à me fieri debere intelligo. Nam lætari omnes non ut de unius solum sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem summæ benevolentiæ est quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo

mo & amantissimo fratri, præter eum quidem cederem nemini: cùm id solicitudine, curâ, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certè hoc tempore magnis curis, molestiis, doloribus liberatus præstare debeo. Itaque C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus à te non conservato solùm, sed etiàm ornato, tamen ad tua innumerabilia in me unum merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

ORATIO

ORATIO III.

Quæ est pro

Q. LIGARIO.

Argumentum.

Quintus Ligarius *civis Romanus, cum* C. Considio *consule profectus est legatus in* Africam, *ante belli civilis principium. Deinde provinciâ decedente* C. Considio, Ligarius, *præfectus provinciæ mansit in* Africa; *postea cùm bellum exarsisset inter* Cæsarem & Pompeium, Ligarius, *nullo negotio se implicari passus est, ut dicit* Cicero. *nam* P. Accius Varus, *qui prætor* Africam *obtinuerat, Uticam venit & arripuit imperium ad clamorem multitudinis imperitæ, ad eum facto concursu; &* Ligarius, *adventu suo quievit, sed necessitate mansit in* Africa, *quæ provincia contra* Cæsarem *tenebatur: ad quam provinciam, bello ardente.* L. Tubero, *cum justo imperio sibi à senatu & sorte, ut moris erat, dato, venisset, eam intrare non potuit, prohibente*

bente Ligario *ut asserebat ipse* Tubero, *unde ad* Pompeium *ivit in* Macedoniam, *& apud eum de injuria quæstus est, ut dicit* Cicero, *& cum eo fuit in bello civili; quo bello finito,* Cæsar *victor* Tuberoni *& multis aliis, patriam restituit: sed* Ligarius, *exulabat, domi manentibus duobus fratribus* Ligarii, *qui cum* Cæsare *semper fuerant. & cum* Q. Tubero *filium* L. Tuberonis Ligarium *apud* Cæsarem, *accusavisset, quod contra* Cæsarem *fuisset in* Africa, *quódque ipsum cum patre suo provinciâ pro hibuisset,* Ligarium Cicero *hac insigni oratione defendit, & pro ipso gratiam* Cæsaris *nititur impetrare.*

NOvum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse: idque C. Pansa præstanti vir ingenio, fretus forte eâ familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quò me vertam, nescio; paratus enim veneram, cùm tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignoratione tuâ

ad hominis miseri salutem abuterer. Sed quoniam diligentiâ inimici investigatum est, quòd latebat, confitendum est, ut opinor: præsertim cùm meus necessarius C. Pansa fecerit, ut id jam integrum non esset: omissâque controversiâ omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, quâ plurimi sunt conservati, cùm à te non solùm liberationem culpæ, sed errati veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maximè optandum, confitentem reum: sed tamen ità confitentem, se in ea parte fuisse, quâ te Tubero, quâ virum omni laude dignum, patrem tuum. Itaque priùs de vestro delicto confiteamini necesse est, quàm Ligarii ullam culpam reprehendatis. Q. igitur Ligarius, cùm esset adhuc nulla belli suspitio, legatus in Africam cum proconsule C. Considio profectus est, qua in legatione & civibus, & sociis ità se probavit, ut decedens Considius provinciâ, satisfacere hominibus non posset si quenquam alium provinciæ præfecisset. Itaque Q. Ligarius, cùm diu recusans nihil profeciſſet provinciam accepit invitus: cui sic præfuit

præfuit in pace, ut & civibus & sociis gratissima esset ejus integritas, & fides. Bellum subitò exarsit: quod qui erant in Africa, antè audierunt geri quàm parari: quo audito, partim cupiditate inconsideratâ, partim cœco quodam timore, primò salutis causâ, post etiam studii sui, quærebant aliquem ducem. Tum Ligarius domum spectans, & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est. Interim, P. Actius Varus, qui prætor, Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum statim concursum est. atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium, si illud imperium esse potuit, quod ad privatum, clamore multitudinis imperitæ, nullo publico consilio deferebatur. Itaque Ligarius, qui omne tale negotium cuperet effugere, paulum adventu Vari conquievit. Adhuc, C. Cæsar, Q. Ligarius omni culpâ vacat. Domo est egressus non modò nullum ad bellum, sed nè ad minimam quidem suspicionem belli: legatus in pace profectus, in provincia pacatissima ità se gessit, ut ei, pacem esse expediret. Profectio certè animum tuum non debet offendere. Num igitur remanio?

mansio? multò minùs. Nam profectio voluntatem habuit non turpem; remansio etiam necessitatem honestam: ergò hæc duo tempora carent crimine: unum, cùm est legatus profectus; alterum, cùm efflagitatus à provincia, præfectus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventum Varii in Africa restitit. Quod si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potiùs quàm Romæ, cùm P. Actio, quàm cum concordissimis fratribus; cum alienis esse, quàm cum suis maluisset? cùm ipsa legatio plena desiderii ac solicitudinis fuisset propter incredibilem quendam fratrum amorem, hic æquo animo esse potuit, belli dissidio distractus à fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. L. signum alienæ à te voluntatis; cujus ego causam, animadverte, quæso, quâ fide defendam, cùm prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua se ipsum confiteatur fuisse; nec tuas tacitas

tacitas cogitationes extimeſcit; nec quid tibi de alio audienti, de ſe ipſo occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem: vide quanta lux liberalitatis & ſapientiæ tuæ mihi apud te dicenti obortiatur: quantum potero voce contendam, ut hoc populus Ro. exaudiat. Suſcepto bello Cæſar, geſto etiam ex magna parte, nullâ vi coactus, judicio meo ac voluntate ad ea arma profectus ſum, quæ erant ſumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cùm hoc ſciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto litteras miſit, ut eſſem idem, qui fuiſſem: qui cùm ipſe imperator in toto imperio populi Romani unus eſſet, eſſe me alterum paſſus eſt: à quo, hoc ipſo C. Panſa mihi nuntium perferente conceſſos faſces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique ſe ſalutem putavit reddere, ſi eum nullis ſpoliatam ornamentis redderet.

Vide quæſo, Tubero, ut qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero,

cùm de se eadem dicerem, ignóſceret. Cujus ego induſtriæ gloriæque faveo, vel propter propinquam cognatîonem, vel quòd ejus ingenio ſtudiíſque delector, vel quòd laudem adoleſcentis propinqui exiſtimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro: quis putet fuiſſe crimen, eſſe in Africa Ligarium? nempe is, qui & ipſe in eadem Africa eſſe voluit, & prohibitum ſe à Ligario queritur, & certè contra ipſum Cæſarem eſt congreſſus armatus. Quid enim, Tubero, tuus ille diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adoleſcens: ad me revertar, iiſdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, niſi ut, quod hic poteſt, nos poſſemus? Quorum igitur impunitas, Cæſar, tuæ clementiæ laus eſt, eorum ipſorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac cauſa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, ſed multò magis patris tui prudentiam deſidero: quòd homo cùm ingenio,

nio, tum etiamsi doctrinâ excellens, genus hoc causæ, quod esset, non viderit. Nam si vidisset, quovis profectò, quam isto modo à te agi maluisset. Arguis fatentem; non est satis: accusas eum qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem quàm tu: aut, ut tu vis, parem. Hæc non modò mirabilia sunt, sed prodigiis similia, quæ dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti mores usque ad sanguinem incitare solent odium aut levium Græcorum, aut immanium barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? nè cum optimis fratribus, nè cum hoc T. Brocho avunculo suo, nè cum ejus filio consobrino suo, nè nobiscum vivat? nè sit in patria? num est? num potest magis carere his omnibus, quàm caret? Italiâ prohibetur, exsulat. Non tu ergò hunc patriâ privare, quâ caret, sed vitâ vis. At istud nè apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occîdi, nullo postulante: præmiis

etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse, vis vindicata est. Ego verò istud non postulo, inquies. Ità me hercule existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem tuum, novi domum, nomenque vestrum: studia denique generis ac familiæ vestræ, virtutis, humanitatis, doctrinæ, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certò scio, vos non petere sanguinem; sed parùm attenditis. Res enim eò spectat, ut eâ pœna, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quæ est igitur alia, præter mortem? si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? an, nè ignoscatur? hoc verò multò acerbius, multóque est gravius. Quod nos domi perimus precibus, & lacrymis prostrati ad pedes, non tam nostræ causæ fidentes, quàm hujus humanitati: id nè impetremus, pugnabis? & in nostrum fletum irrumpes? & nos jacentes ad pedes supplicum voce prohibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod & fecimus, & ut spero, non frustrâ fecimus, tu derepente irrupisses,

irrupisses, & clamare cœpisses, C. Cæsar, cave credas, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereat: nónne omnem humanitatem exuisses, quan·ò hoc durius, quod nos domi petimus, id à te in foro òppugnari? & in tali miseria multorùm perfugium misericordiæ tollere? Dicam planè, C. Cæsar, quod sentio, si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria: quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cùm etiam de victis reperiantur quàm multi, qui, cùm à te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cùm etiam ii, quibus ipse ignovisti, nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto, & misericordi mendacio, saluti civis calamitosi consultum esse vellemus; tamen hominis non esset, in tanto discrimine & periculo civis refellere & coarguere nostrum mendacium; & si esset alicujus, ejus certè non esset, qui

in eadem causa & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est, errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tum dicere, Cave Cæsar credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? Cave ignoscas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox est: quâ qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quàm extorquebit tuam. Ac primus aditus, & postulatio Tuberonis hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quòd is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur isto enim nomine illa adhuc causa caruit: alii errorem appellant, alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissimè, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali quæratur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat humana consilia divinâ necessitate esse superata. Liceat

esse

esse miseros, quanquam, hoc victore, esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt: fuerint cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris verò crimine, furoris, parricidii, liceat Cn. Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere. Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit? aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi à te contumeliam propulsare? quid egit tuus ille invictus exercitus, nisi ut suum jus tueretur & dignitatem tuam? quid? tu, cùm pacem esse cupiebas, idnè agebas, ut tibi cum sceleratis, an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi verò, Cæsar, tua in me maxima merita, tanta certè non viderentur, si me ut sceleratum à te conservatum putarem. Quomodo autem tu de rep. bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate esse voluisses? Successionem tu illam existimavisti, Cæsar, inimitio, non bellum: non hostile odium, sed civile dissidium utrisque cupientibus rempubl. salvam, sed partim consiliis, partim studiis à communi utilitate aberrantibus. Principum dignitas erat penè par, non par fortasse eorum, qui sequebantur:

bantur: causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque parte, quod probari posset: nunc melior certè ea judicanda est, quam etiam dii adjuverint. Cognitâ verò clementiâ tuâ, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo, nisi armatus? Sed, ut omittam communem causam, veniamus ad nostram. Utrùm tandem existimas facilius fuisse, Tubero, Ligarium ex Africa exire, an vos in Africam non venire? poteramúsne, inquies, cum senatus censuisset? Si me consulis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus idem legaverat: atque ille eo tempore paruit, cùm parere senatui necesse erat: vos tunc paruistis, cùm paruit nemo, qui noluit, reprehendo igitur? minimè verò, neque enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ. Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem in aliis reprehendatis. Tuberonis fors conjecta est ex S.C. cùm ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat se excusare. Hæc ego novi propter communes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tuberone: domi unà eruditi, militiæ contuber-

tubernales, post affines, in omni denique vita familiares; magnum etiam vinculum, quod iisdem semper studiis usi sumus. Scio igitur Tuberonem domi manere voluisse. Sed ità quidam agebant, ità reip. sanctissimum nomen opponebant, ut, etiamsi aliter sentiret, verborum tamen ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit auctoritati amplissimi viri, vel potiùs paruit: unà est profectus cum iis, quorum erat una causa: tardiùs iter fecit: itaque in Africam venit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen oritur, vel ira potiùs; nam, si crimen est prohibere illum voluisse, non minùs magnum est, vos Africam, omnium provinciarum arcem, natam ad bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere voluisse, quàm aliquem se imperatorem esse maluisse. Atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces certè habebat. Sed quoque modo sese illud habet, hæc querela vestra, Tubero, quid valet? recepti in provinciam non sumus. Quid, si essetis? Cæsarine eam tradituri fuissetis, an contra eum retenturi? Vide quid licentiæ,

tiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quò senatus eum sórsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. Non enim, si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut nè offendam tuas patientissimas aures, quàm, nè Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam Provinciam, unam ex omnibus huic victoriæ maximè infestam, in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? quanquam quid facturi fueritis, non dubitem, cùm videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere: & prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti in societatem belli veneratis? quod si Cæsaris causâ in provinciam veniebatis, ad eum pro-

profectò excluſi provinciâ veniſſetis. Veniſtis ad Pompeium: Quæ eſt ergò apud Cæſarem querela, cùm eum accuſetis, á quo queramini vos prohibitos contra Cæſarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, ſi vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuiſſe Cæſari tradituros, etiamſi à Varo & quibuſdam aliis prohibiti eſſetis. Ego autem confitebor culpam eſſe Ligarii, qui vos tantæ laudis occaſione privaverit. Sed vide quæſo, C. Cæſar, conſtantiam ornatiſſimi viri L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipſe probarem, ut probo, tamen non commemorarem, niſi à te cognoviſſem in primis eam virtutem ſoleri laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta conſtantia? conſtantiam dico? neſcio an melius patientiam poſſem dicere. Quotus enim iſtud quiſque feciſſet, ut à quibus partibus in diſſenſione civili non eſſet receptus, eſſetque etiam cum crudelitate ejectus, ad eas ipſas rediret? magni cujuſdam animi, atque ejus viri eſt, quem de ſuſcepta cauſa, propoſitaque ſententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum poſſet depellere.

Ut

Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quæ nequaquam fuerunt: hoc certè præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex S. C. in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus non ad Cæsarem, nè iratus; non domum, ne iners; non aliquam in regionem, nè condemnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, in Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, à qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis; languidiore, credo, studio in causa fuistis. Tantummodo in præsidiis eratis; animi verò à causa abhorrebant: an, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quàm in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur; pacis equidem semper auctor fui, sed tum serò: erat enim amentis, cùm aciem videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus, tu certè præcipuè, qui in eum locum veniisses, ubi tibi esset perennandum, nisi vicisses: quanquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ. Hæc

ergò

ergò non dicerem Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrùm vestras injurias, an reip. persequamini? si reipub. quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis? si vestras, videte nè erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cùm ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse? num de ejus facto dicere? quicquid dixi, ad unam summam referri volo, vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum: certè unquam hoc modo, Ignoscite, judices, erravit, lapsus est, non putavit, si unquam posthac, ad parentem sic agi solet. Ad judices, Non feci, non cogitavit, falli testes, fictum crimen. Dic te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse: quibus in præsidiis fuerit, quære. Taceo: nè hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem: legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus. Tum etiam fuit totus animo & studio tuus. Ad

judi-

judicem sic agi solet: sed ego ad parentem loquor. Erravi, temere feci, pœniter. Ad clementiam tuam confugio, delicti veniam peto, ut ignoscas oro, si nemo imperavit, arroganter: si plurimi, tu id eam fer opem, qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cùm mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quamquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui à te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, & cognovi, quid maximè spectares, cùm pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiores esse, quàm preces: neque spectare, quàm tuus esset necessarius is, qui te oraret; sed quàm illius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ità multa, ut mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tuâ liberalitate fruuntur, quàm tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen apud te causas, ut dixi rogantium valere plus, quàm preces: ab iisque te moveri, maximè, quorum justissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando, multis tu quidem gratum facies necessariis tuis:

tuis: ſed hoc quæſo conſidera, quod ſoles: poſſum fortiſſimos viros Sabinos, tibi probatiſſimos, totúmque agrum Sabinum florem Italiæ, robur reipubl. proponere; rôti optimè homines. Animadverte horum omnium mœſtitiam & dolorem. hujus T. Brochi, de quo non dubito quid exiſtimes, lacrymas ſqualoremque ipſius & filii vides. Quid de fratribus dicam? noli, Cæſar, putare de unius capite nos agere. Aut tres Ligarii in civitate retinendi ſunt, aut tres ex civitate exterminandi. Quodvis exſilium his eſt optatius, quàm patria, quàm domus, quàm dii penates, uno illo exſulante. Si fraternè, ſi piè, ſi cum dolore faciunt, moveant te horum lacrymæ, moveat pietas, moveat germanitas: valeat tua vox illa, quæ vicit: te enim dicere audiebamus, nos omnes adverſarios putare, niſi qui nobiſcum eſſent: te, omnes, qui contra te non eſſent, tuos. Vidéſne igitur hunc ſplendorem, omnem hanc Brochorum domum, hunc L. Martium, C. Ceſetium, L. Cornificium, hoſce omnes equites Rom. qui adſunt veſte mutatâ, non ſolùm notos tibi, verùm etiam probatos viros,

viros, qui tecum fuerunt? Atque his maxime irascebamur, & hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos, ut, quemadmodum cætera, quæ dicta sunt à te, sic hoc verissimum reperiatur. Quod si penitùs perspicere posses concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt? quis est, qui horum consensum conspirantem, & penè conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit? qui hoc non sentiat, quidvis priùs futurum fuisse, quàm ut hi fratres diversas sententias fortunasque sequerentur? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt: tempestate abreptus est unus: qui, si consilio id feciſſet, esset eorum similis, quos tu tamèn salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum: dissenserit non à te solùm verùm etiam à fratribus: hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis interessem, memoria teneo qualis tum T. Ligarius quæstor urbanus fuerit erga te & dignitatem tuam:

sed

sed parum est, me hoc meminisse: spero etiam te, qui oblivisci nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim hæc divinabat) nisi, ut tu eum tui studiosum & bonum virum judicares, nunc à te supplex fratris salutem petit: quam hujus admonitus officio cùm utrisque his dederis, tres fratres optimos, & integerrimos, non solùm sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo & clarissimo M. Marcello restituto fecisti nuper in curia, nunc quidem in foro de optimis & huic omni frequentiæ probatissimis fratribus; ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo, cujus voluntatem carissimam semper habuisti. Et si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit; noli obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quàm

sæpissime

sæpissime quærere. Nihil est enim tam populare, quàm bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec gratior, nec admirabilior misericordia est. Homines enim ad deos nullâ re propiùs accedunt, quàm salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quàm ut possis; nec natura tua melius, quàm ut velis conservare quamplurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certè natura breviorem. Quare, cum utilius esse arbitrer te ipsum, quàm me aut quemquam loqui tecum, finem jam faciam: tantùm te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

ORATIO

ORATIO IV.

Quæ est pro

REGE DEIOTARO.

Argumentum.

DEiotarus *rex amicissimus populi Roman. bello civili cum* Pompeio *fuit, & post pugnam Pharsalicam se contulit domum, atque deinde* C. Cæsarem *bella gerentem subsidiis adjuvat. Quare ab ipso* Cæsare *relictus rex fuit in regno suo aliquantulum ab eo, qui sibi* Pompeium *in amicitia prætulisset, rerum suarum parte mulctatus.* Deitotarus *pòst per Philippum medicum, servum suum (quem Romam cum legatis suis miserat) accusatus est apud* Cæsarem, *quia cùm ipse* Cæsar *diversaretur in hospitio apud* Deiotarum *in castello Luceio, eum rex interficere per insidias voluerit, collocatis primùm armatis in loco ubi erat regia dona daturus* Cæsari. *Deinde in balneo compositis insidiatoribus, cùm* Cæsar *in*

percu-

percurraviſſet, dicitur ab accuſatore non voluntate Deiotari, *ſed ſuâ fortunâ eſſe ſervatus, etiam accuſatus* Deiotarus *ab eodem, quòd fuiſſet ſemper adverſùs* Cæſarem *animo impio atque alieno, quódque exercitum contra ipſum comparaviſſet, quódque nuncios ad Cælium quendam inimicum* Cæſaris *deſtinare voluiſſet, quódque equites non bones* Cæſari *miſiſſet, & in his ſervum quendam judicatum, quódque bello Africano audiens Domitium periiſſe naufragio,* Cæſarem *obſideri, verſum Gracum dixiſſet dira, atque ſuſpectæ ſententia, quódque præ lætitia vino obrutus in convivio ſaltaviſſet: quódque Bleſamius legatus & amicus regius, regi ſcripſiſſet probra de* Cæſare. *Has accuſationes Philippus ille ſervus & medicus intendit contra* Deiotarum, *Dominum ſuum, ut dicit hic* Cicero, *corruptus & ſubornatus à Caſtore quodam, adoleſcente,* Deiotari *ex filia nepote, & avo ſuo inimiciſſimo. Contra quas accuſationes inductas,* Cicero *coram* Cæſare *hanc orationem habuit.*

Cum

CUm in omnibus cauſis gravioribus, C. Cæſar, initio dicendi commoveri ſoleam vehementius, quàm videtur vel uſus, vel ætas mea poſtulare: tum in hac cauſa ità me multa perturbant, ut, quantum mea fides ſtudii mihi adferat ad ſalutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortuníſque regis: quod ipſum, etſi non iniquum eſt, in tuo duntaxat periculo; tamen eſt ità inuſitatum, regem capitis reum eſſe, ut ante hoc tempus non ſit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum ſenatu ſolebamus pro perpetuis ejus in noſtram remp. meritis, nunc contra atrociſſimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accuſatorum alterius crudelitate, alterius indignitate perturber. Crudelis Caſtor, nè dicam ſceleratum, & impium, qui nepos avum in diſcrimen capitis adduxerit, adoleſcentiæque ſuæ terrorem intulerit ei, cujus ſenectutem tueri & tegere debebat, commendationémque ineuntis ætatis ab impietate & ſcelere duxerit, avi ſervum corruptum præmiis ad accuſandum dominum impulerit, & à

legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostræ reip. cùm os videbam, cùm verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quàm de fortunis communibus extimescebam. Nam, cùm more majorum de servo in dominum nè tormentis quidem quæri liceat, in quâ quæstione dolor veram vocem elicere possit etiam ab invito; exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset, eum accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum: quod tamen cùm te penitùs recognovi, timere desino: res enim iniquum est, sed tuâ sapientiâ fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cujus vitam consilium facinoris iniisse arguere, si per se ipsum consideres, grave, est. Nemo enim ferè est, qui sui periculi judex, non sibi se æquiorem, quàm reo præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans singularisque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quàm intelligo quid de te cæteros velis judicare. Move-

or

or etiam loci ipsius insolentiâ, quòd tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent. In tuis oculis, in tuo ore, vultúque acquiesco: te unum intueor; ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, & ad omnem impetum dicendi, contentionémque leviora. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Romani concursus adferret; quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Romani bellis consumptam esse meminisset? spectarem curiam, intuerer forum, cœlum denique testarer ipsum. Sic cum deorum immortalium, & populi Romani, & senatûs beneficia in regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietes faciunt, actióque causæ maximè debilitatur loco: tuum est, Cæsar: qui pro multis sæpe dixisti,

quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre: quo facilius tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed, antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam: qui, cùm videantur neque ingenio neque usu, atque exercitatione rerum valere: tamen ad hanc causam non sine aliqua spe & cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuisse non erant nescii: afflictum illum quibusdam incommodis & detrimentis propter offensionem animi tui meminerant: téque cum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cúnque apud ipsum de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facilè fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam, & clementiam tuam libera, nè residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur: Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam, dexteram, non tam in bellis, neque in præliis, quàm in promissis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium revocare

care voluisti: te ejus dii penates acceperunt: te amicum, & placatum Deiotari regis aræ focique viderunt. Cùm facilè exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas resedisse in te simultatis reliquias senserit. Quamquam cui sunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accusavisti, ut hostem, sed ut amici officio parùm functum, quòd propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quàm in tuam: cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si, cum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset. Itaque, cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiæ culpam relinquebas. Itaque non solùm in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem reliquisti. Neque enim ille odio tuî progressus, sed errore communi lapsus est. Is Rex, quem Senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimúmque duxisset,

iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus, & alienigena, quibus nos in media republica nati sempérque versati. Cùm audîsset senatûs consentientis auctoritate arma sumpta, consulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam, movebatur animo, & vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat: summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maximè verò perturbatus est, ut audivit consules ex Italia profugisse, omnésque consulares, (sic enim nuntiabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. Talibus enim nuntiis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequebantur: nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiæ, & pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cùm ità essent, tamen usque eò se tenuit, quoad à Cn. Pompeio ad eum legati literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritate rex Deiotarus cessit,

quem

quem nos omnes secuti sumus: in quem cùm dii atque homines omnia ornamenta congessissent, tum tu ipse plurima & maxima. Neque enim si tuæ res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorùm gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatûs, quanti tui, quis ignorat? tantò ille superiores vicerat gloriâ, quantò tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit hoc misero fatalique bello, quem antè justis hostilibúsque bellis adjuverat, quocum erat non hospitio solùm, verùm etiam familiaritate conjunctus: & venit vel rogatus ut amicus, vel accersitus ut socius, vel evocatus ut is qui senatui parere diceret: postremò venit ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem. Itaque, Pharsalico prælio facto, à Pompeio discessit: spem infinitam

perſequi noſuit: vel officio, ſi quid debuerat, vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit: domum ſe contulit téque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii ampliſſimi viri ſuis tectis & copiis ſuſtentavit: ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum, & probatiſſimum, omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertiò auctionibus factis, pecuniam dedit, quâ ad bellum uteretis: ille corpus ſuum periculo objecit, teçúmque in acie contra Pharnacem fuit, tuúmque hoſtem eſſe dixit ſuum. Quæ quidem à te in eam partem accepta ſunt, C. Cæſar, ut eum ampliſſimo regis honore & nomine affeceris. Is igitur non modò à te periculo liberatus, ſed etiam honore ampliſſimo ornatus, arguitur domi te ſuæ interficere voluiſſe. Quod tu, niſi eum furioſiſſimum judicas, ſuſpicari profectò non potes. Ut enim omittam, cujus tanti ſceleris fuerit, in conſpectu deorum penatium necare hoſpitem: cujus tantæ importunitatis, omnium gentium atque omnis memoriæ clariſſimum lumen extinguere: cujus tantæ ferocitatis, victorem

rem orbis terrarum non extimescere? cujus tam inhumani & ingrati animi, à quo rex appellatus esset, in eum tyrannum inveniri: ut hæc omittam: cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare? quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modò perfecto, sed etiam cogitato? At, credo hæc homo inconsultus & temerarius non videbat. Quis consideratior illo? quis tectior? quis prudentior? quanquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, & prudentia, quàm fide, & religione vitæ, defendendum puto. Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia, Cui porrò, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari probitas, integritas, gravitas, virtus, fides non sit audita? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset

idem

idem amentissimus, id vos & à viro optimo, & ab homine minimè stulto cogitatum esse confingitis. At quem non modò non credibiliter, sed nè suspiciosè quidem! Cùm, inquit, in castellum Luceium venisses, & domum regis hospitis tui divertisses, locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat: huc te à balneo, priùs quàm accumberes, ducere volebat, ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cùm est ad me ista causa delata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab ipso adolescente esse corruptum, hac suspicione sum perculsus: medicum indicem subornavit: finget videlicet aliquod crimen veneni, etsi à veritate longè, tamen à consuetudine criminandi non multùm res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit. Primò occultiùs in potione, vel in cibo: deinde etiam impuniùs fit, quod, cùm est factum, negari

potest.

potest. Si palam te interemisset, omnium in se gentium non solùm odia, sed etiam arma convertisset; si veneno, Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines verò fortasse celavisset. Quod igitur & occultiùs conari, & efficere cautiùs potuit, id tibi, & medico callido, & servo, ut putabat, fideli non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quàm festivè crimen contexitur! tua te inquit, eadem, quæ semper, fortuna servavit. Negavisti tum te insidiari velle. Quid postea? an Deiotarus, re illo tempore non perfectâ, continuò dimittit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? At eodem te, cùm cœnavisses, rediturum dixeras: itaque feciſti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? cùm in convivio comiter & jucundè fuisses, tum illuc iviſti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognoviſti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia: quæ Africanus, in-

spectante

ſpectante exercitu, accepit. Quod cùm præſens Deiotarus regio & animo & more feciſſet, tu in cubiculum diſceſſiſti. Obſecro, C. Cæſar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, niſi moderatè, niſi quietè, niſi ex hominis graviſſimi & ſanctiſſimi diſciplina? Quid igitur cauſæ excogitari poteſt, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? in poſterum, inquit, diem diſtulit, ut, cùm in caſtellum Luceium ventum eſſet, ibi cogitata perficeret. Non video cauſam loci mutandi, ſed tamen acta res criminosè eſt. Cùm inquit, vomere poſt cœnam velle te dixiſſes, in balneum te ducere cœperunt: ibi enim erant inſidiæ. At te eadem tua fortuna ſervavit. In cubiculum te ire malle dixiſti. Dii te perdant, fugitive: ità non modò nequam, & improbus, ſed & fatuus, & amens es. Quid? ille ſigna ænea in inſidiis poſuerat, quæ è balneo in cubiculum transferri non poſſent? Habes crimina inſidiarum: nihil enim dixit amplius.

Horum,

Horum, inquis, eram conscius. Quid tum? ità demens ille erat, ut eum, quem conscium tanti sceleris habebat, à se dimitteret? Romam etiam mitteret, ubi & inimicissimum sciret esse nepotem suum, & C. Cæsarem, cui fecisset insidias; præsertim cùm is unus esset, qui posset de absente se vindicare? & fratres meos, inquit, quòd erant conscii, in vincula conjecit. Cùm igitur eos vineiret quos secum habebat, te solutum Romam mittebat, qui eadem scires, quæ illo scire dicis? Reliqua pars accusationis duplex fuit: una, regem semper in speculis fuisse, cùm à te animo esset alieno: altera, exercitum eum contra te magnum comparâsse. De exercitu dicam breviter, ut cætera. Nunquam eas copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo Rom. posset; sed quibus fines suos ab excursionibus hostium & latrociniis tueretur, & imperatoribus nostris auxilia mitterer. Atque antea quidem majores copias alere poterat, nunc exiguas vix tueri potest. At misit ad Cæsium nescio quem. Sed eos, quos misit, quòd ire voluerunt, in vincula conjecit. Non quæro quàm verisimile sit,

aut

aut non habuisse regem, quos mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse, aut, qui dicto audientes in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen, cùm ad Cælium mittebat, utrùm causam illam victam nesciebat, an Cælium istum magnum hominem putabat? quem profectò is, qui optimè nostros homines novit, vel quia non nosset, vel quia nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse tibi. Veteres, credo, Cæsar. Nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Aït nescio quem ex eo numero servum judicatum. Non arbitror: non audivi, sed in eo etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem à te animo fuit? quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriæ fore exitus, propter regionis naturam, & fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit, exercitum aluit: quem Asiæ præfeceras, ei nulla in re defuit: tibi victori non solùm ad hospitium, sed ad periculum etiam atque ad aciem prælto fuit. Secutum est bellum Africanum: graves de te rumores

sparsi:

sparsi: qui etiam furiosum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit, qui auctionatus sit, seséque & filium suum expoliare maluerit, quàm tibi pecuniam non subministrare? At eo inquit, tempore ipso Niceam Ephesúmque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, & celeriter ad se referrent. Itaque, cùm esset ei nuntiatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri: de Domitio dixit versum Græcum eâdem sententiâ, quâ etiam nos habemus Latinum, *Pereant amici, dum unà inimici intercidant.* Quod ille, si esset tibi inimicissimus, nunquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus; versus immanis. Qui autem Domitio poterat esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porrò inimicus cur esset, à quo cùm vel interfici belli lege potuisset, regem, & se, & filium suum constitutos esse meminisset? Quid deinde furcifer? quò progreditur? ait hac lætitiâ Deiotarum elatum, vino se obruisse, in convivióque nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo potest satis supplicii adferre? Deiotarum saltantem quis-

quam,

quam, aut ebrium vidit unquam? omnes sunt in illo regiæ virtutes; quod te, Cæsar, ignorare non arbitor: sed præcipuè singularis & admiranda frugalitas. Etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, justum, severum, gravem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, hæ sunt regiæ laudes: illa privata est. Ut volet quisque, accipiat: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam, virtutem esse maximam judico. Hæc in illo est ab ineunte ætate, tum à cuncta Asia, tum à magistratibus legatisque nostris, tum ab equitibus Roman. qui in Asia negotiati sunt, perspecta, & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempublicam nostram ad hoc regium nomen ascendit: sed tamen quidquid à bellis populi Rom. vacabat, cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res, rationesque jungebat: ut non solum regnarcha nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola, & pecuarius haberetur. Qui igitur adolescens nondum tantâ gloriâ præditus nihil

un-

unquam nisi severissimè & gravissimè fecerit, is eâ existimatione, eáque ætate saltabit? Imitari potiùs, Castor, avi tui mores disciplinàmque debebas, quàm optimo & clarissimo viro fugitivi ore maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris pudicitiæque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret: quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optimè ut equis uteretur: ea tamen illum cuncta jam ætate exacta defecerant. Itaque Deiotarum cum plures in equum sustuliissent, quod hærere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic verò adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cùm in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos unà cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat? quàm se jactare? quàm se ostentare? quàm nemini in illa causa, studio, & cupiditate concedere? Cùm verò, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post *Pharsalicum autem prælium suasor fuissem

fuiſſem armorum non deponendorum, ſed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quòd & ipſe ardebat ſtudio ipſius belli, & patri ſatisfaciendum eſſe arbitrabatur. Felix iſta domus, quæ non impunitatem ſolùm adepta ſit, ſed * habet etiam accuſandi licentiam *. Calamitoſus Deiotarus, qui ab eo, qui in iiſdem ſuis fuerit, non modò apud te, ſed etiam à ſuis accuſetur. Vos veſtra ſecundâ fortunâ Caſtor, non poteſtis ſine propinquorum calamitate eſſe contenti. Sint ſanè inimicitiæ, quæ eſſe non debebant. Rex enim Deiotarus veſtram familiam abjectam & obſcuram è tenebris in lucem vocavit. Quis tuum patrem antea, qui eſſet, quàm cujus gener eſſet, audivit? Sed, quamvis ingratè & impiè neceſſitudinis nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum more gerere poteratis, non ficto crimine inſectari, non expetere vitam, non capitis arceſſere. Eſto, concedatur hæc quoque acerbitatis & odii magnitudo: adeóne, ut etiam omnia vitæ, ſalutíſq; communis: atque etiam humanitatis jura violentur, ſervum ſolicitare

tare verbis, ſpe, promiſsíſque corrumpere, abducere domo, contra dominum armare, hoc eſt, non uni proquinquo, ſed omnibus familiis bellum nefarium indicere? nam iſta corruptela ſervi, ſi non modò impunita fuerit, ſed etiam à tanta auctoritate approbata, nulli parietes noſtram ſalutem, nullæ leges, nulla jura cuſtodient. Ubi enim id, quod intus eſt, atque noſtrum, inpunè evolare poteſt, contráque nos pugnare: fit in dominatu ſervitus, in ſervitute dominatus. O tempora! ô mores! Cn. Domitius ille, quem nos pueri conſulem, cenſorem, pontificem maximum vidimus, cùm tribunus plebis M. Scaurum principem civitatis in judicium populi vocaviſſet, Scauríque ſervus ad eum clàm domum veniſſet, & crimina in dominum delaturum ſe eſſe dixiſſet, comprehendi hominem juſſit, ad Scaurúmque deduci. Vide, quid interſit; (etſi iniquè Caſtorem cum Domitio comparo.) Sed tamen ille inimico ſervum remiſit, tu ab avo abduxiſti: ille incorruptum audire noluit, tu corrupiſti: ille adjutorem ſervum contra dominum repudiavit, tu etiam accu-

accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus à vobis? nónne cùm esset productus testis, & cùm tecum fuisset, refugit ad legatos? nónne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nónne, audiente hoc Ser. Sulpitio clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, & hoc T. Torquato, optimo adolescente, se à te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse confessus est? quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura & exempla corrumperes, domesticáque tuâ inhumanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares? At quàm acutè collecta crimina? Blesamius, inquit (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te invidiosè tyrannum existimari: statuâ inter reges positâ animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere. Nónne intelligis, Cæsar, ex urbibus malevolorum sermunculis hæc ab istis esse collecta? Blesamius tyrannum Cæsarem scriberet? multorum enim civium capita viderat:

viderat: multos jussu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & eversas domos: armatis militibus refertum forum. Quæ semper in civili victoria sensimus, ea, te victore, non vidimus: solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus, & quem nos liberi in summa reipublicæ libertate nati non modò non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria videmus ducem: is Blesamio, qui vivit in regno, tyrannus videri potest? Nam de statua quis queritur, unâ præsertim, cùm tam multas videat? valdè enim invidendum est ejus statuæ, cujus trophæis non invidemus. Nam si locus adfert invidiam, nullus locus est, ad statuam quidem, rostris clarior. De plausu autem quid respondeam? qui nec desideratus unquam à te est, & nonnunquam obstupefactis hominibus ipsâ admiratione compressus est: & fortasse eò prætermissus, quia nihil vulgare te dignum videri potest. Nihil à me arbitror prætermissum, sed aliquid ad extremam causæ partem reservatum. Id autem aliquid est, te ut planè Deiotaro reconciliet oratio

mea,

mea. Non enim jam metuo, nè tu illi succenseas: illud vereor, nè tibi illum succensere aliquid suspicere. Quod abest longissimè, mihi crede, Cæsar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiserit: neque se à te multatum arbitratur: sed, cùm existimaret, multis tibi multa esse tribuenda, quo minùs à se, qui in altera parte fuisset, ea sumeres, non recusavit. Etenim, si Antiochus magnus ille Rex Asiæ, cùm, posteaquàm à Scipione devictus, Taurotenus regnare jussus esset, omnémque hanc Asiam, quæ est nunc nostra provincia, amisisset, dicere est solitus, benignè sibi à populo Romano esse factum, quod nimis magnâ procuratione liberatus, modicis regni terminis uteretur; potest multò facilius se Deiotarus consolari. Ille enim furoris multam sustinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæsar, tribuisti, cùm & ipsi, & filio, nomen regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Rom. nullum judicium de se senatûs imminutum putat: magno animo & erecto est, nec unquam succumbet inimicis, nè fortunæ qui-

quidem. Multa se arbitratur & peperisse antea factis, & habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? ab omnibus enim est ornatus: qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt, Senatûs verò judicia de illo tam multa, támque honorifica, quæ publicis populi Romani literis monimentísque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantiâ? quæ omnes docti atque sapientes summa, quidam etiam sola bona esse dixerunt, hisque non modò ad bene, sed etiam ad beatè vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, & dies, & noctes cogitans, non modò tibi non succenset, (esset enim non solùm ingratus, sed etiam amens) verùm omnem tranquillitatem & quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cùm antea fuerit,

tum

tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique solicitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, & bono esse animo. Quod scio te non frustrà scribere solere. Memini enim iisdem ferè verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustrà esse jussum. Laboro equidem regis Deiotari causâ, quocum mihi amicitiam respubl. conciliavit, hospitium voluntas utriúsque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam verò necessitudinem magna ejus officia in me & in exercitum meum effecerunt: sed cùm de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel esse ignotum à te oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum solicitudinem sempiternam, nec accidère, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel à te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo discendo misericordiam tuam commovere possim. Nihil opus est:

occurrere

occurrere ipsa solet supplicibus, & calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges, & id animo contemplare, quod oculis non potes: dabis profectò misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monimenta: sed maximè eorum incolumitates, quibus salutem dedisti: Quæ si in privatis gloriosa sunt, multò magis commemorabuntur in regibus, semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit: sociorum verò regum, & amicorum, sanctissimum. Quod nomen hi reges nè amitterent, te victore, timuerunt: retentum verò, & à te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora verò sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi nobísque omnibus jamdiu noti, eadémque fide & virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus: tum regum amicissimi, tum tibi etiam, ut spero, probati. Exquire de Blesamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam scripserit. Hieras quidem causam omnem suscipit, & crimi-

nibus illis pro rege se supponit reum: memoriam tuam implorat, quâ vales plurimum: negat unquam se à te in Deiotari tetrarchia pedem discessisse: in primis finibus tibi se præsto fuisse dicit, usque ad ultimos prosecutum: cùm è balneo exîsses, tecum se fuisse: cùm illa munera inspexisses cœnatus: cùm in cubiculo recubuisses: eandémque assiduitatem tibi se præbuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum, quæ objecta sunt, cogitatum sit: non recusat, quin id facinus suum judices. Quocirca, C. Cæsar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem importaturam esse regibus, aut incolumem famam cum salute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis est: alterum conservare, clementiæ tuæ

ORATIO

ORATIO V.

Quæ eſt prima in

L. CATILINAM.

Argumentum ſuper quatuor *Catilinariis.*

LUcius Catilina, *teſte* Saluſtio Criſpo, *qui conjurationem hujuſmodi ſcripſit, nobili genere natus fuit, magnâ vi animi & corporis, ſed ingenio malo pravóque. Huic ab adoleſcentiâ bella inteſtina, rapinæ, cædes, diſcordia civilis, grata fuere; ibique juventutem exercuit. Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ fuit, ſuprà quàm credibile eſt. Animus audax, ſubdolus, varius, cujuſlibet rei ſimulator, ac diſſimulator, alieni appetens, ſuî profuſus, ardens cupiditatibus, ſatis eloquentiæ, ſapientiæ parùm, vaſtus animus, immoderata vel incredibilia, & nimis alta ſemper cupiebat. Hunc poſt dominationem* L. Syllæ *libido maxima invaſerat R. P. capiendæ:*

neque id quibus modis assequeretur, dum sibi regnum pararet, quicquam pensi habebat. Agitabatur magis atque magis animus, indiesque ferox inopiâ familiaris rei, scelerum conscientiâ. Quæ utraque his artibus auxerat, quas suprà memoravi. Incitabant eum præterea corrupti mores civitatis, quos pessima ac diversa mala inter se luxuria atque avaritia vexabant. Corruptâ namque in civitate ratus est, id quod facillimum factu erat, omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se tanquam stipatorum catervas habere. His amicis sociisq; confisus, opprimendæ reip. consilium cœpit: ad hoc quietis rebus ipsi consulatum petenti magna spes fuit. Sed pecuniarum, repetundarum probatus reus, conjuravit de arripiendo dominium. Quod Fulvia nobilis mulier insolentiâ Q. Curii consocii cognitum propalavit. Quo accensis patrum studiis M. Tullius, Cn. Antonius Coss. declarantur. At Tullius, cui urbs evenerat, ad evitandum illius dolos & astutias, & perquirendum illius consilia vigilavit. Tandem manifestâ re apud P. C. publico in Senatu Catilinam præsentem invehit, monetq;

ut

ut ex primâ invectiva liquet, urbe discedat. Indè per secundam invectivam milites seu Quirites *in* Catilinam *hortatur: monetq; si qui sunt conjurationis complices, abeant. Ad* Quirites *item per tertiam, Qualiter conspirationem noverit, manifestat: rogatq; grates agant diis, & is dies perpetuò celebretur. Demum, per quartam, Senatum consulit, quid de complicibus captis agendum. Sunt itaq; hæ quatuor invectivæ in genere demonstrativo, in quantum* Catilinam *vituperat. Sunt etiam in genere deliberativo, in quantum consulit. Constitutio videtur generaliter conjecturalis. Dispositio verò est non ab artis institutione profecta, sed ad casum temporis, oratoris judicio accommodata.*

QUousque tandem abutere, Catilina, patientiâ nostrâ? quamdiu nos etiam furor iste tuus eludet? quem ad finem sese effrænata jactabit audacia? nihílne te nocturnum præsidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus

habendi ſenatûs locus, nihil horum ora vultúſque moverunt? patere tua conſilia non ſentis? conſtrictam jam omnium horum conſcientiâ teneri conjurationem tuam non vides? quid proximâ, quid ſuperiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid conſilii ceperis, quem noſtrûm ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hoc intelligit, conſul videt: hic tamen vivit, Vivit? imò verô etiam in ſenatum venit: fit publici conſilii particeps: notat & deſignat oculis ad cædem unumquemque noſtrûm. Nos autem viri fortes ſatisfacere reipubl. videmur, ſi iſtius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, juſſu conſulis, jam pridem oportebat: in te conferri peſtem iſtam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An verò vir ampliſſimus P. Scipio pontifex maximus Tiberium Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reipublicæ privatus interfecit? Catilinam verò orbem terræ cæde atque incendiis vaſtare cupientem nos conſules perferemus? nam illa nimis antiqua prætereo, quòd Q. Servilius Ahala Sp. Melium novis

rebus

rebus ſtudentem manu ſuâ occidit. Fuit, fuit iſta quondam in hac repub. virtus, ut viri fortes acrioribus ſupplicîis civem pernicioſum, quàm acerbiſſimum hoſtem coërcerent. Habemus enim ſenatuſconſultum in te, Catilina, vehemens, & grave: non deeſt reipub. conſilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico apertè, conſules deſumus. Decrevit quondam ſenatus, ut L. Opimius cos. videret, nè quid reſpub. detrimenti caperet. Nox nulla interceſſit: interfectus eſt propter quaſdam ſeditionum ſuſpiciones C. Gracchus, clariſſimo patre natus, avis, majoribus: occiſus eſt cum liberis M. Fulvius conſularis. Simili ſenatuſconſulto, C. Mario & L. Valerio coss. permiſſa eſt reſpub. num unum diem poſtea L. Saturninum tribunum plebis, & C. Servilium mors à reipubl. pœna remorata eſt? At vos vigeſimum jam diem patimur hebeſcere aciem horum auctoritatis: habemus enim hujuſmodi ſenatuſconſultum, veruntamen incluſum in tabulis, tanquam gladium in vagina reconditum, quo ex ſenatuſconſulto confeſtim interfectum te eſſe, Catilina, convenit.

Vivis, & vivis, non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Cupio, P. C. me eſſe clementem, cupio in tantis reipub. periculis non diſſolutum videri: ſed jam meipſum inertiæ nequitiæque condemno. Caſtra ſunt in Italia contra rempub. in Etruriæ faucibus collocata: creſcit in dies ſingulos hoſtium numerus: eorum autem imperatorem caſtrorum, ducémq; hoſtium, intra mœnia, atque adeò in ſenatu videmus, inteſtinam aliquam quotidie perniciem reipub. molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, ſi interfici juſſero: credo, erit verendum mihi, nè non hoc potiùs omnes boni ſeriùs à me, quàm quiſquam, crudeliùs factum eſſe dicat. Verùm ego hoc, quod jampridem factum eſſe oportuit, certa de cauſa nondum adducor ut faciam: tum denique interficiam te, cùm jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tuî ſimilis inveniri poterit, qui id non jure factum eſſe fateatur. Quamdiu quiſquam erit qui te defendere audeat, vives, & vives ità ut nunc vivis, multis meis & firmis præſidiis obſeſſus, nè commovere te contra rempubl. poſſis: multorum te etiam

oculi

oculi & aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest? si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem, mihi crede: obliviscere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine me ante diem xii. Kalend. Novemb, dicere in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem viii. Kal. Novemb. C. Manlium audaciæ satellitem atq; administrum tuæ? num me fefellit, Catilina, non modò res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verùm, id quod multò magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, cædem te optimatum contuliisse in ante-diem v. Kal. Novemb. Tum cùm multi principes civitatis Roman. non tam suî conservandi, quàm tuorum consiliorum reprimendorum causâ profugerunt. Num inficiari potes, te illo ipso die meis præsidiis, meâ diligentiâ circumclusum,

commovere te contra rempub. non potuiſſe? cùm tu diſceſſu cæterorum, noſtrâ tamen, qui remanſiſſemus, cæde contentum te eſſe dicebas. Quid? cum te Prænestè Kalen. ipſis Novembris occupaturum nocturno impetu eſſe conſideres? ſenſiſtíne, illam coloniam meo juſſu, meis præſidiis, cuſtodiis, vigiliiſque eſſe munitam? nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò audiam, ſed etiam videam, planéque ſentiam. Recognoſce mecum tandem illam ſuperiorem noctem: jam intelliges, multò me vigilare acriùs ad ſalutem, quàm te ad perniciem reipub. Dico te priori nocte veniſſe inter falcarios (non agam obſcurè) in M. Leccæ domum: conveniſſe eódem complures ejuſdem amentiæ ſceleríſque ſocios. Num negare audes? quid taces? convincam, ſi negas: video enim eſſe hic in ſenatu quoſdam, qui tecum unà fuere. O dii immortales, ubinam gentium ſumus? quam rempub. habemus? in qua urbe vivimus? hic, hic ſunt in noſtro numero, P. C. in hoc orbis terræ ſanctiſſimo graviſſimóque conſilio, qui de meo, noſtrûm omnium interitu,

teritu; qui de hujus urbis, atque adeò orbis terrarum exitio cogitent. Hoſce ego video conſul, & de republica ſententiam rogo: & quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiſti igitur apud Leccam eâ nocte Catilina: diſtribuiſti partes Italiæ: ſtatuiſti quo quemque proficiſci placeret, delegiſti quos Romæ relinqueres, quos tecum educeres: deſcripſiſti urbis partes ad incendia: confirmâſti te ipſum jam eſſe exiturum: dixiſti paululum tibi eſſe etiam tum moræ, quod ego viverem. Reperti ſunt duo equites Romani, qui te iſtâ curâ liberarent, & ſeſe illâ ipsâ nocte paulò ante lucem me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu veſtro dimiſſo, comperi: domum meam majoribus præſidiis munivi, atque firmavi: excluſi eos, quos tu manè ad me ſalutatum miſeras, cùm illi ipſi veniſſent; quos ego jam multis viris, ad me venturos id temporis eſſe prædixeram. Quæ cùm ità ſint, Catilina, perge quo cœpiſti: egredere aliquando ex urbe: patent portæ, proficiſcere: nimium diu te imperatorem illa tua

Manliana

Manliana caſtra deſiderant: educ tecum etiam omnes tuos: ſi mirùs, quàm plurimos: purga urbem: magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te murus interſit: nobiſcum verſari jam diutiùs non potes: non feram, non patiar, non ſinam. Magna diis immortalibus habenda eſt gratia, atque huic ipſi Jovi Statori antiquiſſimo cuſtodi hùjus urbis, quòd hanc tam tetram, tam horribilem, támque infeſtam reipublicæ peſtem toties jam effugimus: non eſt ſæpius in uno homine ſalus ſumma periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi conſuli deſignato Catilina inſidiatus es, non publico me præſidio, ſed privatâ diligentiâ defendi: cùm proximis comitiis conſularibus me conſulem in campo & competitores tuos interficere voluiſti, compreſſi tuos nefarios conatus amicorum præſidio & copiis, nullo tumultu publicè concitato: denique quotieſcunque me petîſti, per me tibi obſtiti: quanquam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipubl. eſſe conjunctam. Nunc jam aperte rempub. univerſam petis, templa deorum immortalium, tecta

tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum atque hujus imperii disciplinæque majorum proprium est, facere non audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus: sin (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna & perniciosa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me impetrante, facere, quod jam tuâ sponte faciebas? exire ex urbe consul hostem jubet: interrogas me, num in exsilium? non jubeo: sed si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit; in qua nemo est extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat, nemo qui te non oderit? Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamiæ? quæ libido ab oculis, quod facinus à manibus unquam tuis, quod flagitium à toto corpore

pore abfuit? cui tu adoleſcentulo, quem corruptelarum illecebris irretiſſes, non aut ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem prætuliſti? Quid verò nuper? cum morte ſuperioris uxoris novis nuptiis domum vacuam feciſſes, nónne etiam alio incredibili ſcelere hoc ſcelus cumulâſti? quod ego prætermitto, & facilè patior ſileri, nè in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitiſſe, aut non vindicata eſſe videatur. Prætermitto ruinas fortunarum tuarum; quas omnes impendere tibi proximis idibus ſenties; ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum tuorum, non ad domeſticam tuam difficultatem ac turpitudinem, ſed ad ſummam reipublicæ, atque ad omnium noſtrûm vitam ſalutémque pertinent. Potéſtne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cœli ſpiritus eſſe jucundus? cùm ſcias horum eſſe neminem, qui neſciat te pridie Kalend. Januar. Lepido & Tullo coſs. ſtetiſſe in comitio cum telo? manum, conſulum & principum civitatis interficiendorum cauſa, paraviſſe? ſceleri, ac furori tuo, non mentem aliquam,

aut

aut timorem tuum, sed fortunam reipubl. obstitisse? Ac jam illa omitto. Neque enim sunt aut obscura, aut non multò pòst commissa. Quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere voluisti? quot ego tuas petitiones ità conjectas, ut vitari posse non viderentur, parvâ quadam declinatione, &, ut aiunt, corpore effugi? nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari ac velle desistis. Quoties jam, quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties verò excidit casu aliquo, & elapsa est? tamen eâ carere diutiùs non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc verò, quæ tua est ista vita: sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quo debeò, sed ut misericordiâ, quæ tibi nullo debetur. Venisti paulò antè in senatum; quis te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? si hoc pòst hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cùm sis gravissimo judicio taci-

taciturnitatis oppressus? quid, quòd adventu tuo ista subsellia vacua facta sunt? quid, quòd omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulac que assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? servi, mehercule, mei, si me isto pacto metuerent, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? & si me meis civibus injuriâ suspectum tam graviter, atque infensum viderem, carere me aspectu civium, quàm infestis oculis omnium conspici mallem: tu cum conscientiâ scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, & jam tibi diu debitum; dubitas, quorum mentes sensúsque vulneras, eorum aspectum præsentiámque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos ullâ ratione placare posses, ut opinor, ab eorum oculis aliquò concederes: nunc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit, & jamdiu te nihil judicat, nisi de parricidio suo, cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere,

bere, neque judicium ſequere, neque vim pertimeſces? quæ tecum, Catilina, ſic agit, & quodam modo tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus exſtitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te: tibi uni multorum civium neces, tibi vexatio, direptióque ſociorum impunita fuit ac libera: tu non ſolùm ad negligendas leges & quæſtiones, verùm etiam ad evertendas perfringendáſque valuiſti. Superiora illa, quanquam ferenda non fuerunt: tamen, ut potui, tuli: nunc verò, me totam eſſe in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod à tuo ſcelere abhorreat, non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: ſi verus, nè opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, nónne impetrare debeat, etiamſi vim adhibere non poſſit? Quid: quod tu te ipſe in cuſtodiam dediſti? quid quod vitandæ ſuſpicionis cauſâ, apud M. Lepidum te habitare velle dixiſti? à quo non receptus, etiam ad me venire auſus es, atque

ut

ut domi meæ te asservarem rogâsti? Cùm è me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tutò esse tecum, qui magno in periculo essem; quod iisdem mœnibus contineremur, ad Q. Metellum prætorem venisti; à quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum M. Marcellum demigrâsti: quem tu videlicet & ad custodiendum te diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putâsti? sed quàm longè videtur à carcere atque à vinculis abesse debere, qui seipsum jam dignum custodiâ judicaverit? Quæ cùm ità sint, Catilina, dubitas, si hic emori æquo animo non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam, multis supplicíis justis debitísque ereptam, fugæ solitudiníque mandare? Refer, inquis, ad senatum. Id enim postulas: &, si hic ordo sibi placere decreverit te ire in exsilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret à meis moribus; & tamen faciam, ut intelligas quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe Catilina: libera rempublicam metu: in exsilium, si

si hanc vocem exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? patiuntur: tacent. Quid exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic, adolescenti optimo P. Sextio, si fortissimo viro M. Marcello dixissem, jam mihi consuli hoc ipso in templo jure optimo senatus vim & manus intulisset: de te autem, Catilina, cùm quiescunt, probant: cùm patiuntur, decernunt: cùm tacent, clamant. Neque hi solùm quorum tibi auctoritas est videlicet chara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæteríque fortissimi cives qui circumstant senatum: quorum tu & frequentiam videre, & studia perspicere, & voces paulò antè exaudire potuisti. Quorum ego vix abste jamdiu manus ac tela contineo, eosdem facilè adducam, ut te hæc, quæ jampridem vastare studes, relinquentem usque ad portas prosequantur. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere?

tu

tu ullum ut exsilium cogites? utinam tibi istam mentem dii immortales darent. Tametsi video, si meâ voce perterritus ire in exsilium animum induxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minùs in præsens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem, impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, & à reipubl. periculis sejungatur. Sed tu ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipubl. concedas, non est postulandum. Neque enim, Catilina, is es, ut te aut pudor à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore revocàrit. Quamobrem, ut sæpe jam dixi, proficiscere. Ac si mihi inimico, ut prædicas, tuo conflare vis invidiam, rectà perge in exsilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exsilium ieris jussu consulis, sustinebo. Sin autem servire meæ laudi & gloriæ mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium, concita perditos cives, secerne te à bonis, infer patriæ bellum, exsulta impio latrocinio: ut à me non ejectus

ad

ad alienos, ſed invitatus ad tuos iſſe videaris. Quanquam quid ego te invitem, à quo jam ſciam eſſe præmiſſos, qui tibi ad Forum Aurelium præſtolarentur armati? ſciam pactam & conſtitutam eſſe cum Manlio diem? à quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam eſſe confido, & funeſtam futuram, cui domi tuæ ſacrarium ſcelerum tuorum conſtitutum fuit, ſciam eſſe præmiſſam? Tu ut illâ diutiùs carere poſſis, quam venerari, ad cædem proficiſcens, ſolebas? à cujus altaribus ſæpe iſtam dextram impiam ad necem civium tranſtuliſti? Ibis tandem aliquando, quò te jampridem tua iſta cupiditas effrænata ac furioſa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, ſed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna ſervavit. Nunquam tu non modò otium, ſed nè bellum quidem, niſi nefarium concupiſti. Nactus es ex perditis, atque ab omni non modò fortuna, verùm etiam ſpe derelictis conflatam improborum manum. Hìc tu quâ lætitiâ perfruere?

quibus

quibus gaudiis exſultabis? quanta in voluptate bacchabere? cùm in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque videbis? Ad hujus vitæ ſtudium meditati illi ſunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi non modò ad obſidendum ſtuprum, verùm etiam ad facinus obeundum: vigilare non ſolùm ad inſidiandum ſomno maritorum, verùm etiam bonis occiſorum. Habes ubi oſtentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium, quibus te brevi tempore confectum eſſe ſenties. Tantum profecitum, cùm te à conſulatu repuli, ut exul potiùs tentare, quàm conſul vexare rempubl. poſſes; atque ut id quod eſſet à te ſceleratè ſuſceptum, latrocinium potiùs, quàm bellum nominaretur. Nunc ut à me P. C. quandam prope juſtam patriæ querimoniam deteſter ac deprecer, percipite, quæſo, diligenter quæ dicam, & ea penitùs animis veſtris mentibúſque mandate. Etenim ſi mecum patria, quæ mihi vitâ meâ multò eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſpublica loquatur: M. Tulli, quid agis? túne eum,

quem

quem esse hostem comperisti, quem ducem belli futurum vides, quem exspectari imperatorem in castra hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum & civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? nónne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? mósne majorum? at persæpe etiam privati in hac repub. pernicioſos cives morte multârunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquam in hac urbe ii, qui â republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram verò populo Romano refers gratiam, qui te hominem per te cognitum, nullâ commendatione majorum, tam maturè ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit; si propter invidiam aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementius severitatis, ac fortitudinis invidia, quàm inertiæ ac

nequitiæ

nequitiæ pertimeſcenda? An cum bello vaſtabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt, tum te non exiſtimas invidiæ incendio conflagraturum? His ergò ſanctiſſimis reipublicæ vocibus, & eorum hominum, qui idem ſentiunt, mentibus pauca reſpondebo. Ego, ſi hoc optimum factu judicarem, P.C. Catilinam morte multari, unius uſuram horæ gladiatori iſti ad vivendum non dediſſem. Etenim ſi ſummi viri, & clariſſimi cives Saturnini, & Gracchorum, & Flacci, & ſuperiorum complurium ſanguine non modò ſe non contaminârunt, ſed etiam honeſtârunt: certè verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricidâ civium interfecto, invidiæ mihi in poſteritatem redundaret. Quod ſi ea mihi maximè impenderet; tamen hoc animo ſemper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quanquam nonnulli ſunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminent, non videant; aut ea quæ vident, diſſimulant: qui ſpem Catilinæ mollibus ſententiis aluerunt, conjurationemque naſcentem non credendo corroboraverunt; quorum auctoritatem

tatem secuti multi, non solùm improbi, verùm etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter & regiè factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quò intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam; neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hanc reipubl. pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se ejecerit, secúmque suos eduxerit, & eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit, extinguetur atque delebitur non modò hæc tam adulta reip. pestis, verùm etiam stirps ac semen malorum omnium. Etenim jamdiu P. C. in hoc periculis conjurationis infidisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris, & audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur, videbimur fortasse ad breve quoddam tempus curâ & metu esse relevati: periculum autem residebit & erit inclusum penitùs in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri

morbo gravi cum æstu, febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primò relevari videntur; deinde multò gravius vehementiúsq; afflictantur: sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœnâ, vehementius, vivis reliquis, ingravescet. Quare, P.C. secedant improbi, secernant se à bonis, unum in locum congregentur; muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur à nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos ad incendendam urbem, facésque comparare: sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de republ. sentiat. Polliceor vobis hoc P.C. tantam in nobis COSS. fore diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Roman. virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce omnibus, Catilina, cum summa reipubl. salute & cum tua peste, ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidióque junxerunt, proficiscere ad impium

impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constituta, quem Statorem hujus urbis atque imperii verè nominamus, hunc & hujus locios à tuis aris cæteríſque templis, à tectis urbis, ac mœnibus, à vita fortuníſque civium omnium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hoſtes patriæ, latrones Italiæ, ſcelerum fœdere inter ſe, ac nefariâ ſocietate conjunctos, æternis ſuppliciis vivos mortuóſque mactabis.

ORATIO VI.

Quæ est secunda in

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audaciâ, scelus anhelantem, pestem patriæ nefariè molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammámque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem urbe prosecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicies à monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim jam inter latera nostra sica illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cùm est ex urbe depulsus: palàm jam cum hoste, nullo impediente bellum justum geremus. Sine dubio

dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cùm illum ex occultis insidiis in apertum latrocinium conjecimus. Quod verò non crudelem mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quòd ei ferrum de manibus extorsimus, quòd incolumes cives, quòd stantem urbem reliquit; quanto tandem illum moerore afflictum esse putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, & se perculsum atque abjectum esse sentit, & retorquet oculos profectò sæpe ad hanc urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget: quemquidem lætari mihi videtur, quòd tantam pestem evomuerit, foràsque projecerit. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exsultat & triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quòd tam capitalem hostem non comprehenderim potius quàm emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, & gravissimo supplicio affectum jampridem oportebat: idque à me & mos majorum & hujus imperii severitas, & respublica postulabat. Sed quàm mul-

tos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quàm multos, qui propter stultitiam non putarent? quàm multos, qui etiam defenderent? quàm multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si sublato illo, depelli à vobis omne periculum judicarem; jampridem ego L. Catilinam non modò invidiæ meæ, verùm etiam vitæ periculo sustulissem. Sed cùm viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probatâ, si illum, ut erat meritus, morte multâssem, fore, ut ejus socios invidiâ oppressus persequi non possem; rem huc deduxi, ut tum palàm pugnare possetis, cùm hostem aperte videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quàm vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quòd illud etiam molestè fero, quòd ex urbe parùm comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset. Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta cœperat: Publicium, & Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ metum afferre poterat. Reliquit quos viros? quanto alieno ære? quàm valentes? quàm nobiles

vos

vos videtis? Itaque ego illum exercitum, ex Gallicanis legionibus, & hoc delecta, quem in agro Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis, quæ à nobis quotidie comparantur, magnopere contemno, collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis mendiculis, ex decoctoribus, ex iis, qui vadimonia deserere quàm illum exercitum maluerunt. Quibus ego non modò si aciem exercitus nostri, verùm etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent unguentis, qui fulgent purpurâ, mallem secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, meminerint, non tam exercitum illum esse nobis, quàm hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque etiam hoc magis sunt timendi, quòd quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen permoventur. Video cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit: omnia superioris noctis

consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse perrimuit, profugit: hi quid expectant? nam illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram: quod exspectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse apertè conjurationem contra remp. videretis. Nisi vero si quis est, qui Catilinæ similis cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus; severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiscantur, nè patiamur desiderio sui Catilinam miserum tabescere: demonstrabo iter. Aureliâ viâ profectus est: si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam remp. siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit. Uno mehercule Catilinâ exhausto, relevata mihi, & recreata respubl. videtur. Quid enim mali aut sceleris fingi aut excogitari potest, quod non ille conceperit? quis totâ Italiâ veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis gurgo, quis nepos, quis adulter? quæ mulier infa-

mis,

mis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur: quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam verò quæ tanta in ullo unquam homine Juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissimè: aliorum amori flagitiosissimè serviebat: aliis fructum libidinum; aliis mortem parentum non modò impellendo verùm etiam adjuvando pollicebatur. Nunc verò quàm subitò non solùm ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? nemo non modò Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus asciverit. Atq; ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis; nemo est in ludo gladiatorio paulò ad facinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur: nemo in cœnâ levior & nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen stuprorum & scelerum exercitatione,

assuefactus frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis, tortis ab istis suis sociis prædicabatur, cùm industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis in libidinem audaciamque consumerentur. Hunc verò si sui fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges, ô nos beatos, ô rempubl. fortunatam, ô præclaram laudem consulatûs mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant, nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas. Patrimonia sua profuderunt: fortunas suas abligurierunt: res eos jampridem, fides deficere nuper cœpit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino & alea comessationes solum & scorta quærerent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi: hoc verò quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebrios sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, confecti cibo, sertis redimiti, unguen-

unguentis oblíti, debilitati ſtupris, eructant ſermonibus ſuis cædem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod; & pœnas jamdiu improbitati, nequitiæ, ſceleri, libidini debitas, aut inſtare jam planè, aut certè jam appropinquare. Quos ſi meus conſulatus, quoniam ſanare non poteſt, ſuſtulerit; non breve neſcio quod tempus, ſed multa ſecula propagârit reipublicæ. Nulla eſt enim natio, quem pertimeſcamus: nullus rex, qui bellum populo Romano inferre poſſit: omnia ſunt externa, unius virtute, terrâ marique pacata. Domeſticum bellum manet: intus inſidiæ ſunt: intus incluſum periculum eſt: intus eſt hoſtis: cum luxuria nobis, cum amentia, cum ſcelere certandum eſt. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites: ſuſcipio inimicitias hominum perditorum. Quæ ſanari poterunt, quacunque ratione ſanabo; quæ reſecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manere. Proinde aut exeant, aut quieſcant, aut, ſi & in urbe, & in eadem mente permanent, ea quæ merentur, expectent. At etiam ſunt, Quirites, qui dicant à me:

me in exsilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, & permodestus, vocem Consulis ferre non potuit: simulatque ire in exsilium jussus est, paruit. Quid, quod hesterno die cum domi meæ pene interfectus essem, senatum in ædem Jovis Statoris vocavi; rem omnem ad patres conscriptos detuli? quò cùm Catalina venisset, quis eum senator appellavit? quis salutavit? quis denique ità aspexit ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem? quin etiam principes ejus ordinis partem illam subselliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exsilium ejicio, quæsivi à Catalina an nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne: cùm ille homo audacissimus, conscientiâ convictus, primò reticuisset, patefeci cætera: quid eâ nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, docui. Cùm hæsitaret, cùm cunctaretur; quæsivi,

quid

quid dubitaret proficisci eò, quò jampridem parârat? cùm arma, cum secures, cum fasces, cùm tubas, cùm signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exsilium ejiciebam, quem jam ingressum in bellum esse videbam? etenim credo, Manlius iste centurio, qui in agro Fæsulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit; & illa Castra nunc non Catilinam ducem exspectant; & ille ejectus in exsilium, se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet! O conditionem miseram non modò administrandæ, verùm etiam conservandæ reipublicæ! nunc si L. Catilina consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus, ac debilitatus, subitò pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit suos, consilium belli faciundi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, & belli, iter ad fugam atq; exsilium converterit; non ille à me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus, ac perterritus meâ diligentiâ, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens in exilium ejectus à consule,

vi & minis esse dicetur: & erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed timidum; me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo à vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sanè ejectus esse à me, dummodo eat in exsilium: sed, mihi credite, non est iturus. Nunquam ego à diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causâ, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiatis: sed triduo tamen audietis: multòque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quòd illum emiserim potius, quàm quod ejecerim. Sed cùm sint homines, qui illum, cùm profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc querentur, quàm verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manlium, quàm ad Massilienses ire malit. Ille autem, si, mehercules, hoc, quod

agit, nunquam antè cogitâsset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quàm exsulem vivere: nunc verò, cùm ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationémque acciderit, nisi quòd vivis nobis Româ profectus est, optemus potius, ut eat in exsilium, quàm queramur. Sed cur tamdiu de uno hoste loquimur, & de eo hoste, qui jam fatetur, se esse hostem, & quem, quia, quod semper volui, murus interest, non timeo; de his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus: quos quidem ego, si ullo modo fieri posset, non tam ulcisci studeo, quàm sanare, & ipsos placare reipublicæ: neque, id quare fieri non possit, si me audire voluerint, intelligo. Exponam enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istæ copiæ comparentur: deinde singulis medicinam consilii, atque orationis meæ, si quam potero, afferam. Primum genus est eorum, qui magno in ære alieno majores etiam possessiones habent, quarum amore adducti, dissolvi nullo modo possunt. Horum hominum species est honestissima: sunt enim locupletes;

pletes; voluntas verò, & causa impudentissima. Tu agris, tu ædificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus, ornatus, & copiosus sis; & dubites aliquid de possessione detrahere, ac fidem acquirere? Quid enim exspectas? bellum? quid? ergò in vastatione omnium, tuas possessiones sacrosanctas futuras putas? an tabulas novas? errant, qui istas à Catalina exspectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferentur; verum auctionariæ. Neque enim isti, qui possessiones habent, aliâ ratione ullâ salvi esse possunt. Quod si maturius facere voluissent, neque (id quod stultissimum est) certare cum usuris, fructibus prædiorum, locupletioribus his & melioribus civibus uteremur. Sed hosce homines minime puto pertimescendos, quòd aut deduci de sententia possunt; aut si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempubl. quàm arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quanquam præmuntur ære alieno, dominationem tamen expetunt: rerum potiri volunt: honores, quos quietâ republicâ desperant, perturbatâ consequi se posse arbitrantur.

Quibus

Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet & idem quod cæteris omnibus; ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipubl. deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea copias militum, deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantum vim sceleris præsentis auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere urbis, & sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident se cupere id, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate jam confectum, exercitatione robustum. Quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina successit. Hi sunt homines ex his Coloniis, quas Fesulis Sulla constituit; quas ego universas civium esse optimorum & fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt

coloni

coloni, qui se insperatis repentinísque pecuniis sumptuosiùs insolentiúsque jactâtunt. Hi dum ædificant tanquam beati, dum prædiis, lecticis, familiis magnis, conviviis, apparatibus delectantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut si salvi esse velint, Sulla sit iis ab inferis excitandus. Qui etiam nonnullos agrestes homines tenues atque egentes in eandem illam spem rapinarum veterum impulerunt. Quos ego utrósque, Quirites, in eodem genere prædatorum direptorúmque pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, & proscriptiones & dictaturas cogitare. Tantus enim illorum temporum dolor inustus est civitati, ut jam ista non modò homines; sed nè pecudes quidem mihi passuræ est videantur. Quartum genus est sanè parium, & mistum, & turbulentum: qui jampridem premuntur: qui nunquam emergent: qui partim inertiâ, partim malè gerendo negotia, partim etiam sumptibus in vetere ære alieno vacillant: qui vadimonis, judiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti & ex urbe, & ex agris se in illa castra conferre dicuntur. Hosce ego non

tam

tam milites acres, quàm inficiatores lentos esse arbitror. Qui homines primùm, si stare non possunt, corruant: sed ità, ut non modò civitas, sed nè vicini quidem proximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamobrem si vivere honestè non possunt, perire turpiter velint; aut cur minore dolore pericuros se cum multis, quàm si soli pereant, arbitrentur. Quintum genus est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab eo possunt: & pereant sanè in latrocinio, quoniam sunt ità multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solum numero, verùm etiam genere ipso, atque vitâ, quod proprium est Catilinæ, de ejus delectu, immo verò de complexu ejus ac sinu: quos pexo capillo nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis & talaribus ac tritis tunicis, velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, & vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi,

lepidi, ac delicati, non solum amare, & amari, neque cantare, & saltare, sed etiam sicas vibrare, & spargere venena didicerunt? qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas, sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi Appenninum atque illas pruinas ac nives perferent? nisi id circo se facilius hiemem toleraturos putant, quod in conviviis nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortatorum cohortem prætoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus; & primum gladiatori illi confecto & saucio consules imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ, ac robur educite. Jam vero urbes coloniarum ac municipiorum respondebunt Catilinæ tumulis silvestribus.

vestribus. Neque vero cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate debeo conferre. Sed omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditatur, eget ille, senatu, equitibus Romanis, populo, urbe, ærario vectigalibus, cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris nationibus: si inquam, his rebus omissis, ipsas causas, quæ inter se confligunt, contendere velimus: ex eo ipso, quam valde illi jaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copiæ cum egestate, bona ratio cum perditâ, mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In hujusmodi certamine ac prælio, nonne, etiamsi hominum studia deficiant, dii ipsi immortales

mortales cogent ab his præclarissimis virtutibus tot & tanta vitia superari? Quæ cùm ità sint, Quirites, vos quemadmodum jam antea dixi, vestra tecta custodiis vigiliisque defendite: mihi, ut urbi sine vestro metu ac sine ullo tumultu satis esset præsidii, consultum ac provisum est. Coloni omnes, municipesque vestri, certiores à me facti, de hac nocturna excursione Catilinæ, facilè urbes suas, finesque defendent; gladiatores, quam sibi ille maximam manum & certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quàm pars patriciorum, potestate tamen in vestra continebuntur. Q. Metellus, quem ego, prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmisi, aut opprimet hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe à Catilina relicti sunt, quanquam sunt hostes: tamen quis nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo.

Mea

Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc exspectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos, nullus insidiator viæ: si qui exire volunt, consulere sibi possunt: qui verò in urbe se commoverit, cujus ego non modò factum, sed inceptum ullum conatúmve contra patriam deprehendero, sentiet, in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum, ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maxima minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum, ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum, ac maximum, me uno togato duce, & imperatore, sedetur. Quod ego sic administrabo, Quirites, ut si ullo modo fieri poterit, nè improbus quidem quisquam in hac urbe pœnam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ

audaciæ,

audaciæ, si impendens patriæ periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint; illud profecto perficiam, quod in tanto & tam insidioso bello vix optandum videtur, ut ne quis bonus intereat, paucorúmq; pœnâ vos omnes jam salvi esse possitis. Quæ quidem ego neque meâ prudentiâ, neque humanis consiliis fretus polliceor vobis, Quirites, sed multis & non dubiis deorum immortalium significationibus: quibus ego ducibus in hanc spem sententiámque sum ingressus, qui jam non procul, ut quondam solebant, ab externo hoste, atque longinquo, sed hic præsentes, suo numine atque auxilio sua templa atque urbis tecta defundunt, quos vos, Quirites precari, venerari, atque implorare debetis, ut quam urbem pulcherrimam, florentissimam potentissimámq; esse voluerint, hanc omnibus hostium copiis terrâ marique superatis, à perditissimorum civium nefario scelere defendant.

ORATIO

ORATIO VII.

Quæ est tertia in

L. CATILINAM.

REmpublicam, Quirites, vitamque omnium vestrûm, bona, fortunas, conjuges, liberósque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherimámque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & vobis conservatam, ac restitutam videtis. Etsi non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quàm illi quibus nascimur: quòd salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio; & quòd sine sensu nascimur: cum voluptate conservamur: profectò, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum ad deos immortales benevolentiâ famáque sustu-

limus; esse apud vos posterósque vestros in honore debebit is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatámque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis omnibus subjectos prope jam ignes circumdatósque restinximus: iidémque gladios in rempubl. districtos retudimus, mucronésq; eorum à jugulis vestris rejecimus. Quæ quoniam in senatu illústrata, patefacta, comperтáque sunt per me; vobis jam exponam breviter, Quirites: ut & quanta, & quàm manifesta, & quâ ratione investigata & comprehensa sint, vos, qui ignoratis, ex actis scire possitis. Principiò, ut Catilina paucis ante diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios & hujusce nefarii belli acerrimos duces Romæ reliquisset; semper vigilavi, & providi, Quirites, quemadmodum in tantis & tam abscónditis insidiis, salvi esse possemus. Nam tum, cùm ex urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor hujus verbi invidiam, cùm illa magis sit timenda, quod vivus egressus est) sed tum, cùm illum exterminari volebam, aut reliquam conjuratorum manum simul exituram, aut eos, qui remansissent,

fissent, infirmos sine illo ac debiles fore putabam. Atque ego, ut vidi, quos maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscum, & Romæ remansisse: in eos omnes dies noctesque consumpsi, ut quid agerent, quid molirentur, sentirem, ac viderem: ut, quoniam auribus vestris, propter incredibilem magnitudinem sceleris, minorem fidem faceret oratio mea; rem ita comprehenderem, ut tum demum animis, saluti vestræ provideretis, cùm oculis maleficium ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos, Allobrogum, belli transalpini & tumultûs Gallici excitandi causâ, à P. Lentulo esse solicitatos, eósque in Galliam ad suos cives, eodem itinere, cum literis mandatisque ad Catilinam esse missos, comitemque iis adjunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam literas: facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quódque ego semper optabam à diis immortalibus, tota res non solùm à me, sed etiam à senatu & à vobis manifestè deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pomptinum,

prætores fortissimos, atque amantissimos reipubl. viros, ad me vocavi: rem omnem exposui; quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republ. præclara atque egregia sentirent, sine recusatione ac sine ulla mora negotium susceperunt, &, cùm advesperascceret, occultè ad pontem Milvium pervenerunt, atque ibi in proximis villis ità bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos & pons interesset; eodem autem & ipsi sine cujusquam suspicione multos fortes viros eduxerunt, & ego de præfectura Reatina complures dilectos adolescentes, quorum operâ utor assidue in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertâ ferè vigil â exactâ, cùm jam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, uráque Vulturcius, fit in eos impetus; educuntur & ab illis gladii, & à nostris: res erat prætoribus nota solis: ignorabatur à cæteris. Tum interventu Pontinii, atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur: literæ, quæcunque erant in eo commitatu, integris signis prætoribus traduntur: ipsi comprehensi ad me, cùm jam dilucesceret,

cesceret, deduntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium statim ad me nihil dum suspicantem vocavi. Deinde item accersitur P. Statilius, & post eum Cethegus: tardissimè autem Lentulus venit; credo, quod in literis dandis præter consuetudinem proximâ nocte vigilaret. Cum verò summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, auditâ re, frequentes ad me manè convenerant, literas à me priùs aperiri, quam ad senatum referri placeret, nè, si nihil esset inventum; temere à me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent, tamen ego non arbitrabar in tantis reipubl. periculis esse mihi nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea strictim admonitu Allobrogum C. Sulpicium prætorem fortem virum misi, qui ex ædibus Cethegi, si quod telorum esset, efferret; ex quibus ille

maximum ſicarum numerum & gladiorum extulit. Introduxi Vulturtium ſine Gallis: fidem ei publicam juſſu ſenatûs dedi, hortatus ſum, ut ea quæ ſciret, ſine timore indicaret. Tum ille dixit, cum vix ſe ex magno timore recreâſſet, à P. Lentulo ſe habere ad Catilinam mandata, & literas, ut ſervorum præſidio uteretur, & ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo conſilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum deſcriptum diſtributumq; erat, incendiſſent, cædémq; infinitam civium feciſſent, præſto eſſet ille, qui & fugientes exciperet, & ſe cum his urbanis ducibus conjungeret. Introducti autem Galli juſjurandum ſibi, & literas à P. Lentulo, Cethego, Statilio, ad ſuam gentem datas eſſe dixerunt: atque ea ſibi ab his & à L. Caſſio eſſe præſcriptum, ut equitatum in Italiam quamprimum mitterent; pedeſtres ſibi copias non defuturas: Lentulum autem ſibi confirmâſſe ex fatis Sibyllinis Haruſpicúmque reſponſis, ſe eſſe tertium illum Cornelium, ad quem regnum urbis hujus atque imperium pervenire

eſſet

esset necesse: Cinnam ante se, & Sullam fuisse: eundémque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii; qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quòd, cum Lentulo, & cæteris, Saturnalibus cædem fieri atque urbem incendi placeret; Cethego nimium id longum videretur. Ac nè longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ à quoque dicebantur datæ. Primùm ostendimus Cethego: signum cognovit: nos linum incidimus: legimus: erat scriptum ipsius manu, Allobrogum senatui, & populo, se, quæ eorum legatis confirmâsset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus qui paulò antè aliquid de gladiis, ac sicis, quæ apud illum itidem erant deprehensæ, respondisset, dixissétque se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse, recitatis literis debilitatus, atque objectus, conscientiâ convictus, repentè conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum

& ſignum ſuum: recitatæ ſunt tabellæ in eandem ferè ſententiam: confeſſus eſt. Tum oſtendi tabellas Lentulo. Et quæſivi cognoſcerétne ſignum. annuit. Eſt verò, inquam, ſignum quidem notum, imago avi tui clariſſimi viri, qui amavit unicè patriam, & cives ſuos: quæ quidem te a tanto ſcelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eâdem ratione ad ſenatum Allobrogum populúmque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci poteſtatem. Atque ille quidem primò negavit: pòſt autem aliquantò, toto indicio expoſito, atque edito, ſurrexit: quæſivit à Gallis, quid ſibi eſſet cum iis, quamobrem domum ſuam veniſſent; itémque à Vulturcio; qui, cùm illi breviter conſtantérque reſpondiſſent, per quem ad eum quotiéſque veniſſent, quæſiſſéntque ab eo, nihílne ſecum eſſet de fatis Sibyllinis locutus: tum ſubito ille ſcelere demens, quanta vis conſcientiæ eſſet, oſtendit. Nam cùm id poſſet inficiari, repentè præter opinionem omnium confeſſus eſt: ità eum non modò ingenium illud, & dicendi exercitatio, quâ ſemper valuit; ſed etiam propter vim ſcele-

ris

ris manifesti, atque deprehensi, impudentia, quâ superabat omnes, improbitásque defecit. Vulturcius verò subitò proferri literas, atque aperiri jussit, quas sibi à Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissimè perturbatus Lentulus, tamen signum & manum suam cognovit, erant autem scriptæ sine nomine, sed ità: *Qui sim, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura ut vir sis, & cogita, quem in locum sis progressus: & vide, quid jam tibi sit necesse. Cura ut omnium tibi auxilia adjungas, etiam infimorum.* Gallbinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere cœpisset; ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quiritotes, cùm illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, minus, denique uniuscujúsque confessio: tum multò illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed ipsi à se viderentur. In-

diciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului de summa republica, quid fieri placeret. Dictæ sunt à principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est perscriptum s.c. ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primùm mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quòd virtute, consilio, prudentiâ mea, respubl. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pontinius prætores, quòd eorum operâ forti fidelique usus essem, meritò ac jure laudantur: atque etiam viro forti collegæ meo C. Antonio laus impertitur, quòd eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, à suis & reipublicæ consiliis removisset. Atque ità censuerunt, ut P. Lentulus, cùm se prætura abdicâsset, tum in custodiam traderetur: itémque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Galbinius, qui omnes præsentes erant, in custodiam traderentur. Atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procurationem incendendæ urbis depoposcerat: in M. Cæparium, cui ad solicitandos pastores

pastores Apuliam esse attributam erat indicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis quos Fesulas L. Sulla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio semper erat in hac Allobrogum solicitatione versatus: in P. Umbrenum libertinum hominem, à quo primum Gallos ad Gabinium perductos esse constabat. Atque eâ lenitate senatus est usus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domesticorum hostium, novem hominum perditissimorum pœnâ, republ. conservatâ, reliquorum mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio diis immortalibus pro singulari eorum merito, meo nomine decreta est, Quirites: quod mihi primum post hanc urbem conditam togato contigit: & his decreta verbis est, quod urbem incendiis, cæde civis, Italiam bello liberâssem. Quæ supplicatio, si cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interest, quòd cæteræ, bene gestâ, hæc una, conservatâ republ. constituta est. Atque illud quod faciendum, primum fuit factum, atque transactum est. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis, &

con-

confessionibus suis, judicio senatûs non modò prætoris jus, verùm etiam civis amiserat; tamen magistratu se abdicavit: ut quæ religio C. Mario clarissimo viro non fuerat, quo minùs C. Glaucia m, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, eâ nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimiq; belli nefarios duces captos jam & comprehensos teneris; existimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes spes atq; opes, his depulsis urbis periculis, concidisse. Quem quidem ego cùm ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilinâ, nec mihi esse P. Lentuli somnium, nec L. Cassii adipem, nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille erat unus timendus ex his omnibus, sed tamdiu dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare, solicitare poterat, audebat: erat ei consilium ad facinus aptum; consilio autem neq, lingua neq; manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac descriptos

scriptos habebat: neque verò cùm aliquid mandaverat, confectum putabat: nihil erat, quod non ipse obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, nisi ex domesticis insidiis in castrense latrocinium compulissem, (dicam id quod sentio, Quirites) non facilè hanc tantam molem mali à cervicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset, neque tanto ante exitium ac fati diem reipubl. denunciâsset, neque commisisset, ut signum, ut literæ suæ, testes denique manifesti sceleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo absente, sic gesta sunt, ut nullum in privata domo furtum unquam sit tam palàm inventum, quàm hæc tanta in rempubl. conjuratio manifestò inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset; quanquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obstiti: tamen, ut levissimè dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos unquam,

quam, dum ille in urbe hostis fuisset, tantis periculis, rempub. tantâ pace, tanto otio, tanto silentio, liberâssemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ità sunt à me administrata, ut deorum immortalium nutu atque consilio, & gesta & provisa esse videantur. Idque cùm conjecturâ consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse: tum verò ità præsentes his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre possemus. Nam ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces, ardoremque cœli, fulminum jactus, ut terræmotus, cæteráque quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc quæ nunc fiunt canere dii immortales viderentur: hoc certè, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. Nam profectò memoriâ tenetis, Cotta & Torquato COSS. complures in Capitolio turres de cœlo esse percussas, cùm & simulacra deorum immortalium depulsa sunt, & statuæ veterum hominum dejectæ, & legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille,

qui

qui hanc urbem condidit, Romulus, quem inauratum in Capitolio parvum, atque lactantem, uberibus lupinis inhiantem fuisse meministis. Quo quidem tempore, cùm haruspices ex tota Etruria convenissent; cædes atque incendia, & legum interitum & bellum civile ac domesticum, & totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt; nisi dii immortales omni ratione placati suo numine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandum deos pertineret, prætermissa est, iidémque jusserunt simulacrum Jovis facere majus, & in excelso collocare, & contrà, atque antè fuerat, ad orientem convertere; ac se sperare dixerunt, si illum signum, quod videtis, solis ortum, & forum curiámque conspiceret, fore, ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut à S. P. Q. R. perspici possent. Atque illud ità collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque à superioribus consulibus, neque à nobis

ante

ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis poteſt eſſe, Quirites, tam averſus à vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia quæ videmus, præcipuéque hanc urbem, deorum immortalium nutu atque poteſtate adminiſtrari? Etenim cùm eſſet ità reſponſum, cædes, incendia interitúnq e reipublicæ comparari, & ea perditis civibus: quæ tum propter magnitudinem ſcelerum nonnullis incredibilia videbantur, ea non modò cogitata à nefariis civibus, verùm etiam ſuſcepta eſſe ſenſiſtis. Illud verò nó ne ità præſens eſt, ut nutu Jovis optimi max mi factum eſſe videatur? ut, cùm hodierno die manè per forum meo juſſu & conjurati & eorum indices in ædem Concordiæ ducerentur; eo ipſo tempore ſignum ſtatueretur; quo collocato, atque ad vos ſenatúmque converſo, omnia & ſenatus, & vos, quæ erant contra ſalutem omnium cogitata, illuſtrata, & patefacta, vidiſtis. Quo etiam majore ſunt iſti odio ſupplicióque digni: qui non ſolùm veſtris domiciliis, atque tectis, ſed etiam deorum templis, atque delubris ſunt funeſtos ac nefarios ignes inferre,

ferre conati: quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, & non sim ferendus: ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatémque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam verò illa Allobrogum solicitatio sic à Lentulo cæterisque domesticis hostibus, tanta res tam dementer credita & ignotis & barbaris, commissæque literæ nunquam essent profectò, nisi à diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid verò, ut homines Galli ex civitate malè pacata, quæ gens una restat, quæ populo Rom. bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii, & rerum amplissimarum ultro sibi à patriciis hominibus oblatam negligerent, vestrámque salutem suis opibus anteponerent: id nónne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt. Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus

ac

ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores diis immortalibus justi habiti sunt, ac debiti, sed profectò justiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione, me uno togato duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones; neque solùm eas quas audistis; sed & has quas vosmetipsi meministis & vidistis. L. Sulla P. Sulpitium oppressit: C. Marium custodem hujus urbis, multósque fortes viros, partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius COS. armis ex urbe collegam suam expulit: omnis hic locus acervis corporum, & civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario. Tum verò clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sulla. Nè dici quidem opus est, quantâ diminutione civium, & quantâ calamitate reipub. dissensit M. Lepidus à clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quàm cæterorum. Atque illæ

illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempubl. pertinerent. Non illi nullam esse rempub. sed in ea, quæ esset, se esse principes; neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipubl. quæsivit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimóque bello, quale bellum nulla unquam barbaria cum sua gente gessit, quo in bello lex hæc fuit à Lentulo, Catilina, C. Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui salvâ urbe salvi esse possent, in hostium numero ducerentur; ità me gessi, Quirites, ut omnes salvi conservaremini. Et cùm hostes vestri tantum civium superfuturum putâssent, quantum infinitæ cædi restitisset; tantum autem urbis, quantum flamma obire non potuisset: & urbem, & cives integros incolumésque servavi. Quibus pro tantis rebus, Quirites, nullum ego à vobis præmium virtutis, nullum insigne honoris,

noris, nullum monumentum laudis poſtulo, præterquam hujus diei memoriam ſempiternam. In animis ego veſtris omnes triumphos meos, omnia ornamenta honoris, monumenta gloriæ, laudis inſignia, condi & collocari volo. Nihil me mutum poteſt delectare, nihil tacitum, nihil denique hujuſmodi, quod etiam minùs digni aſſequi poſſint: Memoriâ veſtrâ, Quirites, noſtræ res alentur, ſermonibus creſcent, litĕrarum monumentis inveteraſcent & corroborabuntur: eandémque diem intelligo, quam ſpero æternam fore, & ad ſalutem urbis, & ad memoriam conſulatûs mei propagatam: unóque tempore in hac republ. duos cives exſtitiſſe, quorum alter fines veſtri imperii, non terræ ſed cæli regionibus terminaret; alter ejuſdem imperii domicilium ſedémq; ſervaret. Sed quoniam earum rerum, quas ego geſſi, non eſt eadem fortuna, atque conditio, quæ illorum, qui externa bella geſſerunt; quod mihi vivendum ſit cum illis quos vici ac ſubegi; illi hoſtes aut interfectos aut oppreſſos reliquerunt: veſtrûm eſt, Quirites, ſi cæteris recta ſua facta proſunt, mihi

mihi mea nequandò obsint, providere. Mentes enim hominum audaciſſimorum ſceleratæ ac nefariæ rè vobis nocere poſſent, ego providi; ne mihi nocerent, veſtrûm eſt providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipſi nihil jam ab iſtis noceri poteſt. Magnum enim eſt in vobis præſidium; quod mihi in perpetuum comparatum eſt: magna in republ. dignitas, quæ me ſemper tacita defendet: magna vis eſt conſcientiæ; quam qui negligent, eam me violare volent, ſe ipſi indicabunt. Eſt etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modò nullius audaciæ cedamus, ſed etiam omnes improbos ultro ſemper laceſſamus. Quod ſi omnis impetus domeſticorum hoſtium depulſi à vobis ſe in me unum converterint: vobis erit providendum, Quirites, quâ conditione poſthac eos eſſe velitis, qui ſe pro ſalute veſtra obtulerint invidiæ periculiſque omnibus. Mihi quidem ipſi quid eſt quod jam ad vitæ fructum poſſit acquiri? præſertim cùm neque in honore veſtro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quò quidem mihi libeat aſcendere. Illud perficiam profectò

Quiri-

Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear atque ornem: ut si qua est invidia in conservanda republ. suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Deníque ità me in republ. tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curémque ut ea, virtute, non casu gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus urbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite, & ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æquè, ac priori nocte fecistis, custodiis vigiliisque defendite. Id nè vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

ORATIO

ORATIO VIII.

Quæ est quarta in

L. CATALINAM.

VIdeo, P. C. in me omnium vestrûm ora atque oculos esse conversos: video, vos non solùm de vestro, ac reipublicæ, verùm etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse solicitos. Est mihi jucunda in malis, & grata in dolore, vestra erga me voluntas: sed eam, per deos immortales, quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatûs data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores cruciatusque perferrem; feram non solùm fortiter, sed etiam libenter; dummodo meis laboribus, vobis populoque Romano, dignitas salúsque pariatur. Ego sum ille consul, P. C. cui non forum, in quo omnis æquitas continetur; non campus, consularibus auspiciis consecratus;

tus; non curia, ſummum auxilium omnium gentium; non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus; non denique hæc ſedes honoris, ſella curulis, unquam vacua mortis periculo atque inſidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa conceſſi, multa meo quodam dolore, in veſtro timore ſanavi. Nunc ſi hunc exitum conſulatûs mei dii immortales eſſe voluerunt, ut vos P. C. populúmque Romanum ex cæde miſera, conjuges liberóſque veſtros virgineſque Veſtales ex acerbiſſima vexatione, templa, atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium noſtrûm ex fœdiſſima flamma, totam Italiam ex bello & vaſtitate eriperem: quæcunque mihi uni proponetur fortuna, ſubeatur. Etenim ſi P. Lentulus ſuum nomen, inductus à vatibus, fatale ad perniciem reipubl. fore putavit; cur ego non lætar, meum conſulatum ad ſalutem reipub. prope fatalem exſtitiſſe? Quare, P. C. conſulite vobis, proſpicite patriæ, conſervate vos, conjuges, liberos, fortunaſque veſtras, populi Romani nomen, ſalutémque defendite, mihi parcere, ac de me cogitare deſinite.

desinite. Nam primùm debeo sperare, omnes deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relaturos gratiam esse: deinde si quid obtigerit, æquo animo paratóque moriar. neque enim turpis mors forti viro potest accidere; neque immatura consulari, nec misera, sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horúmque omnium lacrymis, à quibus me circumsessum videtis: neque meam mentem non domum sæpe revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, & parvulus filius; quem mihi videtur amplecti respublica tanquam obsidem consulatûs mei: neque ille, qui exspectans hujus exitum diei astat in conspectu meo gener. Moveor his rebus omnibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobiscum omnes, etiamsi vis aliqua me oppresserit, potiùs quàm ut, & illi, & nos, una cum republ. pereamus. Quare P. C. incumbite ad reipublicæ salutem: circumspicite omnes procellas, quæ impendent, nisi providetis: Non Tiber. Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri voluit:

luit: non C. Gracchus, qui agrarios concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit, in discrimen aliquod, atque in vestræ severitatis judicium adducitur: sed tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestrûm omnium cædem, ad Catilinam accipiendum, Romæ restiterunt. Tenentur litteræ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: sollicitantur Allobroges: servitia excitantur: Catilina accersitur: id est initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo nè ad deplorandam quidem reipub. nomen, atque ad lamentandam tanti imperii calamitatem, relinquatur. Hæc omnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos multis jam judiciis judicavistis: primùm, quod mihi gratias egistis singularibus verbis, & meâ virtute atque diligentiâ perditorum hominum patefactam esse conjurationem decrevistis: deinde, quòd P. Lentulum, ut se abdicaret prætura, coëgistis: tum, quòd eum, & cæteros, de quibus judicavistis, in custodiam dandos censuistis: maximèque, quòd meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus

ante

ante me est nemini: postremò, hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titóque Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione à vobis damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos, P. C. tanquam integrum, & de facto, quid judicatis; & de pœna, quid censeatis. Illa prædicam, quæ sunt consulis. Ego magnum in republica versari furorem, & nova quædam misceri, & concitari mala jampridem videbam: sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc quicquid est, quocunque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad nos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse; vehementer erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum, manavit non solùm per Italiam, verùm etiam trascendit Alpes, & obscurè serpens multas jam provincias occupavit. Id oprimi sustentando ac prolatando nullo pacto potest. Quacunque ratione placeat, celeritar vo-

bis vindicandum eſt. Video duas adhuc eſſe ſententias: unam D. Silani, qui cenſet, eos, qui hæc delere conati ſunt, morte eſſe multandos: alteram C. Cæſaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum ſuppliciorum omnes acerbitates amplectitur. Uterque & pro ſua dignitate, & pro rerum magnitudine in ſumma ſeveritate verſatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vitâ privare conati ſunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen exſtinguere, puncto temporis frui vitâ, & hoc communi ſpiritu non putat oportere; atque hoc genus pœnæ ſæpe in improbos cives in hac republica eſſe uſurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem à diis immortalibus non eſſe ſupplicii cauſâ conſtitutam: ſed aut neceſſitatem naturæ, aut laborum ac miſeriarum quietem eſſe. Itaque eam ſapientes nunquam inviti, fortes etiam ſæpe libenter oppetiverunt. Vincula verò, & ea ſempiterna, certa ad ſingularem pœnam nefarii ſceleris inventa ſunt. Itaque municipiis diſpertiri jubet. Habere videtur iſta res iniquitatem, ſi imperare velis: difficultatem, ſi

rogare:

rogare: decernatur tamen si placet. Ego enim suscipiam, & ut spero, reperiam, qui id quod salutis omnium causâ statueritis, non putet esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat; & digna scelere hominum perditorum sancit: nè quis, eorum pœnam, quos condemnat, aut per se natum, aut per populum levare possit: eripit etiam spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet: bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas uno dolore animi, ac corporis, & omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos ejusmodi quædam illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quòd videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc P. C. ego meâ videò quid interfit: si eritis secuti sententiam Cæsaris, quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minùs erunt hoc monitore & auctore

hujusce sententiæ mihi populares impetus pertimescendi: sin illam, alteram secuti eritis, nescio an amplius mihi negotii contrahatur: sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipub. vendicat. Habemus enim à C. Cæsare, sicut ipsius dignitas & majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem perpetuæ in rempublicam voluntatis: intellectum est, quid interfit inter levitatem concionatorum, & animum verè popularem, saluti populi consulentem. Video, de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, nè de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is & nudiustertius in custodiam cives Romanos Cethegum & P. Lentulum dedit; & supplicationem mihi decrevit; & indices hesterno die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæsitori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re & causa judicârit. At verò C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo

posse

posse: denique ipsum latorem legis Semproniæ jussu populi pœnas reipublicæ dependisse. Idem etiam ipsum largitorem Lentulum & prodigum non putat, cùm de pernicie reipubl. & exitio hujus urbis tam acerbè támque crudeliter cogitaret, appellare posse popularem. Itaque homo mitissimus atque levissimus, non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculísque mandare: & sancit in posterum, nè quis hujus supplicio levando se jactare, & in perniciem reipubl. posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, & corporis etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem sive hoc statueritis, dederitis mihi comitem ad concionem populo Romano carum atque jucundum: sive illam Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos à crudelitatis vituperatione defendetis: atque obtinebo, eam multò leniorem fuisse. Quanquam P. C. quæ potest esse in tanti sceleris immanitate punienda crudelitas? Ego enim de meo sensu judico. Nam ità mihi salvâ republ. vobiscum perfrui liceat, ut

ego quòd in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate & misericordiâ. Videor enim mihi hanc urbem, videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subitò, uno incendio concidentem: cerno animo sepultam patriam, miseros, atque insepultos acervos civium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi & furor in vestra cæde bacchantis. Cùm verò mihi proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis sperâsse confessus est: purpuratum esse hunc Gabinium; cum exercitu venisse Catilinam; tum lamentationem matrumfamiliâs; tum fugam virginum, atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium, perhorresco. Et quia mihi vehementer hæc videntur misera, atque miseranda, idcirco in eos qui ea perficere voluerunt, me severum vehementémque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamiliâs, liberis suis à servo interfectis, uxore occisâ, incensâ domo, supplicium de servis non quàm acerbissimum sumpserit, utrum is clemens, ac misericors, an inhumanus

nus & crudeliſſimus eſſe videatur? mihi verò importunus, ac ferreus, qui non dolorem ſuum & cruciatum dolore nocentis & cruciatu lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos noſtros trucidare voluerunt; qui ſingulas uniuſcujúſque noſtrûm domos, & hoc univerſum reipubl. domicilium delere conati ſunt; qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in veſtigiis hujus urbis atque in cinere deflagrati imperii collocarent, ſi vehementiſſimi fuerîmus, miſericordes habebimur: ſin remiſſiores eſſe voluerimus, ſummæ nobis crudelitatis in patriæ civiúmque pernicie fama ſubeunda eſt. Niſi verò, cuipiam L. Cæſar vir fortiſſimus & amantiſſimus reipubl. crudelior nudiustertius eſt viſus, cùm ſororis ſuæ, fœminæ lectiſſimæ, virum præſentem & audientem, vitâ privandum eſſe dixit; cùm avum juſſu Coss. interfectum, filiúmq; ejus impuberem legatum à patre miſſum, in carcere necatum eſſe dixit. Quotum quod ſimile fuit factum? quod initum delendæ reipubl. conſilium? Largitionis voluntas tum in republ. verſata eſt, & partium quædam

contentio. Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus, vir, armatus Gracchum est persecutus & grave tum vulnus accepit, nè quid de summa dignitate reipubl. mutaretur: hic ad evertenda fundamenta reipubl. Gallos accersivit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendámque Catilinæ. Vereamini, censeo, nè in hoc scelere tam immani, ac nefario, nimis aliquid severè statuisse videamini! cùm multò magis sit verendum, nè remissione pœnæ crudeles magis in patriam, quàm nè severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamini. Sed quæ exaudio, P.C, dissimulare non possum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia provisa, parata, & constituta sunt, P.C. cùm meâ summâ curâ atque diligentiâ; tum multò etiam majore populi Romani, ad summum imperium

perium retinendum, & ad communes fortunas conservandas voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa, sola in quâ omnes sentiunt unum atque idem, præter eos, qui cùm sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potiùs, quàm soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, & secerno libenter. Neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Cæteri verò, dii immortales, quâ frequentiâ, quo studio, quâ virtute ad communem dignitatem salutémque consentiunt? Quid ego hic equites Rom. commemorem? qui vobis ità summa ordinis consiliique concedunt, ut vobiscum de amore reipub. certent: quos, ex multorum annorum dissensione, ad hujus ordinis societatem concordiámque revocatos hodiernus dies vobiscum atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuam in republ. tenuerîmus; confirmo vobis,

bis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reip. partem venturum esse. Pari studio defendendæ reip. convenisse video tribunos ærarios fortissimos viros, scribas item universos: quos cum casu hic dies ad ærarium frequentes advocâsset, video ab expectatione sortis ad communem salutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, aspectus urbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, & hoc commune patriæ solum, cùm sit carum, tum verò dulce, atque jucundum? Operæ pretium est, P.C. libertinorum hominum studia cognoscere; qui suâ virtute fortunam civitatis consecuti, hanc verè suam patriam esse judicant; quàm quidam hinc nati, & summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privatæ fortunæ, quos communis respublica, quos denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, qui modò tolerabili conditione sit servitutis, qui non

audaciam civium perditorum perhorrescat, qui non obstare cupiat, qui non tantum, quantum audet, & quantum potest, conferat ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrûm fortè commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concûrsare circum tabernas, pretio sperantem solicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem cœptum atque tentatum; sed nulli sunt inventi tam aut fortunâ miseri, aut voluntate perditi, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, & quæstûs quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ salvum esse velit. Multò verò maxima pars eorum, qui in tabernis sunt, immo verò (id enim potiùs est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quæstus, frequentiâ civium sustinetur, aliturque otio. Quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet; quid tandem incensis futurum est? Quæ cùm ità sint, P. C. vobis populi Romani præsidia non desunt: vos nè populo Romano

Romano deesse videamini, providete. Habetis consulem ex plurimis periculis, & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatam: omnes ordines ad conservandam rempubl. mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obsessa facibus & telis impiæ conjurationis, vobis supplex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, & Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum, atque delubra, vobis muros atque urbis tecta, commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis judicandum est. Habetis ducem memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur. Habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum (id quod in civili causa: hodierno die primum videmus) unum atque idem sentientem. Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quantâ virtute stabili-

tam

tam libertatem, quantâ deorum benignitate auctas exaggeratásque fortunas una nox pænè delerit. Id nè unquam posthac non modò confici, sed nè cogitari quidem possit, vobis hodierno die providendum est. Atque hæc, non ut vos, qui mihi studio pænè præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse judico turpem, & infirmam, contemptam, & abjectam. Quod si aliquando alicujus furore & scelere concitata manus ista plus valuerit, quàm vestra ac reipublicæ dignitas, me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam, P.C. pœnitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantum laudem, quantâ vos me vestris decretis honestastis, nemo est assecutus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis.

victis. Sit Scipio clarus; ille cujus consilio atque virtute Hannibal in Africam redire atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximiâ laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas Carthaginem Numantiámque delevit: habeatur vir egregius L. Paulus ille, cujus currum rex potentissimus quondam & nobilissimus Perses honestavit: sit in æterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione & metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius; cujus res gestæ atque virtutes iisdem, quibus solis currus, regionibus ac terminis continentur. Erit profectò inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ. Nisi fortè majus est, patefacere nobis provincias, quò exire possimus, quàm curare, ut etiam illi qui absunt, habeant quò victores revertantur. Quanquam est in uno loco conditio melior externæ victoriæ, quàm domesticæ; quòd hostes alieni aut oppressi serviunt, aut recepti in amicitiam beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementiâ aliquâ depravati, hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cùm

à pernicie reipubl. repuleris, neque vi coërcere, neque beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro bonorúmque omnium auxilio, memoriáque tantorum periculorum, quæ non modò in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, à me atque à meis facilè propulsari posse, confido. Neque ulla profectò tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram equitúmque Romanorum, & tantam conspirationem bonorum omnium, perfringere & labefactare possit. Quæ cùm ità sint, Patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro Provincia, quam neglexi, pro triumpho, cæterísque laudis insignibus, quæ sunt à me propter urbis vestræque salutis custodiam repudiata, pro clientelis, hospitiísque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quàm comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis, próque hac, quam conspicitis, ad conservandam rempubl. diligentia, nihil

aliud

aliud vobis, nisi hujus temporis totiúsque mei consulatûs memoriam postulo; quæ dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit, atque superaverit; commendo vobis parvum meum filium: cui profectò satis erit præsidii, non solùm ad salutem, verùm etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia suo solius periculo conservaverit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra populique Romani, P. C. de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis; de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiæ, déque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis enim consulem, qui & parere vestris decretis non dubitet; & ea quæ statueritis, quoad vivet, defendere, & per se ipsum præstare possit.

ORATIO

ORATIO IX.

Quæ est, in

MARCUM ANTONIUM,

PHILIPPICA SECUNDA.

Barth. Latomi argumentum.

POstquàm Cicero *liberiùs de republ. & de* Antonio *dixerat, offensus ille graviter, venit post aliquot dies in Senatum, & meditatâ Oratione conquæstus de injuria* Ciceronis, *multis maledictis in personam ejus invectus est. Non respondit illo die* Cicero, *prohibitus ab amicis, propter arma* Antonii, *quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus* Octavii, *qui hæres* Cæsaris *erat, & offensus* Antonio, *gratiâque & autoritate Senatûs veteranorumque præsidio ad puram potentiam provectus respondit huic ornatissimâ oratione, & quidem præsenti in Senatu. In quâ primò objecta*

diluit:

diluit: deinde insectatur vitam hominis: & per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminosè commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publicè commissa fuerant. Hæc est secunda illa Philippica; quæ M. Antonium *priore Oratione vehementer commotum, sic in* Ciceronem *accendit, ut leniri odii atrocitas postea nunquam potuerit. Extitit autem exitii, & mortis* Ciceroni *causa, dicente etiam Satyrico Poëta:*

Ridenda poëmata malo (famæ)
Quàm te conspicuæ divina Philippica
Volveris à prima quæ proxima.

Juvenal. Sat. 10. v. 124.

QUonam meo fato P. C. fieri dicam ut nemo his annis viginti Reipub. hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec verò necesse est à me quenquam nominari vobis, cùm ipsi recordemini. Mihi pœnarum illi, plus quàm optarem, dederunt. Te miror Antoni, quorum facta imitêre, eorum exitus non perhorrescere. Atq; hoc in aliis minùs mirabar.

mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipub. causa lacessiti. Tu, nè verbo quidem violatus, ut audacior quàm L. Catilina, furiosior quàm P. Clodius viderere, ultrò maledictis me lacessisti, tuámque à me alienationem commendationem ad cives impios tibi gloriæ fore putavisti. Quid putem? contemtúne me? non video. nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii quid despicere possit Antonius. An in senatu, facillimè detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ Reipub. testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est. Quid enim plenius, quid uberius, quàm mihi & pro me, & contra Antonium dicere? Illud profectò est: non existimavit suî similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius quàm de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quam à me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen judico, pauca dicam. Contra rem

suam

ſuam veniſſe me neſcio quando queſtus eſt. An ego non venirem contra alienum pro familiari & neceſſario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis ſpecie, ſed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iſte interceſſoris iniquiſſimi beneficio obtinuit, non jure Prætorio? Sed hoc idcirco commemoratum à te puto, ut te infimo ordini commendares, cùm te omnes recordarentur libertini generum, & liberos tuos nepotes Qu. Fadii libertini hominis fuiſſe. At enim te in diſciplinam meam tradideras (nam ita dixiſti) domum meam ventitâras. Næ tu, ſi id feciſſes, meliùs famæ, meliùs pudicitiæ tuæ conſuluiſſes: ſed nec feciſti, nec ſi cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuiſſet. Auguratus petitionem mihi te conceſſiſſe dixiſti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam! Quo enim tempore me Augurem à toto collegio expetitum Cn. Pompeius & Qu. Hortenſius nominaverunt (neque enim licebat à pluribus nominari) tu nec ſolvendo eras, nec te ullo modo, niſi everſâ repub. incolumen

fore

fore putabas. Poteras autem eo tempore Auguratum petere, cùm in Italia Curio non esset? aut tum, cùm es factus, unam tribum sine Curione ferre potuisses? cujus etiam familiares de vi condemnati sunt, quòd tuî nimis studiosi fuissent. At beneficio sum usus tuo. Quo? quanquam illud ipsum, quod commemoras, semper præ me tuli: malui me tibi debere confiteri, quàm cuiquam minùs prudenti non satis gratus videri. Sed quo beneficio? quòd me Brundusii non occideris? quem ipse victor, qui tibi, ut tute gloriari solebas, detulerat ex latronibus suis principatum, salvum esse voluisset, in Italiam ire jussisset, eum tu occideres? fac potuisse: quod est aliud P. C. beneficium latronum, nisi ut commemorare possint, iis se dedisse vitam, quibus non ademerint? Quod si esset beneficium, nunquam ii, qui illum interfecerunt, à quo erant servati, quos tu ipse viros clarissimos appellare soles, tantam essent gloriam consecuti. Quale autem beneficium est, quòd te abstinueris nefario scelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te,

te, quam miſerum, id te impunè facere potuiſſe. Sed ſit beneficium: quandoquidem majus accipi à latrone nullum potuit. In quo potes me dicere ingratum? an de interitu reipub. queri non debui, né de te ingratus viderer? Nam in illa querela miſerâ quidem & luctuoſâ, ſed mihi pro hoc gradu, in quo me ſenatus populúſque Roman: collocavit, neceſſariâ, quid eſt dictum à me cum contumelia? quid non moderatè? quid non amicè? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abſtinere maledicto? præſertim cùm tu reliquias reipub. diſſipâſſes: cùm domi tuæ turpiſſimo mercatu omnia eſſent venalia: cùm leges eas, quæ nunquam promulgatæ eſſent, & de te, & à te latas confiterere: cum auſpicia Augur, interceſſionem Conſul ſuſtuliſſes: cùm eſſes fœdiſſimè ſtipatus armatis: cùm omnes impuritates pudica in domo quotidie ſuſciperes, vino luſtrîſque confectus. At ego tanquam mihi cum M. Craſſo contentio eſſet, quocum multæ & magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequiſſimo, de repub. graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque

hodie

hodie perficiam, ut intelligat, quantum tu à me beneficium acceperis. At etiam literas, quas me sibi misisse diceret, recitavit homo & humanitatis expers, & vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulùm modò bonorum consuetudinem nòsset, literas ad se ab amico missas, offensione aliquâ interpositâ in medium protulit, palámque recitavit? Quid hoc est aliud, quàm tollere è vita vitæ societatem? tollere amicorum colloquia absentium? quàm multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quàm multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte. Quid habes, quod mihi opponas homo diserte, ut mustelæ Tamisio, & Tironi Numisio videris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo, si ostenderis quomodo sis eos inter sicarios defensurus. Sed quid oppones tandem, si negem me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam

quæſtuoſam: quî poſſis? ſunt enim librarii manu. Jam invideo magiſtro tuo, qui te tantâ mercede, quantam jam proferam, nihil ſapere docuit. Quid enim eſt minus non dico oratoris, ſed hominis, quàm id objicere adverſario, quod ille ſi verbo negârit, longius progredi non poſſit, qui objecerit? At ego non nego: teque in iſto ipſo convinco non inhumanitatis ſolùm, ſed etiam amentiæ. Quod enim verbum in iſtis literis eſt non plenum humanitatis, officii, benevolentiæ? omne autem crimen tuum eſt, quòd de te in his literis non malè exiſtimem: quòd ſcribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum, non tanquam ad ſceleratum, & latronem. At ego tuas literas, etſi jure poteram à te laceſſitus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjuráſque id te invito me non eſſe facturum? idque à me impetras: quid enim me interponerem audaciæ tuæ; quam neque auctoritas hujus ordinis, neque exiſtimatio populi Rom. neque leges ullæ poſſent coërcere? veruntamen quid eras

quæ

quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Cæsaris lege reductus? sed videlicet meam gratiam voluit esse: in quo nè ipsius quidem ulla potestas esse lege latâ. Sed cum mihi Patres conscripti & pro me aliquid, & in M. Ant. multa dicenda sint: alterum peto à vobis, ut pro me dicentem benignè; alterum ipse efficiam, ut contra illum cùm dicam, attentè audiatis. Simul illud oro: si meam cùm in omni vitâ, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognoscetis, nec me hodie cum illo, ut provocavit, respondebo, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut Consulem: nè ille quidem me ut Consularem: etsi ille nullo modò Consul, vel quòd ità vivit, vel quòd ità reipub. gerit, vel quòd ità factus est Consul: ego sine ullâ controversiâ Consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se Consularem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus P. C. re vester fuit: quid enim consilii, quid gesti, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententiâ? Hæc tu homo sapiens, non solùm eloquens,

apud eos, quorum consilio sapienter quæque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem re factum, sicuti C. Curionem manet: quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio consulatus meus: at placuit P. Servilio, ut eum primum nominem ex illius temporis consularibus, qui proximè est mortuus: placuit Qu. Luctatio Catulo, cujus semper in hac rep. vivet autoritas; placuit duobus Lucullis, M. Crassо, Qu. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Laberio, L. Volcatio, C. Figulo, D. Syllano, L. Murenæ, qui tunc erant consules designati: placuit idem, quod consularibus, M. Catoni, qui cùm multa, vitâ excedens providit: tum quòd te consulem non vidit. Maximè verò consulatum meum Cn. Pompeius probavit; qui ut me primùm decedens ex Syria vidit, complexus, & gratulans meo beneficio patriam se victurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro? frequentissimo senatui sic placuit, ut dissentiret nemo, qui mihi non ut parenti gra-

ti

tius agaret? qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempu. referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot & talibus viris resp. orbata est: veniamus ad eos, qui duo è consulari numero reliqui sunt; L. Cotta, vir summo ingenio, summâque prudentiâ, rebus his gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis: eique illi ipsi quos modò nominavi, consulares, senatúsque cunctus assensus est. Qui honos post condítam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar avunculus tuus, quâ oratione, quâ constantiâ quâ gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum? hunc tu cùm autorem, & præceptorem omnium consiliorum, totiúsque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quàm avunculi esse maluisti. Hujus ego consiliis alienus Consul usus sum: tu sororis filius, ecquid ad eum unquam de repub. retulisti? ad quos refert dii immortales? ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius: cur? dat natalitia in hortis: cui? neminem nominabo:

putatore eum Phormioni, alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœditatem hominis flagitiosam? ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum Principem Senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de repub. nihil refers: ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhauriunt. Tuus videlicet salutaris consulatus, pernicioſus meus? adeóne pudorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam ausus es (quid autem est quod tu non audeas?) Clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse: ut illa credo nefaria senatusconsulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, sive illa tibi nota non sunt (nihil enim boni nôsti) sive sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare. Quis enim Eques Rom. quis præter te adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hac

templo

templo esset, in Clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? quanquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum caperé potuerunt. Etenim cùm homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur, conscíorum indiciis, suâ manu, voce penè literarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempub. consensisse: quis esset qui ad salutem communem defendendam non excitaretur? præsertim cùm Senatus populúsque Rom. haberet ducem, qualis siquidem nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat à me datum. Hoc vero nè P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei fui inimicus, doleo à te jam omnibus vitiis esse superatum. Quî autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebare, nè non putaremus naturâ te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiàm disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares: ut non modò non cohærentia inter se dice-

diceres, sed maximè disjuncta atque contraria: ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio. Vitricum tuum in tanto fuisse scelere fatebare, pœnâ affectum querebare. Ità, quod proprium meum est, laudâsti: quod totius Senatûs est, reprehendisti. Nam cùm comprehensio sontium mea, animadversio Senatûs fuerit: homo disertus non intelligit eum, quem contra dicit, laudari à se, eos apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est non dico audaciæ (cupit autem se audacem dici) sed, quod minimè vult, stultitiæ, quâ vincit omnes, Clivi Capitolini mentionem facere? cùm inter subsellia nostra versentur armati, cùm in hac cella concordiæ (ô dii immortales!) in qua me Consule salutares sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent. Accusa Senatum, accusa equestrem ordinem, qui tum cum Senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confiteare hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumsederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter, sed qui tantarum

rum rerum repugnantiam non videas nihil profectò sapis. Quid est enim dementius, quàm cum ipse contra remp. pernicioſa arma ceperis, objicere alteri ſalutaria? At etiam quodam loco facetus esse voluisti: quàm id (dii boni) non decebat: in quo est tua culpa nonnulla: aliquid enim facis ab uxore mimâ trahere potuisti. *Cedant arma togæ*: quid? tum nónne cesserunt? at postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur utrum melius fuerit, libertati populi Rom. sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere? Nec verò tibi de versibus respondebo: tantum dicam breviter: nèque illos, neque illas te omnino literas nôsse: me nec reip. nec amicis unquam defuisse, & tamen omni genere monimentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ & juventuti utilitatis, & nomini Rom. laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis: ad majora veniamus. Pub. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro ſ spectante populo Rom. gladio ſtricto insecutus

es, negotiumque transegisses, nisi ille se sub scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? Sed quid? ego faviſſe me tibi fateor, suasisse me tu quidem dicis: at Miloni nè favere quidem potui: priùs enim rem transegit, quàm quisquam tum suspicaretur eum facturum esse. At ego suasi: scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipub. sine suasore non posset? At lætatus sum: quid ergo? in tanta lætitia cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat? Quanquam de morte P. Clodii fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta: quid enim attinebat novâ lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cùm esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo cùm res agebatur, nemo in me dixit: id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod verò dicere ausus es, idque multis verbis, operâ meâ Pompeium à Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eámque causam meâ culpâ civile bellum esse natum: in eo non tu quidem totâ re, sed, quod maximum est, temporibus erràsti. Ego M. Bibu-

lo

lo præstantissimo cive consule, nihil prætermisi, quantum facere, enitique potui, quin Pompeium à Cæsaris conjunctione avocarem: in quo Cæsar fuit felicior: ipse enim Pompeium à meâ familiaritate disjunxit. Postea verò quàm se totum Pompeius Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? stulti erat sperare, suadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim: ea velim reprehendas si potes: unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaretur: alterum, nè pateretur fieri, ut absentis ejus ratio haberetur: quorum sit utrumvis persuasissem, in has miserias nunquam incidissemus. Atq; idem cùm jam omnes opes & suas, & populi Rom. Pompeius ad Cæsarem detulisset, seróque eadem sentire cœpisset, quæ ego antè multò prævideram: inferríque patriæ bellum nefarium viderem: patris, concordiæ, compositionis auctor esse non destiti; meáque illa vox est nota multis, Utinam Cn. Pompei cum C. Cæsare societate aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses.

Fuit

Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ. Hæc M. Antoni semper & de Pompeio, & de repub. consilia fuerunt: quæ si valuissent, respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamiâ, concidisses. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, Patres conscripti, ne quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solùm meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim mecum in istius societate gloriosissimi facti nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? occultatum dico? cujus non statim divulgatum? c tius dixerim jactâsse se aliquos, ut fuisse in ista societate viderentur, qui socii non fuissent, quàm ut quisquam celare vellet. Quàm verisimile porrò est, in tot hominibus partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si autores ad liberandam patriam desiderentur, illis autoribus, Brutos ego impellerem? quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Halæ?

His

His igitur majoribus orti ab alienis potius consilium peterent, quàm à suis? & foris potius, quàm domo? Quid? C. Cassius in ea familia natus, quæ non modò dominatum, sed ne potentiam quidem cujusquam ferre potuit, me autorem, credo, desideravit; qui etiam sine his clarissimis viris, hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni confeciſſet, si ille ad eadem ripam, quam constituerat, non ad contrariam, navim applicuisset. Cn. Domitium non patris interitus clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea autoritas excitavit? An C. Trebonio persuasi, cui ne suadere quidem ausus essem? quò etiam majorem ei respub. gratiam debet, qui libertatem populi Rom. unius amicitiæ proposuit: depulsorque dominatûs, quam particeps esse maluit. An L. Tullius Cimber me est autorem secutus? quem ego magis, feciſſe illam rem sum admiratus, quàm facturum putavi. Admiratus sum autem, ob eam causam, quòd immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios, Cascas

Cascas dicam, an Halas? & hos autoritate meâ censes excitatos potius, quàm charitate reipub. Longum est persequi cæteros: idque reipub. præclarum, fuisse tam multos, ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimùm? quòd sciebam? Vide nè illa causa fuerit appellandi me, quòd cum rem gessissem consimilem rebus iis, quas ipse gesseram, me potissimùm testatus est, se æmulum mearum laudum extitisse. Tu autem omnium stultissime non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? quid enim interest inter suasorem facti, & probatorum? aut quid refert, utrùm voluerim fieri, an gaudeam factum? ecquis est igitur, te excepto, qui illum regnare gaudebas, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbârit omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum

in.

in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt: aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit: M. Brutus, quem ego honoris causâ nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse. Ergo ego sceleratus appellor à te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is à te honoris causâ nominatur? esto; sit in verbis tuis hic stupor: quanto in rebus sententiisque major? Constitue hoc Consul aliquando, Brutorum, C. Cassii, Cn. Domitii, Cn. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam: edormi crapulam, inquam, & exhala. An faces admovendæ sunt, quæ te excitent tantæ causæ indormientem? nunquamne intelligis statuendum tibi esse, utrum illi qui istam rem gesserunt, homicidii rei sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationemque fabrii hominis ad punctum temporis suscipe: etenim ego, qui sum illorum, ut ipse fateor, familiaris: ut à te arguor,

socius,

socius, nego quicquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatoresque Reipublicæ sint, plus quàm sicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas esse. Siquidem est atrocius patriæ parentem, quam suum occidere. Tu homo sapiens & considerate quid dicis? si parricidæ, cur honoris causa à te sunt & in hoc ordine, & apud populum Rom. semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe plus quàm decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio, & Bruto datæ? cur Quæstores additi? cur Legatorum numerus auctus? Atque hæc acta per te: non igitur homicidæ. Sequitur ut liberatores ex judicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te? non enim fortasse satis, quæ distinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere à te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi judicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam: scribam ad illos, ut si qui forte, quod

quod à te mihi objectum est, quærens sitne verum, nè cui negent: etenim vereor, nè aut celatum me ab ipsis, illis non honestum: aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res unquam (pro sancte Jupiter!) non modò in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta major? quæ glorioſior? quæ commendatior hominum memoriæ sempiternæ? In hujus me consilii societatem, tanquam in equum Trojanum includi cum principibus non recuso. Ago etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta enim res est, ut invidiam istam, quam tu in me vis concitare, cum laude non comparem. Quid enim beatius illis, quos tu expulsos à te prædicas & relegatos? qui locus est, aut tam desertus, aut tam inhumanus, qui illos, quò accesserint, non affari, atque appetere videatur? qui homines tam agrestes, qui se, cum eos aspexerint, non maximum cepisse vitæ fructum putent? quæ verò tàm immemor posteritas, quæ tam ingratæ literæ reperientur, quæ eorum gloriam non immortalitatis memoriâ prosequantur? Tu verò

ascribe

ascribe me talem in numerum. Sed unam rem vereor nè non probes. Si enim fuissem, non solùm Regem, sed regnum etiam de republ. sustulissem: & si meus stylus ille fuisset (ut dicitur) mihi crede, non solùm unum actum, sed totam fabulam confeciſſem. Quanquam si interfici Cæsarem vóluisse crimen est, vide quæso Antoni, quid tibi futurum sit, quem & Narbone hoc consilium cum C. Trebonio cepisse notissimum est, & ob ejus consilii societatem, cùm interficeretur Cæsar, tum te à Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide quàm tecum agam non inimicè) quòd bene cogitâsti aliquando, laudo: quòd non indicâsti, gratias ago: quòd non feciſti, ignosco: virum res illa quærebat. Quod si te in judicium quis adducat, usurpétque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*: vide quæso nè hæreas. Quanquam illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono, qui uni servire volebant: tibi tamen præcipuè, qui non modò non servis, sed etiam regnas: qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberasti: qui per eadem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti:

ad

ad quem è domo Cæsaris tam multa delata sunt: cujus domus quæstuosissima est falsorum commentariorum: ac chirographorum officina: agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati & ære alieno tuo præter mortem Cæsaris subvenire potuisset? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Nunquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur? libero te metu, nemo credet unquam: non est tuum de repub. bene meréri: habet illius pulcherrimi facti clarissimos viros respub. autores: ego te tantum gaudere dico, fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus: nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompei atque illud omne tempus, objecisti, quo quidem tempore, si, ut dixi, meum consilium auctoritásque valuisset, tu hodie egeres, nos liberi essemus, respub. non tot duces, & exercitus amisisset. Fateor enim me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent.

Dole-

Dolebam dolebam P. C. rempub. vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse periturum: neque verò eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangeren animo propter vitæ cupiditatem, quæ me manens conficeret angoribus, demissa molestiis omnibus liberassem. Illos ego præstantissimos viros, lumina reipub. vivere volebam, tot Consulares, tot Prætorios, tot honestissimos Senatores, omnem præterea florem nobilitatis, ac juventutis, tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniquâ conditione pacis (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempub. hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maximè mihi, quorum ego vitæ consulebam spe victoriæ elati obstitissent: ut alia omittam, tu certè nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeii voluntatem à me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit, sæpius? quod quidem erat magnum, de summa re dissentientes, in eadem

con-

consuetudine amicitiæ permanere. Sed & ego quid ille, & contra ille, quid & ego sentirem, & spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, & postea dignitati: ille præsenti dignitati potius consulebat. Quòd autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid verò ille Consularis vir ac pene divinus de me senserit, sciunt qui eum Pharsalica fuga Paphum prosecuti sunt, nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cum me vidisse plus fateretur, se sperâsse meliora. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu minium felix fuisti. Nè jocis quidem respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: veruntamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen si modò homines sunt, interdum animis relaxantur. Quòd autem idem mœstitiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque esse moderatum.

Hære-

Hæreditates mihi negâsti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset: plures amici mei, & necessarii viverent, sed quî istuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor felicem esse te: me nemo nisi amicus fecit hæredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem nunquam vidisti, L. Rubrius Cassinas fecit hæredem: & quidem vide, quâm te amaret is, qui albus atèrque fueris ignorans, fratris filium præteriit. Qu. Furii honestissimi Equitis Romani, suique amicissimi, quem palàm hæredem semper factitaret, ne nomen quidem perscripsit, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est. L. Turselius quâ facie fuerit, quâ staturâ, quo municipio, quâ tribu: nihil scio, inquies, nisi quæ prædia habuerit: igitur fratrem exhæredans te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres esset, invasit. Quamquam hoc

maximè

maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cùm ipse hæreditatem patris non adîsses. Hæc ut colligeres homo amentissime, tot dies in altera villa declamâsti? quamquam tu quidem (ut tuî familiarissimi dictitant) vinî exhalandi, non ingenii acuendi causâ declamitas. Et verò adhibes joci causâ magistrum suffragio tuo, & compotorum tuorum Rhetorem: cui concessisti, ut non in te, quæ vellet, diceret, sed in quem vellet, diceret. Falsum omnino hominem; sed materia facilis, in te & in tuos dicta dicere. Vide autem inter te & avum tuum quid interfit, ille sensim dicebat, quod causæ prodesset: tu cursim dicis aliena. At quanta merces Rhetori data est? audite, audite P.C. & cognoscite Reip. vulnera: duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio Rhetori assignâsti, & quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc homo audacissime ex Cæsaris commentariis? Sed dicam alio loco de Leontino agro, & de Campano: quod iste agros ereptos Reip. turpissimis possessoribus inqui-

inquinavit. Jam enim quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore & correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorúmque largitur. Visne igitur te inspiciamus à puero? sic opinor, à principio ordiamur. Tenésne memoriâ prætextatum te decoxisse? patris inquies ista culpa est; concedo: etenim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ, quòd sedisti in quatuordecim ordinibus, cùm esset lege Roscâ decoctoribus certus locus constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sumsisti virilem togam, quam statim muliebrem stolam reddidisti. Primò vulgare scortum: certa flagitii merces, nec ea parva: sed citò Curio intervênit, qui te à meretricio quæstu abduxit: & tanquam stolam dedisset, in matrimonio stabili & certo locavit. Nemo unquam puer emptus libidinis causâ tam fuit in domini potestate, quàm tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo suâ ejecit? quo-

quoties custodes posuit ne limen intrares? cum tamen tu nocte sociâ, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutiùs ferre non potuit. Scísne me de rebus mihi notissimis dicere? Recordare tempus illud, cùm pater Curio mœrens jacebat in lecto; filius se ad pedes meos prosternens lacrymans te mihi commendabat: orabat ut te contra suum patrem, si sestertiûm sexagies peteret defenderem. Tantum enim se pro te intercessisse dicebat. Ipse autem amore ardens confirmabat, quòd desiderium tui dissidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potiùs sustuli. Patri persuasi ut æs alienum filii dissolveret: redimeret adolescentem summâ spe & animi, & ingenii præditum rei familiaris facultatibus: eúmque à tua non modò familiaritate, sed etiam congressione, patrio jure: & potestate prohiberet. Hæc tu cùm per me acta meminisses: nisi illis quos videmus, gladiis consideres, maledictis me provocare ausus esses? Sed jam stupra, & flagitia

omittam. Sunt quædam, quæ honestè non possum dicere: tu autem eò liberior, quòd ea in te admisisti, quæ à verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte: quem quidem celeriter perstringam: ad hæc enim, quæ in civili bello in maximis Reip. miseriis fecit, & ea quæ quotidie facit, festinat animus. Quæ peto, ut quanquam multò notiora vobis, quàm mihi sunt, tamen ut facitis, attentè audiatis. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solùm rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, ne nimis serò ad extrema veniamus. Intimus erat in Tribunatu Clodio. Qui sua erga me beneficia commemorat, ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam jam tum molimen est. Quid dicam, ipse optimè intelligit. Indè item Alexandriam contra Senatus autoritatem, contra religionem, Sed habebat ducem Gabinium, quicum quidvis rectissimè facere posset. Qui tum indè reditus? aut quales? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quàm domum. Quæ autem erat domus? suam enim quisque domum

cum

tum obtinebat, neque erat usquam tua, Domum dico? quid erat in terris, ubi in tuo pedem poneres, præter unum Misenum, quod cum sociis tanquam Sisaponem tenebas? Venisti à Gallia ad Quæsturam petendam. Aude dicere, te prius ad patrem tuum veniſſe, quàm ad me. Acceperam enim jam antè Cæsaris literas, ut mihi satis fieri paterer à te. Itaque nè loqui quidem sum te passus de gratia, postea custoditus sum à te, tu à me observatus in petitione Quæsturæ. Quo quidem tempore P. Clodium approbante populo Ro. in foro es conatus occidere: cúmque eam rem tuâ sponte conarere, non impulsu meo: tamen ità prædicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cùm te ultrò mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus. Quanquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quàm ad meam gratiam. Quæstor es factus. Deinde continuò sine Senatus-consulto, sine sorte, sine lege ad Cæsarem cucurristi.

Id n. unũ in terris egeſtatis, æris alieni, nequitiæ, perditis vitæ rationibus perfugium eſſe ducebas. Ibi te cum & illius largitionibus, & tuis rapinis expleviſſes (ſi hoc eſt explere, quod ſtatim effũdas) advolas egens ad Tribunatum, ut in eo magiſtratu, ſi poſſes, vitrici tui ſimilis eſſes. Accipite nunc quæſo non ea, quæ ipſa in ſe, atque in domeſticum dedecus impurè atque intemperanter, ſed quæ in nos, fortunáſque noſtras, id eſt, in univerſam Rem. impiè ac nefariè fecerit. Ab hujus enim ſcelere omnium malorum principium natum reperietis. Nâm cùm L. Lentulo, C. Marcello conſulibus, Cal. Janua. labentem, & propè cadentem Remp. fulcire cuperetis, ipſíque C. Cæſari, ſi ſanâ mente eſſet, conſulere velletis: tum iſte venditum, atque mancipatum Tribunatum, conſiliis veſtris oppoſuit, cervicéſque ſuas ei ſubjecit ſecuri, quâ multi minoribus in peccatis occiderunt. In te autem M. Antoni id decrevit. Senatus & quidem incolumis, nondum tot luminaribus extinctis, quod in hoſtem togatum decerni eſt ſolitum more majorum. Et tu apud Patres conſcri-

scriptos contra me dicere ausus es, cùm ab hoc ordine ego conservator essem tu hostis Reip. judicatus? Commemoratio illius tui sceleris intermissa est, non memoria deleta. Dum genus hominum, dum populi Rom. nomen extabit (quod quidem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua illa pestifera interceſſio nominabitur. Quid cupidè à Senatu, quid temere fiebat, cùm tu unus adolescens universum ordinem decernere de salute Reipub. prohibuisti: neque id semel, sed sæpius. Neque tu tecum de Senatus autoritate agi passus es, quid autem agebatur, nisi nè delere & evertere Remp. funditus velles? cùm te neque principe civitatis rogando, neque majores natu monendo, neque frequens Senatus agendo, de vendita atque addicta sententia movere potuit. Tum illud, multis rebus antè tentatis, necessariò tibi vulnus inflictum, quod paucis ante te, quorum incolumis fuit nemo, tum contra te dedit arma, hic ordo consulibus, reliquisque imperiis & potestatibus: quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris contulisses. Tu, tu

inquam M. Antoni, princeps C. Cæsari omnia perturbare cupienti, causam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid enim aliud ille dicebat, quàm causam dementissimi sui consilii? & facti afferebat, nisi quòd intercessio neglecta, jus Tribunitium sublatum, circumscriptus esset Antonius? omitto quàm hæc falsa, quàm levia: præsertim cùm omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil de Cæsare: tibi certè confitendum est, causam pernicioſissimi belli in persona tua constitisse. O miserum te, si intelligis: miseriorem, si non intelligis; hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei nè posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore; Consules ex Italia expulsos, cúmque his Cn. Pompeium, qui imperii popu. Rom. decus, ac lumen fuit: omnes Consulares, qui per valetudinem exequi fugam illam, cladémque potuissent: Prætores, Prætorios, Tribunos plebis, magnam partem Senatûs, omnem sobolem juventutis, unóque verbo Remp. expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in semini-

bus

hus est causa arborum & stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis tres exercitus pop. Rom. interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives; eos quoque eripuit vobis Antonius. Autoritas hujus ordinis afflicta est: afflixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidimus (quid autem mali non vidimus?) si rectè ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic Reip. causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes Tribunatûs principio similes. Omnia perfecit, quæ Senatus, salvâ Rep. nè fieri possent, perfecerat, cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos: in his patrui nulla mentio, si severus: cur non in omnes? si misericors, cur non in suos? sed omitto cæteros, Licinium Lenticulam de alea condemnatum collusorem suum restituit, quasi verò ludere cum condemnato non liceret: sed ut quod ille in alea perdiderat, beneficio legis dissolveret. Quam attulisti rationem populo Rom. cur eum restitui oporteret? absentem, credo, in reos relatum, rem indictâ causâ judi-

catam: nullum fuisse de aleâ lege judicium, vi oppressum & armis; postremò quod de patruo dicebatur, pecuniâ judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, & Rep. dignus, Nihil id quidem ad rem: ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo est, si ità esset, ignoscerem. Hominem omnium nequissimum, qui non dubitaret vel in foro aleâ ludere, lege quæ est de aleâ condemnatum, qui in integrum restituit, is non apertissimè studium suum ipse profitetur? In eodem verò Tribunatu, cùm Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset, quæ fuit ejus peragratio itinerum? Illustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eáque quæ dico, dicturúsque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere quàm mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Etenim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem? tantum dedecus? Vehebatur in essedo Tribunus pleb. Lictores laureati

reati antecedebant: inter quos aperta lecticâ mima portabatur; quam ex oppidis municipales homines honesti obviam necessariò prodeuntes, non noto illo & mimico nomine, sed Volumniam consalutabant. Sequebatur rheda cum lenonibus, comites nequissimi: rejecta mater amicam impuri filii tanquam nurum sequebatur. O miseræ mulieris fœcunditatem calamitosam! Horum flagitiorum iste vestigiis omnia municipia, præfecturas, colonias, totam denique Italiam impressit. Reliquorum factorum ejus P. C. difficilis est sanè reprehensio, & lubrica. Versatus in bello est, saturavit se sanguine dissimillimorum sui civium: fuit felix, si potest ulla esse in scelere felicitas. Sed quoniam vereranis causorum esse volumus, (quanquam dissimilis est militum causa & tua) illi secuti sunt: tu quæsisti ducem: tamen, nè apud illos me in invidiam voces, nihil de belli genere dicam. Victor è Thessalia Brundusium cum legionibus revertisti: ibi me non occidisti. Magnum beneficium: potuisse enim fateor. Quanquam nemo erat eorum, qui

tunc tecum fuerunt, qui mihi non censeret parci oportere: Tanta enim est charitas patriæ, ut vestris etiam legionibus sanctus essem, quod eam à me servatam esse meminissent. Sed fac te dedisse mihi quod non ademisti: mèque à te habere vitam, quia à te non sit erepta: liceat nunc mihi per tuas contumelias hoc beneficium tueri ut tuebar, præsertim cum te hæc auditurum videres. Venisti Brundusium in sinum quidem & in complexum tuæ mimulæ. Quid est? num mentior? quam miserum est id negare non posse quod sit turpissimum confiteri? si te municipiorum non pudebat: ne veterani quidem exercitus? quis enim miles fuit, qui Brundusii illam non viderit? quis, qui nesciret venisse tam tibi totidierum viam gratulatum? quis, qui non indoluerit tam serò se, quem hominem secutus esset, cognoscere? Italiæ rursus percursatio eâdem comitemâ: in oppida militum crudelis & misera deductio: in urbe auri & argenti maximèque vini fœda direptio. Accessit, ut Cæsare ignaro, cùm ille esset Alexandriæ, beneficio amicorum magister equitum constitueretur, tum exi-

existimavit se suo jure cum Hippia vivere, & equos vectigales Sergio mimo tradere. Quid ego istius decreta, quid rapinas, quid hæreditatum possessiones datas, quid ereptas proferam? cogebat egestas? quò se verteret non habebat, nondum ei tanta à L. Rubrio, non à L. Turselio hæreditas venerat: nondum in Cn. Pompeii locum multorúmque aliorum, qui aberant, repentinus hæres successerit: erat ei vivendum latronum ritu, ut tantum haberet, quantum rapere potuisset. Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potius de iniquissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, istâ gladiatoriâ totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in pop. Ro. conspectu vomere postridie. O rem non modò visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe duceret? in cœtu verò populi Rom. negotium publicum gerens. Magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens frustris esculentis vinum redolentibus gremium suum, & totum tribunal

bunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida. Cæsar Alexandriam se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur, meâ autem sententiâ, siquis Reip. sit infelix, felix esse non potest. Hastâ positâ pro æde Jovis Statoris, bona (miserum me! consumptis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni voci acerbissimæ subjecta præconis. Una illa re servitutis oblita civitas ingemuit, servientibusque animis gemitus tamen populi Rom. liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam diis, hominibusque hostis qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium, præsertim cùm tot essent circa hastam illam qui alia omnia auderent, unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset, & formidâsset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut verius dicam, tantus furor, ut primùm, cùm sector, sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te execrandum pop. Rom. non detestabilem, non omnes tibi deos, omnes

nes homines, & esse inimicos & futuros scias? At quàm insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas, cujus virtute terribilior erat populus Rom. exteris gentibus, justitiâ charior. In ejus igitur copias, cum se subito ingurgitavisset, exultabat gaudio persona de mimo, modò egens, repentè dives, sed ut est apud poëtam nescio quem, *Malè parta, malè dilabuntur*: incredibile ac simile portenti est, quonam modo illa tam multa, quàm paucis non dico mensibus, sed diebus effuderit. Maximus vini numerus fuit, permagnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis, multa & lauta supellex, & magnifica multis locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed tamen abundantis. Horum paucis diebus nihil erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdin dico? quæ si fuit, fuit animal unum: Oceanus medius fidius vix videtur tot res, tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam citò absorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil obsignatum, nihil scriptum: apothecæ totæ nequissimis hominibus condonabantur: alia mimi rapiebant, alia mimæ domus

domus erat aleatoribus referta, plena ebriorum: totos dies potabatur, atque id locis pluribus: suggerebantur etiam sæpe (non enim semper iste felix) damna aleatoria, conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis servorum in cellis lectos stratos videres. Quamobrem desinite mirari hæc tam celeriter esse consumpta. Non modò unius patrimonium, quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbes, & regna celeriter tanta nequitia devorare potuisset: At ejusdem ædes etiam & hortos. O audaciam immanem! tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium dis penatibus os importunissimum offendere? quam domum aliquandiu nemo aspicere poterat, nemo sine lacrymis præterire, hâc te in domo tandiu diversari non pudet? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu illa vestibula, rostra, spolia cùm aspexisti, domum tuam te introire putas? fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es: tamen & te, & quæ, & tuos nôsti. Nec verò te unquam neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. Necesse

cesse est, quamvis sis, ut es, violentus & furens, cùm tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more, & sanctissimâ disciplinâ? fuit enim ille vir P. C. sicut scitis, cùm foris clarus, tum domi admirandus: neque rebus exteris magis laudandus, quàm institutis domesticis. Hujus in sedibus pro cubiculis stabula, pro triclinijs popinæ sunt. Ejus jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus est. Mimam illam suam suas res sibi habere jussit, ex duodecim tabulis causam addidit, exegit, quam porrò spectatus civis, quàm probatus, cujus ex omni vita nihil est honestius, quàm quòd cum mimâ fecit divortium? At quam crebrò usurpat, & Consul, & Antonius? hoc est dicere, & Consul, & impudicissimus: & Consul, & homo nequissimus. Quid enim est aliud Antonius? nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset aliquando, credo, avus tuus & Consul & Antonius, nunquam dixit, dixisset etiam collega meus, patruus tuus, nisi tu solus es

An-

Antonius, Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu Remp. vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, conflatum, susceptum, operâ tuâ est. Cur ei bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti? Gustâras civilem sanguinem, vel potius exsorbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium nobilissimum & clarissimum virum occideras: multos qui de prælio effugerant, quorum Cæsar ut non nullos fortasse servâsset, crudelissime persecutus trucidâras, quibus rebus tantis talibus gestis quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? cujus tu imperatoris Quæstor fueras, Dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamenti, ut ipse dicebar, filius appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sedione debebas. Primo respondisti planè ferociter: & ne omnia videar con-

contra te, propemodum æqua & justa dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potiùs quàm ego ab illo? an ille sine me vicit? at nè potuit quidem. Ego ad illum belli civilis causam attuli: ego leges pernicioſas rogavi: ego arma contra Consules, Imperatoréſque Pop. Rom. contra Senatum populumque Romanum, contra Deos Patrios, aráſque & focos, contra patriam tuli. Num ſibi ſoli vicit? quorum facinus eſt commune, cur non ſit eorum præda communis: Jus poſtulabas: ſed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque excuſſis tuis vocibus, & ad te, & ad prædas tuas milites miſit: cùm repentè à te præclara illa tabula prolata, qui riſus hominum de te erat? tantam eſſe tabulam, tam varias tam multas poſſeſſiones, ex quibus præter partem Miſeni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, poſſet ſuum dicere. Auctionis verò miſerabilis aſpectus. Veſtis Pompeii non multa, eáque maculoſa: ejusdem quædã argentea vaſa colliſa, ſorditata mancipia: ut doleremus quicquam eſſe ex illis reliquiis, quod videre poſſemus. Hanc tamen auctionẽ hæredes L. Rubri decreto Cæſaris prohibuerunt. Hærebat nebulo:

nebulo: quò se verteret, non habeat. Quippe in his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum sica. De quo Cæsar in Senatu, apertè in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Nè tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam citò accepisti? hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed rutò, ut ait, pervenire non potuit. Quónam modo igitur Dolabella pervenit? aut non suscipienda fuit ista causa Antoni! aut cùm suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo judicio quæris, nollem; sed tamen consilium à principio reprehendendum, laudanda constantia. Tu verò quis es? Cn. Pompeii liberi primùm patriam repetebant. Esto: fuerit partium hæc causa communis. Repete-

petebant præterea deos penates, patrios, aros, focos, larem suum familiarem, in quæ tu invaseras, Hæc cùm repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectorem. An tu Narbone in Mensas hospitum cùm vomeres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? qui verò Narbone reditus? & tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subitò revertissem. Exposui nuper P.C. causam reditus mei. Volui si possem, etiam ante Cal. Jan. prodesse Reip. nam quod quærebas quomodo redissem: primùm luce, non tenebris: deinde cum calceis, & toga, nullis nec caligis, nec lacernâ. At etiam aspicis me, & quidem, ut videris, iratus. Næ tu mecum jam in gratiam redeas, si scias, quàm me pudeat nequitiæ tuæ, cujus te ipsum non puder. Ex omnium omnibus, flagitiis nullum turpius vidi, nullum audivi, quàm quod qui magister equitum fuisse tibi videretur, in proximum annum Consulatum peteres, vel potius rogares, is per municipia, Coloniásque Galliæ,

à qua,

à qua, cùm Consulatus noster petebatur, non rogabatur; petere Consulatum solebamus, cum caligis & lacernâ cucurristi: At videte levitatem. Cùm hora diei decima ferè ad Saxa rubra veniisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem advectus, domum venit capite involuto. Janitor, Quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causâ venerat, deducitur, eique epistolam tradit. Quam cùm illa legeret flens (erat enim amatoriè scripta: caputautem literarum, sibi cum illa mima posthac nihil futurum: omnem se amorem abjeciisse illinc, atque in hanc transfudisse.) Cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit, caput aperuit, in collum invasit. O hominem nequam! (quid enim aliud dicam? magis propriè nihil possum dicere) ergò ut te catamitum, nec opinato cùm ostendisses, præter spem mulier aspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti: Et domi quidem causam amoris habuit, foris etiam turpiorem, nè L. Plancus

cus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem à Trib. pleb. cùm respondisses, te rei tuæ causâ venisse, populum in te dicacem etiam reddidisti. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviàm longissimè processisti, celeriter isti, & redisti, ut cognosceret te, si minùs fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar, quem planè perditum ære alieno, egentémque, si eundem nequam hominem, audacémque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissimè recipiebat. His igitur rebus præclarè commendatus, jussus es renuntiari Consul, & quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, elusus. Qua in re quanta fuerit utriusque vestrùm perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret, promissum & receptum intervertit, ad sé-que transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam ascripsisti. Veniunt Cal. Jan. cogimur in Senatum: invectus est copiosiùs multò in istum, & paratiùs Dolabella quàm nunc ego. Hic autem

iratus,

iratus, quæ dixit dii boni? cùm primùm Cæsar ostendisset, se, priùs quàm proficisceretur, Dolabellam Consulem esse jussurum, quem negant Regem, qui & faceret semper ejusmodi aliquid, & diceret: Sed cùm Cæsar ità dixisset, tum hic bonus Augur, eo se sacerdotio præditum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitiare posset, idque se facturum esse affeveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite, quid enim? istuc, quod te sacerdotii jure facere posse dixisti, si Augur non esses, & Consul esses, minùs facere potuisses? vide nè etiam faciliùs, nos enim nunciationem solùm habemus, consules, & reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto hoc imperitè (nec enim ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam, multis antè mensibus in Senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquam nè divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cœlo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges, & si quis servavit, non habitis comitiis, sed

pri-

prius quàm habeantur, debet nuntiare. Verùm implicata inscitiâ impudentia est, si nec scit quod Augurem, nec facit quod prudentem decet. Atque ex illo die recordamini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, à collegâ petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, sortitio prærogativæ: quiescit, renuntiatur: tacet, prima classis vocatur: renunciatur: deinde, ut assolet, suffragia, tum secunda classis: quæ omnia citiùs sunt facta, quàm dixi. Confecto negotio bonus Augur (Lælium diceres) alio die, inquit, ô impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cœlo servâsse dixisti, neque hodie dicis. id igitur obvênit vitium, quod tu jam Cal. Janu. futurum esse prævideras, & tantò antè prædixeras. Ergò hercule magnâ, ut spero, tuâ potiùs, quam Reip. calamitate mentitus es auspicia: obstrinxisti P. Rom. religione. Augur auguri, consul consuli obnuntiavisti. Nolo plura, nè acta Dolabel-

labellæ videat convellere, quæ neceſſe eſt aliquando ad noſtrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, inſolentiámque cognoſcite. Quamdiu tu voles, vitioſus conſul Dolabella: rurſus, cùm voles, ſalvis auſpiciis creatus, ſi nihil eſt, cùm Augur his verbis nunciat, quibus nuntiâſti te conſirere cùm alio die dixeris, ſobrium non fuiſſe, ſin eſt aliqua vis in iſtis verbis, ea quæ ſit, Augur à Collega requiro. Sed nè fortè ex multis rebus geſtis, M. Antonii rem unam pulcherrimam tranſiliat oratio, ad Lupercalia veniamus. Non diſſimulat P. C. apparet eſſe commotum: ſudat, pallet: quidlibet, modò nè nauſeet, faciat, quod in porticu Numitia fecit. Quæ poteſt eſſe turpitudinis tantæ defenſio? cupio audire: ut videam ubi Rhetoris tanta merces, ubi campus Leontinus appareat. Sedebat in roſtris collega tuus, amictus togâ purpureâ, in ſellâ aureâ, coronatus: aſcendis: accedis ad ſellam: itá eras a Lupercus, ut te eſſe conſulem meminiſſe deberes. Diadema oſtendis: gemitus toto foro, unde diadema? non enim abjectum ſuſtuleras, ſed atuleras

domo

domo meditatum, & cogitatum ſcelus. Tu diodema imponebas cum plangore populi, ille cum plauſu rejiciebat. Tu ergò unus ſcelerate inventus es, qui cùm autor regni inventus eſſes, eum, quem collegam regni habebas, dominum habere velles: & idem tentares, quid Po. Ro. ferre & pati poſſet. At etiam miſericordiam captabas: ſupplex te ad pedes abjiciebas: quid petens? ut ſervires? tibi uni peteres, qui ità à puero vixeras, ut omnia paterere, ut facilè ſervires: à nobis populoque Rom. mandatum id certè non habebas: ô præclaram illam eloquentiam tuam, cùm es nudus concionatus, quid hoc turpius? quid fœdius? quid ſuppliciis omnibus dignius? num expectas dum te ſtimulis fodiam? hæc te, ſi ullam partem habes ſenſûs, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor nè imminuam, virorum ſummorum gloriam: dicam tamen dolore commotus, quid indignius, quàm vivere eum, qui impoſuerit diadema, cùm omnes fateantur jure interfectum eſſe, qui abjecerit? Ac etiam inſcribi juſſit in faſtis, ad Lupercalia C. Cæſari Dictatori perpetuo M. Ant. Conſulem po-

puli jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse. Jamjam minimè miror, te otium perturbare, non modò urbem odisse, sed etiam lucem, cum perditissimis latronibus non solùm de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus, & judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatu regio sustulisti? Ideóne Lucius Tarquinius exactus: Spurius Cassius, Spurius Melius, Marcus Manlius necati, ut multis póst seculis, à Marco Antonio, quod fas non est, Rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus, de quibus rebus Idibus Martiis fuit in Senatu Cæsar acturus. Quæro tum tu quid egisses? audiebam quidem te paratum venisse quòd me de ementitis auspiciis, quibus tamen parêre necesse erat, putare esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna Populi Romani, num etiam tuum de auspiciis judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis de rebus, in quas ingressa erat oratio, prætereundum non sit, quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ?

cùm

cùm ex illa fuga beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clàm te domum recepisti? ô mea semper frustrà verissima auguris rerum futurarum, dicebam illis in capitolio liberatoribus nostris, cùm me ad te ire vellent, ut ad defendendam Rempub. te adhortarer: quoad metueres, omnia te permissurum, simulac timere desiisses, similem te futurum tui. Itaque cùm cæteri consulares irent, & redirent, in sententia manſi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere illo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, & quidem invitus, cùm omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies M. Antoni fuit? quanquam mihi subitò inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quod tibi invideris. Qui tu vir dii immortales, & quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses? pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem M. Antonii filium, M. Bambalionis nepotem. Quanquam te bonum *timor* faciebat, *non diuturni magister officii*: improbum fecit ea,

quæ, dum timor abeſt, à te non diſceſſit, audacia, etſi tum, cùm optimum te putabant, me quidem diſſentiente, funeri Tyranni illius ſceleratiſſimi præfuiſti. Tua illa pulchra laudatio, tua miſeratio, tua cohortatio, tu, tu illas faces incendiſti, & eas, quibus ſemiuſtum latus illius eſt, & eas, quibus incenſa L. Bellieni domus deflagravit. Tu illos impetus perditorum hominum, & ex maxima parte ſervorum, quos nos vi manúque repulimus, in noſtras domos immiſiſti. Idem tamen quaſi fuligine abſterſâ, reliquis diebus in Capitolio præclara Senatus conſulta feciſti, ne qua poſt Idus Martias immunitatis tabula, neve cujus quam beneficii figeretur, meminiſſe ipſe, de exulibus, ſcis, de immunitate quid dixeris. Optimum verò quod Dictaturæ nomen in perpetuum de Repub. ſuſtuliſti, quo quidem facto tantum te cepiſſe odium regni videbatur, ut ejus omnem propter proximum Dictatorem tolleres metum. Conſtituta Reſp. videbatur aliis, mihi verò nullo modo, qui omnia te gubernante naufragia metuebam. Num me igitur fefellit? aut num diutius ſu-

portu

potuit esse dissimilis? inspectantibus vobis toto Capitolio tabulæ figebantur: neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis: civitas non tum sigillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante Rep. manere non possunt, provincias universas P. C. perdidistis: neque vectigali solum, sed etiam imperium Pop. Rom. hujus domesticis nundinis diminutum est. Ubi est septies millies sestertium, quod in tabulis, quæ sunt ad Opis, patebat? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, si iis quorum erat, non redderentur, quæ nos à tributis posset vindicare. Tu autem H-S. quadringenties, quod Idibus Martiis debuisti, quónam modo ante Calend. Aprilis debere desisti? quid ego de commentariis infinitis, quid de innumerabilibus chirographis loquar? sunt ea quidem innumerabilia, quæ à diversis emebantur non insciente te: sed unum egregium de Rege Deiotaro Pop. Rom. amicissimo decretum in Capitolio fixum: quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Deiotoro Cæsar?

æquè atque huic ordini, ut Equestri, ut Massilienſibus, ut omnibus quibus Rempub. Po. Ro. charam esse sentiebat. Is igitur, à quo vivo, nec præsens, nec absens quicquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratiosus. Compellârat hospitem præsens, computârat, pecuniam imperârat, in ejus tetrarchiam ex Græcis comitibus suis collocârat: Armeniam abstulerat à Senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus, at quibus verbis? modò æquum sibi videri, modò non iniquum. Mira verborum complexio, at ille nunquam (semper enim absenti affui Deiotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S. senties per legatos viros bonos, sed timidos, & imperitos, sine reliquorum hospitum Regis sententiâ, factâ in gymnæceo: quo in loco plurimæ res veniere, & veneunt. Quâ ex syngrapha quid sis acturus, meditere censeo. Rex enim ipse suâ sponte nullis commentariis Cæsaris, simulatque audivit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens jus semper hoc fuisse, ut quæ Tyranni eripuissent,

ea

ea Tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur Jurisconsultus, nè iste quidem, qui tibi uni est Jurisconsultus, per quem hæc agis, est, qui ista syngrapha deberi dicet pro iis rebus, quæ erant ante syngraphàm recuperatæ. Non enim à te emit: sed priùs quàm tu suum sibi venderes, ipse possedit: Ille vir fuit: nos quidem contemnendi, qui auarem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumeralibus chirographis loquar: quorum etiam imitatores sunt, qui ea tanquam gladia eorum libellos palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quàm ceca avaritia est? nuper fixa tabula est, quà civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur: statuitúrque, nè post M. Brutum Proconsulem, sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cùm Creta nihil ad Brutum Cæsare vivo pertineret? At hujus venditione decreti (nè nihil actum putetis)

provinciam Cretam perdidiſtis. Omnino ullus rei nemo fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem quam fixiſti, Cæſar tulit? nullius inſector calamitatem: tantum queror, primum eorum reditus inquinatos, quorum cauſam diſſimilem Cæſar judicaverit: deinde neſcio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quàm tres, aut quatuor reliqui ſunt, qui ſimili in calamitate fuerint, cur tua miſericordia ſimili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cùm de reliquis ferres noluiſti: quem etiam ad Cenſuram petendam impuliſti, eamque petitionem comparâſti, qua & riſus hominum & querelas moveres. Cur autem ea comitia non habuiſti? an quia Tribunus plebis fulmen ſiniſtrum nuntiabit? tui quid intereſt? nulla auſpicia ſunt tuorum, cùm ſis religioſus, quid? eundem in Septemviratu nónne deſtituiſti? intervênit enim, quid metuiſti? credo nè ſalvo capite negare non poſſes, omnibus eum contumeliis onerâſti, quem patris loco, ſi ulla pietas in te eſſet, colere debebas, filiam ejus, ſororem tuam ejeciſti falsâ conditione quæſitâ, & antè perſpectâ; non eſt ſatis: probri

bri insimulâsti pudicissimam fœminam, quid est, quod addi possit? contentus eo non fuisti, frequentissimo Senatu Cal. Jun. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella odii causam ausus es dicere, quòd ab ea sorori, & uxori tuæ stuprum oblatum esse comperîsses. Quis interpretari potest, impudentiórne, qui in Senatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impuriór, qui patre audiente: an crudelior, qui in illam miseram tam sparcè, tam impiè dixeris? Sed ad chirographa redeamus, quæ fuit tua cognitio? acta enim Cæsaris pacis causâ confirmata sunt à Senatu, quæ quidem Cæsar egisset, non ea, quæ Cæsarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo autore proferuntur? si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veneunt? At sic placuerat, ut ex Calendis Juniis de Cæsaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem unquam advocâsti? quas Calendas Junias exspectâsti? an eas, ad quas te peragratis veteranorum coloniis stipatum armis recepisti? ô præclaram illam percursationem tuam mense Aprili, atq; Maio, cum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es, quemadmodũ illam

adieris, vel potiùs penè non adieris, scimus, cui tu urbi minitaris, utinam conere, ut aliquando illud penè tollatur, atque nobilitata sit tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furiosam violentiam tuam proferam? tua ista detrimenta sunt, illa nostra. Agrum Campanum, qui cùm de vectigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum Reip. vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis, & collusoribus dividebas, mimos dico, & mimas in agro P. C. Campano collocaros. Quid jam querar de agro Leontino? quandoquidem hæ quondam arationes Campani, & Leontini in Po. Rom. patrimonio glandiferæ, & fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanum fecisset: Rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter, Italiámque redeamus. Deduxisti coloniam Casilinum, quò Cæsar antè deduxerat. Consuluisti me per literas de Capua tu quidem, sed idem de Casilino respondissem: possémne ubi colonia esset, eò coloniam novam jure deducere? negavi in eam coloniam, quæ esset auspicatò deducta, dum esset incolu-

columis, coloniam novam jure deduci: colonos novos ascribi posse rescripsi: tu autem insolentiâ elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis antè deducta, vexillum videres, & aratrum circumduceres: cujus quidem vomere partem Capuæ penè perstrinxisti, ut florentis coloniæ territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis sanctissimi, atque integerrimi viri fundum Cassinatem; quo jure? quo ore? eodem, inquies, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turselii prædia, quo in reliquas innumerabiles possessiones; & si ab hasta, valeant tabulæ, modò Cæsaris, non tuæ: quibus debuisti, non quibus tu te liberaviisti. Varronis quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? misisse te dicis Alexandriam, qui emeret à Cæsare ipsum enim exspectare magnum fuit; quis verò audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quòd si etiam scripsit ad te Cæsar

sar ut redderes, quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios illos parumper, quos videmus: jam intelliges aliam causam esse hastis Cæsaris, aliam confidentiæ & temeritatis tuæ. Non enim te dominus modò illis sepibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator, arcebit. At quàm multos dies in ea villa turpissimè es perbacchatus? ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, quàm dispari domino! quanquam quomodo iste dominus? Sed tamen quàm a dispari tenebantur. Studiorum enim suorum M. Varro noluit esse illud, non libidinum diversorium. Quæ in illa villa antè dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. At verò te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis: scorta inter matres familiâs versabantur. Casilino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus est nemo, jure id quidem, in homine

ne enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia. Cùm indè Romam proficiscens ad Aquinum accederet, obviàm ei processit (ut est frequens municipium) magna sanè multitudo, at iste opertâ lecticâ latus est per oppidum, ut mortuus. Stultè Aquinates: sed tamen in via habitabant, quid Anaguini? qui cùm essent devii, obviàm ei descenderunt, ut istum, tanquam si esset consul, salutarent, incredibile dictu, sed tum minimè inter omnes constabat, neminem esse resalutatum: præsertim cùm duos secum Anaguinos haberet Mustellam, & Laconem: quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliásque commemorem, quibus invectus est in Sidîcinos? vexavit Puteolanos, quòd C. Cassium, quòd Brutos patronos adoptâssent, magno quidem judicio, studio, benevolentiâ, charitate, non ut te, ut Basillium vi & armis, & alios vestrî similes, quos clientes nemo habere velit, non modò esse illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui, cùm illud, quod tu venerari solebas, bustũ in foro evertit: quâre tibi nuntiatâ, ut constabat inter

qui unà fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse, & arma. Collegam quidem de cœlo detraxisti: effecistique non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certè, ut dissimilis esset suî. Qui verò reditus indè Romam? quæ perturbatio totius urbis? memineramus Cinnam nimis potentem; Syllam postea dominantem, modò Cæsarem regnantem videramus: erant fortasse gladii, sed ii absconditi, nec ità multi: ista verò quæ & quanta barbaria est? agmine quadrato cum gladiis sequuntur scutati milites: lecticas portari videmus. Atque his quidem jam inveteratis P. C. consuetudine obduruimus: Calend. Juniis cùm in Senatum, ut erat constitutum, venire vellemus, metu perterriti repentè diffugimus. At iste, qui Senatu non egeret, neque desideravit quenquam, & potiùs discessu nostro lætatus est, statim illa mirabilia facinora effecit: qui chirographa Cæsaris defendisset lucri sui causâ, is leges Cæsaris, eásque præclaras, ut Rempub. concutere posset, evertit. Numerum annorum provinciis prorogavit: idémque, cùm actorum Cæsaris

ris defensor esse deberet, & in publicis, & in privatis rebus acta Cæsaris recîdit. In publicis actis nihil est lege gravius: in privatis firmissimum est testamentum. Leges alias sine promulgatione sustulit, alias ut tolleret promulgatas promulgavit. Testamentum irritum fecit, quod etiam infimis civibus semper obtentum est. Signa, tabulas, quas populo Cæsar unà cum hortis legavit, eas hic partim in hortos Pompei deportavit, partim in villam Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens? tu illum amas mortuum? quem is majorem honorem consecutus erat, quàm ut haberet pulvinar, simulacrum, fastigium, flaminem? est ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic divo Julio M. Antonius. Quid igitur cessas? cur non inaugurare? sume diem: vide; qui te inauguret? collegæ sumus: nemo negabit. O detestabilem hominem! sive quòd Tyranni sacerdos es, sive quòd mortui. Quæro deinceps, num hodiernus dies, quis sit, ignores: nescis heri quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse? te ipsum autem ad populum tulisse, non quintus præterea dies Cæsari

sari tribueretur? cur non sumus prætextati? cur honorem Cæsari tuâ lege datum deseri patimur? an supplicationes addendo diem contaminari passus es? pulvinaria noluisti? aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres placeátne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem? mihi verò nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures? nisi fortè vis fateri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem? exspecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum, at te etiam apertiorem in dicendo. Ille nunquam est nudus concionatus: tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc? aut omnino hisceere audebis? ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas? Sed præterita omittamus: hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum coronâ Senatus sæptus est? cur me qui satellites, cum gladiis audiunt? cur valvæ concor-

dia

diæ non patent? cur homines omnium gentium, maximè barbaros Ithyreos cum ſagittis deducis in forum? Præſidii ſui causâ ſe facere dicit. Nónne igitur millies perire eſt melius, quàm in ſuâ civitate ſine armatorum præſidio non poſſe vivere? Sed nullum eſt iſtuc, mihi crede, præſidium. Charitate, & benevolentiâ civium ſeptum oportet eſſe, non armis. Eripiet, extorquebit tibi iſta Po. Rom. utinam ſalvis nobis: ſed quoquo modo nobiſcum egeris, dum iſtis conſiliis uteris, non potes eſſe, mihi crede, diuturnus. Etenim iſta tua minimè avara conjux, quam egò ſine contumelia deſcribo, nimium debet diu Pop. Rom. penſionem tertiam. Habet Pop. Rom. ad quos gubernacula Reipub. deferat: qui ubicunque terrarum ſunt, ibi eſt omne Reipub. præſidium, vel potiùs ipſa Reſp. quæ ſe adhuc tantummodo ulta eſt, nondum recuperavit. Habet quidem certè Reſpub. adoleſcentes nobiliſſimos, paratos defenſores. Quum volent, illi cedant, otio conſulentes: tamen à Rep. revocabuntur. Et nomen pacis dulce eſt, & ipſa res ſalutaris. Sed inter pacem & ſervitutem plurimum intereſt. *Pax*

eſt

est tranquilla libertas: servitus, malorum omnium postremum, non modò bello, sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores è conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt, illi quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinium Brutus bello est persecutus, qui tamen rex fuit, cùm esse Romæ Regem liceret. Spu. Cassius, Spurius Melius, M. Manlius propter suspicionem regni appetendi sunt necati. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cùm ipsum factum per se præclarum atque divinum est, tum expositum ad imitandum, præsertim cùm illi eam gloriam consecuti sunt, quæ vix cœlo capi posse videatur. Etsi enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum M. Antoni diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiam Senatûs populique Romani: confer cum nummatione tuâ tuorúmque: tum intelliges, quantum inter laudem & lucrum interfit. Sed nimirum, ut quidam morbo aliquo,

&

& sensûs stupore suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent. Sed si te laus allicere ad rectè faciendum non potest, nè metus quidem à fœdissimis factis potest avocare. Judicia non metuis? si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit: Quod si non metuis viros fortes, egregiósque cives, quòd à corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutiùs non ferent. Quid est autem, multos dies & noctes timeri à suis? nisi verò aut majoribus habes beneficiis obligatos, quàm ille quosdam habuit ex iis, à quibus est interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus? fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis Reipub. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. Quid

mul-

mulca? attulerat jam liberæ civitati partim metu, partim patientiâ, consuetudinem serviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum cæteris verò rebus nullo modo es comparandus. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo Reipub. sunt inusta, hoc tamen boni est, quòd didicit jam Po: Rom. quantum cuique crederet, quibus se committeret, à quibus caveret. Hæc igitur non cogitas? nec intelligis satis esse viris fortibus didicisse, quam sit pulchrum, beneficio gratum, famâ glorioſum Tyrannum occidere? an cùm illum homines non tulerint, te ferrent? certatim posthac, mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas exspectabitur. Respice quæso aliquando Rempub. M. Antoni quibus ortus sis, non quibusquam vivas considera: mecum ut voles, cum Repub. redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi Rempub. adolescens, non deseram senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte meâ libertas civitatis potest. Utinam aliquando dolor

Pop.

Pop. Rom. pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos propè viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse Consulari: quantò verius nunc negabo seni? Mihi verò P. C. jam etiam optanda mors est perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quásque gessi. Duo modò hæc opto: unum, ut moriens Pop. Rom. liberum relinquam: hoc mihi majus à diis immortalibus dari nihil potest: alterum, ut ità cuique eveniat, ut de Rep. quisque mereatur.

ORATIO

ORATIO XI.

Quæ est, pro

LEGE MANILIA.

Jac. Omphalii argumentum.

QUum Mithridates, *Ponti Rex, atrox & maximum bellum universo nomini Romano inferret, anno urbis conditæ* DCLXII. *quo tempore primum dissidium civile in Romani populi viscera gliscebat : eum* Sylla *primùm magnis cladibus afflictum oppressit. Conversum deinde, ac majoribus quàm antea copiis, adeóque totius regni sui mole, ceu quodam diluvio, totum penè orientem ac septentrionem invadentem,* L. Lucullus *incredibili superavit virtute : confecturus bellum universum, nisi militum suorum imperium omne detractantium virtute destitutus, aut à Senatu in urbem fuisset revocatus. Sæviente interea* Mithridate, *ac impunè gressante,* C. Manilius *Tribunus* ple-

plebis legem tulit, ut Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, ac cetera Provincia, quas antè Lucullus *obtinuit, cum exercitu & navali bello* Cn. Pompeio *mandaretur. Hâc lege quoniam* Pompeii *potentia, quæ multis formidolosa erat, nimiùm augeri, libertas publica unius hominis arbitrio occupari, &* Lucullus *sua quasi victoria ac triumphi gloria privari videbatur :* Hortensius *&* Q. Catulus *viri consulares, legis promulgationi intercedere conabantur, cæteris metu plebis contieentibus. Contra horum sententias* Cicero *mirè perorat,* Magnum Pompeium *non humanis, sed divinis laudibus extollendo, & nomen ejus à quatuor imperatoris necessariis commendando : scientiâ videlicet rei militaris, virtute, authoritate, felicitate. Quas res summas esse in* Pompeio *demonstrat. Et arguit etiam pro* Gabinio, *ut detur Legatus* Pompeio, *& exquisitis rationibus, divina penè ac cœlesti eloquentiâ contraria argumenta confutat.*

Quan-

QUanquam mihi semper frequens conspectus vester multo jucundissimus, hic autem locus ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites; tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt. Nam cùm antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem, statuerémque, nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industriâ afferri oportere omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ità neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis qui vestram causam defenderent; & meus labor in privatorum periculis castè integréque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cùm propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facilè intellexi, Quirites, & quid de me judicaretis, & quid aliis præscriberetis. Nunc cùm & auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honori-

honoribus mandandum esse voluistis: & ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certè & si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimùm, qui ei quoque rei fructum suo judicio tribuendum esse censuerunt. Atque illud imprimis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio nemini deesse potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiáque virtute. Hujus autem orationis difficilius est exitum, quàm principium invenire. Itaque non mihi tam copia, quàm modus in dicendo quærendus est. Atque ut indè oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur: Bellum grave & periculosum vestris vectigalibus, atque sociis, à duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus, alter lacessitus, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis honestissimis viris afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in

vestris vectigalibus exercendis occupatæ, qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipubl. periculáque rerum suarum detulerunt: Bythiniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum magnis rebus gestis ab eo bello discedere: huic qui succurrerit, non satis esse paratum ad tantum bellum administrandum: nuum ab omnibus sociis & civibus ad id bellum imperatorem deposci atque exper, eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit videtis: nunc quid agendum sit considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maximè vestros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro quâ multa majores vestri mag-

magna & gravia bella gesserunt: aguntur certissima pop. Romani vectigalia & maxima: quibus amissis, & pacis ornamenta, & subsidia belli requiretis: aguntur bona multorum civium, quibus est, & à vobis, & ab imperatoribus reipub. consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes atque avidi laudis fuistis, delenda est vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta, quæ penitùs jam insedit, atque inveteravit in populi Romani nomine: quod is, qui unâ die, totâ Asiâ, tot in civitatibus, uno nuntio, atque unâ literarum significatione, cives Romanos necandos trucidandósque denotavit, non modò adhuc pœnam ullam suo dignam scelere non suscepit; sed ab illo tempore annum jam tertium & vigesimum regnat; & ità regnat, ut se non Ponto neque Cappadociæ latebris occultare velit, sed emergere è patrio regno, atque in vestris vectigalibus, hoc est in Asiæ luce, versari. Etenim adhuc ità vestri cum illo rege contenderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportârint. Triumphavit L. Sulla, triumphavit

L. Murena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores; sed ità triumphârunt, ut ille pulsus superatúsque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda quòd egerunt: venia danda, quòd reliquerunt: propterea quòd ab eo bello Sullam in Italiam respublica; Murenam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli, sed ad comparationem novi contulit. Qui postea quàm maximas ædificâsset ornâsset que classes, exercitúsque permagnos, quibuscúmque ex gentibus potuisset, comparâsset, Bosporanis finitimis suis bellum inferre simulâsset; usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus: ut, cum duobus in locis disjunctissimis maximéque diversis, uno consilio, ab unis hostium copiis bellum terrâ marique gereretur, vos ancipiti contentione distracti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ atque Hispaniensis, quæ multo plus firmamenti ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtuti depulsum est: in altera parte

ita res à Lucullo summo viro est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, & iterá dicam, Quirites, ut neque vera laus ei detracta oratione nostrâ, neque falsa afficta esse videatur. Sed pro vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte quem vobis animum, suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe mercatoribus ac naviculatoribus iniuriosius tractatis, bella gesserunt: vos, tot civium Romanorũ millibus uno nuncio atq; uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis? legati quod erunt appellati superbiùs, Corinthum patres vestri totius Græciæ lumen extinctum esse voluerunt: vos cum regem inultum esse patiemini, qui legatum P. Romani consularem, vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum necavit: illi libertatem civium Romanorum imminutam non tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus legationis verbo violatum illi persecuti sunt: vos legatum

populi Romani omni supplicio interfectum, multum relinquetis? Videte, ne, ut illis pulcherrimum fuit tantam vobis imperii gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit, illud, quod accepistis, tueri & conservare non posse. Quid, quod salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur? Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Romani atque amicus: imminent duo reges totiAsiæ, non solùm vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: civitates autem omnes, cuncta Asia, atque Græcia, vestrum auxilium exspectare propter periculi magnitudinem coguntur: imperatorem à vobis certum deposcere, cùm præsertim vos alium miseritis, neque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur: vident & sentiunt hoc idem, quod & vos, unum virum esse, in quo summa sint omnia, & eum prope esse quo etiam carent ægrius: cujus adventu ipso, atque nomine, tametsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen impetus hostium repressos esse intelligunt ac retardatos. Hi vos, quoniam liberè loqui non licet, tacite

rogant

rogant, ut se quoque, sicut cæterarum provinciarum socios, dignos existimetis quorum salutem tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quàm cæteros, quod ejusmodi in provinciam homines cum imperio misimus, ut etiamsi ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum non multùm ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tantâ temperantiâ, tantâ mansuetudine, tantâ humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissimè commoratur. Quare si propter socios nullâ ipsi injuriâ lacessiti majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Pœnis bella gesserunt: quanto vos studio convenit injuriis provocatos, sociorum salutem unà cum imperii vestri dignitate defendere? præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur. Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus: Asia verò tam opima est, & fertilis, ut & ubertate agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum,

quæ exportantur, facilè omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si & belli utilitatem, & pacis dignitatem sustinere vultis, non modò à calamitate, sed etiam à metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus cùm venit calamitas, tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solùm adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cùm hostium copiæ non longè absunt, etiamsi irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio conquiescit. Ità neque ex portu, neque ex decumis, neque ex scriptura vectigal conservari potest. Quare sæpe totius anni fructus uno rumore periculi, atque uno belli terrore, amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos qui vectigalia vobis pensitant, aut eos qui exercent, atque exigunt, cùm uno reges cum maximis copiis prope adsint? cùm una excursio equitatûs perbrevi tempore totius anni vectigal auferre possit: cùm publicani familias maximas, quas in salinis habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis, magno periculo se habere arbitrentur

Puta-

Putatísne vos illis rebus frui posse, nisi eos qui vobis fructosi sunt conservaveritis, non solùm (ut antea dixi) calamitate, sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac nè illud quidem vobis negligendum est, quod mihi ego extremum proposueram, cùm essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona civium Romanorum pertinet: quorum vobis pro vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio diligenter. Nam & Publicani, homines & honestissimi, & ornatissimi, suas rationes, & copias, in illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum per se res & fortunæ curæ vobis esse debent. Etenim si vectigalia nervos esse reipublicæ semper duximus, eum certè ordinem, qui exercet illa, firmamentum cæterorum ordinum rectè esse dicemus. Deinde cæteris ex ordinibus homines gnavi, & industrii partim in Asia negotiantur, quibus uos absentibus consulere debetis: partim suas & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur humanitatis vestræ, magnum eorum civium numerum calamitate prohibere: sapientiæ, videre multorũ civium calamitatẽ à rep. sejunctam esse non posse.

Etenim illud primum parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia postea victoriâ recuperare. Neque enim iisdem redimendi facultas erit propter calamitatem, neque aliis voluntas propter timorem: deinde quod nos eadem Asia atque idem iste Mithridates, initio belli Asiatici docuit, id certè calamitate docti memoriâ retinere debemus. Nam tum, cùm in Asia res magnas permulti amiserunt, scimus, Romæ solutione impeditâ, idem concidisse. Non enim possunt una in civitate multi rem atque fortunas amittere, ut non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete rempub. & mihi credite id quod ipsi videtis. Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohæret: ruere illa non possunt, ut hæc non eodem labefactata motu concidant. Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defundantur. Quoniam de genere belli dixi,

nunc

nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici, belli genus est ità necessarium, ut sit gerendum: non esse ità magnum, ut sit pertimescendum. In quo maximè laborandum est, nè fortè a vobis, quæ diligentissimè providenda sunt, contemnenda esse videantur. Atque ut omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno Imperatori, debeatur: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias, omnibus rebus ornatas atque instructas, esse deletas, urbémque Asiæ clarissimam nobísque amicissimam Cyzicenorum obsessam esse ab ipso rege maximà multitudine, & oppugnatam vehementissimé; L. Luculli virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberatam: ab eodem imperatore classem magnam, & ornatam, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas, patefactúmque nostris legionibus esse Pontum, qui antè populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopem atque Amisum, qui-

quibus in oppidis erant domicilia regi, omnibus rebus ornata atque referta, cæteráſque urbes Ponti & Cappadociæ permultas uno aditu atque adventu eſſe captas: regem ſpoliatum regno patrio, atque avito, ad alios ſe reges atque alias gentes ſupplicem contuliſſe: atque hæc omnia ſalvis populi Romani ſociis atque integris vectigalibus eſt geſta. Satis opinor hoc eſſe laudis: atque ità reputo, ut hoc vos intelligatis, à nullo iſtorum, qui huic obtrectant legi, atque cauſæ, L. Lucullum ſimiliter ex hoc loco eſſe laudatum. Requiretur fortaſſe nunc, quemadmodum, cùm hæc ità ſint, reliquum poſſit eſſe magnum bellum. Cognoſcite, Quirites non enim ſine cauſſa quæri videtur. Primùm ex ſuo regno ſic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugiſſe dicitur: quam prædicant in fuga, fratris ſui membra in iis locis, quà ſe parens perſequeretur, diſſipaviſſe; ut eorum collectio diſperſa, mœrórque patrius, celeritatem perſequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim auri, atque argenti, pulcherrimarúmque rerum omnium, quas & à majoribus acceperat & ipſe bello ſupe-

ſuperiore ex tota Aſia direptas in ſuum regnum congeſſerat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum noſtri colligunt omnia diligentiùs, rex ipſe è manibus effugit. Ità illum in perſequendi ſtudio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes rex Armenius excepit, diffidentemque rebus ſuis confirmavit, & afflictum erexit, perditúmque recreavit. Cujus in regnum poſteaquam L. Lucullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum concitatæ ſunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque laceſſandas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaſerat, fani locupletiſſimi & religioſiſſimi diripiendi cauſsâ in eas oras noſtrum exercitum eſſe adductum. Ità nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi urbem ex Tigranis regno ceperat, & præliis uſus erat ſecundis; tamen nimiâ longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum commovebatur. Hic

jam

jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis à militibus noſtris reditus magis maturus quàm proceſſus longior quæreretur. Mithridates autem & ſuam manum jam confirmârat; & eorum, qui ſe ex ejus regno collegerant, & magnis adventitiis multorum regum & nationum copiis juvabatur. Hoc jam ferè ſic fieri ſolere accepimus, ut regnum afflictæ fortunæ facilè multorum opes alliciant ad miſericordiam, maximéque eorum qui aut reges ſunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum & ſanctum eſſe videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam eſt auſus optare. Nam cùm ſe in regnum recepiſſet ſuum, non fuit eo contentus, quod ei præter ſpem acciderat, ut eam, poſteaquam pulſus erat, terram unquam attingeret; ſed in exercitum veſtrum clarum atque victorem impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites (ſicut poëtæ ſolent, qui res Romanas, ſcribunt) præterire me noſtram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Lucilli non ex prælio nuntius, ſed ex ſermone rumor afferret.

Hic

Hic in ipso illo malo gravissimáque belli offensione L. Lucullus, qui tamen aliquâ ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii diuturnitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit; partem Glabrioni tradidit. Multa prætereo consultó: sed ea vos conjecturâ perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis; quod conjungant reges potentissimi, renovent agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere expulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum: restat, ut de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium, atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus ac tanto bello præficiendum putaretis. Nunc verò cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modò eorum hominum, qui nunc sunt, glo-

gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam virtute ſuperârit: quæ res eſt, quæ cujuſquam animum in hac cauſſa dubium facere poſſet? ego enim ſic exiſtimo, in ſummo imperatore quatuor has res ineſſe oportere, ſcientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine ſcientior unquam aut fuit, aut eſſe debuit? qui è ludo, atque pueritiæ diſciplina, bello maximo, atque acerrimis hoſtibus, ad patris exercitum, atque in militiæ diſciplinam, profectus eſt, qui extremâ pueritiâ miles fuit ſummi imperatoris; ineunte adoleſcentiâ maximi ipſe exercitûs imperator: qui ſæpius cum hoſte conflixit, quàm quiſquam cum inimico concertavit; plura bella geſſit, quàm cæteri legerunt; plures provincias confecit, quam alii concupiverunt: cujus adoleſcentia ad ſcientiam rei militaris, non alienis præceptis, ſed ſuis imperiis; non offenſionibus belli, ſed victoriis; non ſtipendiis, ſed triumphis, eſt traducta. Quod denique genus belli eſſe poteſt, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Tranſalpinum, Hiſpanienſe, miſtum ex civi-

civitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus, servile, navale bellum; varia & diversa genera, & bellorum, & hostium, non solùm gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nullam rem esse declarant in usu militari positam, quæ hujus viri scientiam fugere possit. Jam verò virtuti Cn. Pompeii quæ potest par oratio inveniri? quid est quod quisquam aut dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Non enim ille sunt solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgò existimantur, labor in negotiis, fortitudo in periculis, industria in agendo, celeritas in conficiendo, consilium in providendo; quæ tanta sunt in hoc uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor L. Sulla hujus virtute & consilio confessus est liberatam: testis est Sicilia, quam multis undique cinctam periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicavit: testis est Africa, quæ magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundavit: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum interneccione

pate

patefactum est: testis est Hispania, quæ sæpissimè plurimos hostes ab hoc superatos prostratósque conspexit: testis est iterum & sæpiùs Italia, quæ cùm servili bello tetro periculosóque premeretur, ab hoc auxilium absente expetivit: quod bellum exspectatione Pompeii attenuatum atque imminutum est; adventu sublatum ac sepultum: testes verò jam omnes oræ, atque omnes exteræ gentes ac nationes; denique maria omnia tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? quis negavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret? cùm aut hieme, aut referto prædonum mari navigaretur. Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam latè divisum, atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab hominibus imperatoribus, uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis à prædonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui, præsidio

clas-

classibus vestris fuistis? quàm multas existimatis insulas esse desertas? quàm multas aut metu relictas, aut à prædonibus captas urbes esse sociorum. Sed quid ego longinqua commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani, longè à domo bellare, & propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis vestris ego mare clausum per hosce annos dicam fuisse? cum exercitus nostri Brundusio nunquam, nisi summâ hieme, transmiserint? Quid, ad nos cùm ab exteris nationibus venirent, captos queras, cùm legati populi Romani redempti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cùm duodecim fasces in prædonum potestatem pervenerint? Quid aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilésque alias, captas esse commemorem, cùm vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis, in prædonum fuisse potestate sciatis? An verò ignoratis, portum Cajetæ, celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore à prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem ejus ipsius liberos, qui

cum

cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, à prædonibus esse sublatos? Nam quid ego Ostiense incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipub. queror; cùm prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, à prædonibus capta atque oppressa est. Prò dii immortales, tantá ne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipubl. potuit, ut vos, qui modò ante ostium Tyberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium prædonum navem esse audiatis? Atque hæc quâ celeritate gesta sint, quanquam videtis, tamen à me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio, tam brevi tempore, tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quàm celeriter, Cn. Pompeio duce, belli impetus navigavit? qui Sipiliam adiit, Africam exploravit, in Sardiniam omni classe venit, nondum tempestivo ad navigandum mari: atque hæc tria frumentaria subsidia reipubl. firmissimis præsidiis classibúsque munivit. Indè se, cùm in Italiam recepisset, duabus Hispaniis,

paniis, & Galliâ Ciſalpinâ, præſidiis ac navibus confirmatâ, miſſis item in oram Ilyrici maris, & in Achaiam, omnémque Græciam, navibus, Italiæ duo maria maximis claſſibus firmiſſimiſq; præſidiis adornavit: ipſe autem, ut à Brunduſio profectus eſt, unde quinquageſſimo die totam ad imperium populi Romani Siciliam adjunxit: omnes qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectíque ſunt, partim unius hujus imperio ac poteſtati ſe dediderunt. Idem Cretenſibus, cùm ad eum uſque in Pamphyliam legatos deprecatoréſque miſiſſent, ſpem deditionis non ademit, obſidéſque imperavit. Ità tantum bellum, tam diuturnum, tam longè lateque diſperſum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extremâ hieme apparavit, ineunte vere ſuſcepit, mediâ æſtate confecit. Eſt hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulò antè commemorare cœperam? quantæ atque quàm multæ ſunt! non enim ſolùm bellandi virtus in ſummo atque perfecto imperatore quærenda eſt: ſed multæ ſunt artes eximiæ, hujus adminiſtræ comitéſque virtutis.

Ac

Ac primum quantâ innocentiâ debent esse imperatores! quantâ deinde omnibus in rebus temperantiâ! quanta fide! quantâ felicitate! quanto ingenio! quantâ humanitate! quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contentione, quàm ipsa per sese, cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint? quid hunc hominem magnum aut amplum de repubi. cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem, provinciæ magistratibus diviserit, aut propter avaritiam Romæ in quæstu reliquerit? Vestra admuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui amè de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum quantæ calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque

oppida

oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini: tum facilius statuetis, quid apud exteras nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium urbes, an hibernis sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet, neque severus esse in judicando, qui alios in se severos esse judices non vult. Hinc miramur hunc hominem tantum excellere cæteris, cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitûs, sed nè vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur? jam verò quemadmodum milites hibernent, quotidie sermones ac literæ perferuntur: non modò, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur; sed nè cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores nostri in sociorum atque amicorum tectis esse voluerunt. Age verò, cæteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum initum putatis? non enim illum eximia vis remi-

remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi tam celeriter in ultimas terras pertulerunt, sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardârunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem; postremò, signa & tabulas cæteráque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille nè visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cœlo delapsum intuentur. Nunc denique incipiunt credere fuisse homines Romanos hac quondam abstinentiâ: quod jam nationibus exteris incredibile ac falsò memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum cùm hac temperantiâ magistratus habebamus, servire populo Romano quàm imperare aliis maluisse. Jam verò ità faciles aditus ad eum privatorum, ità liberæ querimoniæ

moniæ de aliorum injuriis esse dicuntur, ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate & copiâ valeat, in quo ipso ineſt quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognovistis. Eidem verò ejus inter socios quantum existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam esse judicârint? Humanitate jam tantâ est, ut difficile dictu sit, utrùm hostes magis virtutem ejus pugnantes timuerint, an manſuetudinem victi dilexerint? Et quisquam dubitavit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia vestræ memoriæ bella conficienda, divino quodam consilio natus esse videatur? Et quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis atque imperio militari valet, certè nemini dubium est, quin ea in re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris, existiment, quis ignorat? cùm sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint,

aut amens, opinione non minùs famæ, quàm aliquâ certâ ratione commoveri. Quod igitur nomen unquàm in orbe terrarum clarius fuit? cujus res gestæ pares? de quo homine vos, id quod maximè facit auctoritatem, tanta & tam præclara judicia fecistis? An verò ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit; cùm universus populus Romanus referto foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus confici potest, unum sibi ad commune omnium gentium bellum Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur: qui quo die à vobis maritimo bello præpositus est imperator, tanta repentè vilitas annonæ ex summa inopia & caritate rei frumentariæ consecuta est, unius spe & nomine, quantum vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam verò acceptâ in Ponto calamitate ex eo prælio, de quo vos paulò antè invitus admonui, cùm socii pertimuis-

muissent, hostium opes animique crevissent, cùm satis firmum præsidium provincia non haberet, amisissetis Asiam, Quirites, nisi ipsum id temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolitâ inflammatum victoriâ continuit; & Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecerit? aut quàm facilè imperio atque exercitu socios & vectigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Agé verò, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quòd ex locis tam longinquis támque diversis, tam brevi tempore, omnes unà huic se dediderunt? quòd Cretensium legati, cùm in eorum insula nostra imperator exercitúsque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eíque se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem ipse Mithridates nónne ad eundum Cn. Pompeium legatum usque in Hispaniam misit; cúmque Pompeius legatum

semper judicavit; ii, quibus semper erat molestum ad eum potissimum esse missum, speculatorem quàm legatum judicare maluerunt? Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis magnisque vestris judiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram esse existimetis. Reliquum est, ut de felicitate, quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus, sicut equum est homini de potestate deorum, timidè & pauca dicamus. Ego enim sic existimo, Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solùm propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profectò quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem, & gloriam, & ad res magnas bene gerendas, divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur: nè

aut

aut inviſa diis immortalibus oratio noſtra, aut ingrata eſſe videatur. Itaque non ſum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terrâ marique, quantâque felicitate geſſerit: ut ejus ſemper voluntatibus non modò cives aſſenſerint, ſocii obtemperârint, hoſtes obedierint, ſed etiam venti tempeſtatèſque obſecundârint. Hoc breviſſimè dicam, neminem unquam tam impudentem fuiſſe, qui à diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium, ac perpetuum ſit, Quirites, cùm communis ſalutis, atque imperii, tum ipſius hominis causâ, ſicuti facitis, velle & optare debetis. Quare cum & bellum ità neceſſarium ſit, ut negligi non poſſit: ità magnum, ut accuratiſſimè ſit adminiſtrandum, & cùm ei imperatorem præficere poſſitis, in quo ſit eximia belli ſcientia, ſingularis virtus, clariſſima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod à diis immortalibus oblatum & datum eſt, in rempublicam conſervandam atque amplificandam conferatis? Quod ſi Romæ C.

Pompeius privatus esset hoc tempore; tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus: nunc cùm ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit, quid exspectamus? aut cur non ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summâ cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus? At enim vir clarissimus, reip. & vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus, itémque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse & valere oportere confiteor: sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias fortissimorum virorum & clarissimorum; tamen, omissis auctoritatibus, ipsâ re & ratione exquirere possumus veritatem; atque hoc facilius, quòd ea omnia, quæ adhuc à me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompeio summa esse omnia.

Quid

Quid igitur ait Hortensius? si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multò magis, quàm verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia, ac singulari facultate dicendi, & in senatu contra virum fortem A. Gabinium graviter ornatèque dixisti, cùm is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgâsset; & ex hoc ipso loco permulta idem contra legem verba fecisti. Quid tum, per deos immortales, si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quàm ipsius populi Romani salus & vera causa valuisset; hodie hanc gloriam atque hoc orbis terræ imperium teneremus? an tibi tum imperium esse hoc videbatur, cùm populi Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu, & privato & publico, prohibebamur? cùm ità clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem maritimam, neque publicam jam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Athenienſium quæ satis latè quon-

dam mare tenuisse dicitur; non Carthaginiensium, qui permultum classe maritimisque rebus valuerunt; non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas antea unquam tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros & aliquam partem regionis atque oræ maritimæ, per se ipsa defenderet? At, hercle, aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus usque ad nostram memoriam nomen invictum in navalibus pugnis permanserat, magna ac multò maxima parte, non modò utilitatis, sed dignitatis atque imperii, caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem classe Persénque superarunt, omnibúsque navalibus pugnis Carthaginienses homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimósque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modò Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus, tum, cum insula Delos, tam procul à nobis in Ægæo mari posita, quò omnes

nes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat: iidem non modò provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appiâ jam viâ carebamus; & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani in hunc ipsum locum ascendere; cùm eum vobis majores vestri exuviis nauticis & classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & cæteros, qui erant in eadem sententiâ, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit quàm auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus, vir, unus annus, non modò nos illâ miseriâ ac turpitudine liberavit: sed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terrâ marique imperare. Quò mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc: Gabinio dicam, ánne Pompeio, an utrique? (id quod est verius) nè legaretur A. Gabinius Cn. Pompeio expetenti ac postulanti? Utrùm ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit,

idoneus non est, qui impetret, cùm cæteri ad expilandos socios, diripiendásque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint; an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? an Cn. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienſis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causâ nomino cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabiniâ geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? de quo legando spero consules ad senatum relaturos: qui si dubitabunt, aut gravabuntur, ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quominus, fretus vobis, vestrum jus beneficiúmque defendam: neque præter intercessionem, quidquam audiam: de quâ (ut arbitror) isti ipsi qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, con-

considerabunt. Meâ quidem sententiâ, Quirites, unus A Gabinius, belli maritimi rerúmque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur: propterea quòd alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum susceptúmque confecit. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate & sententia dicendum esse videatur: qui cùm ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia ponneretis, si quid de eo factum esset, in quo spem essetis habituri; cepit magnum suæ virtutis fructum, ac dignitatis, cùm omnes prope unâ voce in eo ipso vos spem habituros esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non, & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissimè dissentio, quòd quò minus certa est hominum ac minùs diuturna vita, hòc magis resp. dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vitâ atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace consuetudini, in bello utilitati pa-

paruiſſe; ſemper ad novos caſus temporum, novorum conſiliorum rationes accommodâſſe; non dicam duo bella maxima, Punicum, & Hiſpanienſe, ab uno imperatore eſſe confecta: duas urbes potentiſſimas, quæ huic imperio max. mè minabantur, Carthaginem, atque Numantiam, ab eodem Scipione eſſe deletas; non commemorabo, nuper ità vobis patribúſque veſtris eſſe viſum, ut in uno C. Mario ſpes imperii poneretur, ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum adminiſtraret: in ipſo Cn. Pompeio, in quo novi conſtituti nihil vult Q. Catulus, quàm multa ſint nova ſummáque, Catuli voluntate, conſtituta, recordamini. Quid tam novum, quàm adoleſcentulum privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit: huic præeſſe? præfuit: Rem optimè ductu ſuo gerere? geſſit. Quid tam præter conſuetudinem, quàm homini peradoleſcenti, cujus à ſenatorio gradu ætas longè abeſſet, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellúmque in ea adminiſtrandum? Fuit in his provinciis ſingulari innocentiâ, gravitate,

vitate, virtute: bellum in Africâ maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid verò tam inauditum quàm equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modò vidit; sed etiam ſtudio omni viſendam putavit. Quid tam inuſitatum, quàm ut, cùm duo conſules clariſſimi fortiſſimique eſſent, eques Romanus ad bellum maximum formidoloſiſſimúmq; pro conſule mitteretur? miſſus eſt. Quo quidem tempore, cùm eſſet non nemo in ſenatu, qui diceret non oportere mitti hominem privatum pro conſule; L. Philippus dixiſſe dicitur, non ſe illum ſuâ ſententiâ pro conſule ſed pro conſulibus mittere. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ ſpes conſtituebatur, ut duorum conſulum munus unius adoleſcentis virtuti committeretur. Quid tam ſingulare, quàm ut ex ſenatûs conſulto legibus ſolutus, conſul antè fieret, quàm ullum alium magiſtratum per leges capere licuiſſet? quid tam incredibile, quàm ut iterum eques Romanus ex S. C. triumpharet? quæ in omnibus hominibus nova poſt hominum memoriam conſtituta ſunt, ea tam multa non ſunt, quàm hæc, quæ in

hoc

hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta, ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem à Q. Catulo, atque à cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, nè sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate à vobis comprobatam semper esse, vestrum ab illis de eodem homine judicium populique. Rom. authoritatem improbari; præsertim cùm jam suo jure populus Rom. in hoc homine suam auctoritatem vel contrà omnes, qui dissentiunt, possit defendere; propterea quòd istis reclamantibus vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, & reip. parum consuluistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur: sin autem vos plus tum in republicâ vidistis; vos, his repugnantibus, per vosmet ipsos dignitatem hujc imperio, salutem orbi terrarum attulistis: ut aliquando isti principes, & sibi, & cæteris, pop. Rom. universi auctoritati parendum esse, fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solùm mi-

militaris illa virtus, quæ est in C. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi, multæ & magnæ requiruntur. Difficile est, in Asia, Cilicia, Lycia, Syria, regnisque exterarum nationum, ità versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quàm de hoste ac de laude cogitet deinde, etiamsi qui sunt pudore ac temperantiâ moderatiores; tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum, quos ad eas hoc anno cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris, nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? urbes jam locupletes, ac copiosæ, requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coràm cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis; an hostium simu-

ſimulatione, contra ſocios atque amicos? quæ civitas eſt in Aſia, quæ non modò unius imperatoris, aut legati, ſed unius tribuni militum animos ac ſpiritus capere poſſit; Quare, etiamſi quem habetis, qui collatis ſignis exercitus regios ſuperare poſſe videatur; tamen niſi erit idem, qui ſe â pecuniis ſociorum, qui ab eorum conjugibus, ac liberis, qui ab auro, gazâque regia, manus, oculos, animum cohibere poſſit; non erit idoneus, qui ad bellum Aſiaticum regiúmque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuiſſe, quæ locuples ſit? ecquam eſſe locupletem, quæ iſtis pacata eſſe videatur? Ora maritima, Quirites, C. Pompeium non ſolùm propter rei militaris gloriam, ſed etiam propter animi continentiam requiſivit. Videbat enim populum Romanum non locupletari quotannis pecuniâ publicâ, præter paucos, neque eos quidquam aliud aſſequi claſſium nomine, niſi ut detrimentis accipiendis majore affici turpitudine videremur. Nunc quâ cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus, proficiſcantur, ignorant videlicet iſti,

qui

qui ac unum deferenda esse omnia non arbitrantur. Quasi verò Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis, magnum esse videamus! Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatis hanc causam, Quirites, confirmandam putatis: est vobis auctor vir bellorum omnium, maximarum rerum peritissimus, P. Servilius, cujus tantæ res gestæ terrâ marique exstiterunt, ut, cùm de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo deberet: est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentiâ præditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis: est C. Cassius, integritate, virtute, constantiâ singulari. Quare videte, num horum auctoritatibus, illorum orationi qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cùm ità sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo,

laudo, vehementissimèque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano maneas in sententia; néve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi constantiæque arbitror, deinde, cùm tantam multitudinem, cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterùm in eodem homine præficiendo vidimus: quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoriâ, quidquid auctoritate, fide, constantiâ possum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi, & populo Romano, polliceor & defero; testorque omnes deos, & eos maximè, qui huic loco templóque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maximè perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea quod pericula facilè, ut hominem

minem præstare oportet, innocentiâ tecti pellemus: honores autem, neque ab uno neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissimâ ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causâ mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causâ suscepisse confirmo: tantúmque abest ut aliquam bonam gratiam mihi quæsîsse videar, ut multas etiam simultates, partim obscuras, partim apertas, intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles suscepisse. Sed ego, me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

ORATIO

ORATIO XII.

Quæ est, pro

T. ANNIO MILONE.

Argumentum.

TItus Annius Milo, *civis Romanus, sibi infestissimum, & infelicissimum Romanum civem* P. Clodium *habuit: multique inter hos duos altercationes in Republica sæpè fuerunt. Præcipue verò, cum* Milo *consulatum illius anni peteret, cujus anni præturam* P. Clodius *adsectabat, adeo irâ & odio motus fuit ut* Milonis *competitores modis omnibus quibus posset juvaret, ad hoc, ut* Milone *repulso, eum consulatum alii consequerentur. Nam, ut dicit* Cicero, *non potuit abuti præturâ, ut cupiebat, Consule inimico suo* Milone, *qui ejus furores, & rabiem compressisset. Itaque summo studio nitebatur, ut* Milo *eo anno Consul non fieret; quod videns se nullo modo obtinere non posse, sed* Milonem *opinione*

om-

omnium consulem esse futurum, statuit, si Ciceroni *credimus,* Milonem *ipsum occidere, & ità res gesta fuit.* Clodius *enim ex urbe recessit, antèquam* Milo, *& ad quandam suam villam accessit in Albanum, unde vesperi rediens versùs Romam, obviavit* Miloni *in via: ibat enim Lanubium, sive* [*ut quidam textus habent*] *Lavinium* Milo *ad prodendum ibi flaminem, nam erat illius loci dictator. Et ibat* Milo *penulatus in rheda cum uxore, ancillis, & pueris. Veniebat* Clodius *expeditus in equo, cum electa manu virorum. Itaque inter eos ante fundum* Clodii, *in via scilicet Appia, Congressio facta fuit, ut dicit* Cicero, *factóque in* Milonem *impetu à* Clodianis *& in illo certamine fuit* Clodius *interfectus. Ob quam cædem accusatus est* Milo, *& à fautoribus* Clodii *expetuntur ab eo pœnâ debitâ, quia contra leges hominem interfecerit.* Milo *non negabat occidisse: Sed jure se occidisse dicebat. Decrevítque* Pompeius *ut de morte* Clodii *quæreretur. Quare ab eo ex cunctis ordinibus electi sunt judices qui in hac causa judicarent.* Pompeiúsq; *ipse armatis cohortibus forum com-*

complevit, nè fortè in tanto judicio illi populares motus exurgerent. Cicero *ergò* Milonis *amicissimus, inimicissimus* Clodiis, *pro* Milone *hanc Orationem habuit insignem atque notabilem, & summo artificio singularem.*

ETsi vereor, judices, nè turpe sit, pro fortissimo viro dicere, incipientem timere; minimèq; deceat, cùm T. Annius Milo ipse magis de reipublicæ salute, quàm de sua perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem afferre non posse: tamen hæc novi judicii nova forma terret oculos, qui, quocunque inciderint, veterem consuetudinem fori, & pristinum morem judiciorum, minimè vident. Non enim coronâ confessus vester cinctus est, ut solebat: non usitatâ frequentiâ stipati sumus. Nam illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis, etsi contra vim collocata sunt, afferunt tamen oratori horroris aliquid; ut in foro, & in judicio. Quamquam præsidiis salutaribus & necessariis septi sumus: tamen, nè non timere quidem sine aliquo timore possimus. Quæ si oppositа Miloni putarem;

rem; cederem tempori, judices, nec inter tantam vim armorum existimarem oratori locum esse. Sed me recreat & reficit Cn. Pompeii, sapientissimi & justissimi viri, consilium: qui profectò nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eundem telis militum dedere; nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publicâ armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, sed præsidium denuntiant: nèque solùm, ut quieto, sed etiam, ut magno animo simus, hortantur: neque auxilium modò defensioni meæ, verùm etiam silentium pollicentur. Reliqua verò multitudo, quæ quidem est civium, tota nostra est: neque eorum quisquam, quos undique intuentes ex hoc ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori aspici potest, & hujus exitum judicii exspectantes, non cùm virtuti Milonis favet, tum de se, de patriâ, de fortunis hodierno die decertari putat. Unum genus est adversum infestúmque nobis eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pavit: qui hesternâ

etiam

etiam concione incitati sunt, ut vobis voce præirent, quid judicaretis, quorum clamor, si quis fortè fuerit, admonere vos debebit, ut eum civem retineatis, qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis, judices, & timorem, si quem habetis, deponite. Nam, si unquam de bonis & fortibus viris, si unquam de bene-meritis civibus potestas vobis judicandi fuit, si denique unquam locus amplissimorum ordinum dilectis viris datus est, ubi sua studia erga fortes & bonos cives, quæ vultu & verbis sæpe significâssent, re & sententiis declararent: hoc profectò tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis, utrùm nos, qui semper vestræ auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus, an diu vexati à perditissimis civibus, aliquando per vos ac vestram fidem, virtutem, sapientiámque recreemur. Quid enim nobis duobus, judices, laborioſius? quid magis solicitum, magis exercitum, dici, aut fingi potest? qui spe amplissimorum præmiorum ad rempublicam adducti, metu crudelissimorum exitiorum carere

rere non possumus. Et quidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum semper putavi Miloni esse subeundas, quod semper pro bonis contra improbos senserat: in judicio verò, & in eo consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi viri judicarent, unquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non salutem modò exstinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quanquam in hac causa, judices, T. Annii tribunatu, rebus omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni à Clodio factas; nec deprecaturi sumus ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut, si mors P. Clodii salus vestra fuerit, eiccirco eam virtuti Milonis potiùs, quàm populi Romani felicitati assignetis: sed, si illius insidiæ clariores hac luce fuerint; tum denique obsecrabo obtestaborque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia telisque vitam ut impunè liceat

defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propriæ nostræ quæstionis, videntur ea esse refutanda, quæ in senatu ab inimicis sæpe jactata sunt, & in concione ab improbis, etiam paulò antè ab accusatoribus: ut omni errore sublato, rem planè, quæ venit in judicium, videre possitis. Negant intueri lucem fas esse ei, qui à se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant, nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri: qui nondum liberâ civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cùm suâ manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cùm de homine occiso quæratur, aut negari solere omnino esse factum; aut rectè ac jure factum esse defendi? Nisi verò existimetis dementem P. Africanum fuisse, qui cùm à C. Carbone tribuno plebis in concione seditiosè interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit, jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala ille Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut,

me

me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos cives interfici nefas esset. Itaque hoc, judices, non sine causa fictis fabulis doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causâ matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum humana, sed etiam deæ sapientissimæ sententiâ liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, si telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo qui interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui, si tempus est ullum, jure hominis necandi, quæ multa sunt, certè illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii propinquus ejus imperatoris, interfectus ab eo est, cui vim afferebat: facere enim probus adolescens periculose, quam perditè turpiter maluit. Atque hunc ille vir si unus scelere solutum periculo liberavit. Insidiatori verò, & latroni, quæ

potest afferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certè non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est enim hæc, judices, non scripta, sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus, verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus; ad quam non docti, sed facti, non instituti, sed imbuti sumus; ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset, omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. *Silent* enim *leges inter arma*, nec se exspectari jubent, cum ei, qui exspectare velit, ante injusta pœna luenda sit, quàm justa repetenda. Etsi persapienter, & quodammodo tacitè, dat ipsa lex potestatem defendendi: quæ non modò hominem occîdi, sed esse cum telo hominis occidendi causâ vetat: ut, cum causa non telum quæreretur, qui sui defendendi causâ, telo esset usus, non hominis occidendi causâ habuisse telũ judicaretur. Quapropter hoc maneat in causâ, judices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod à

Milo-

Milonis, inimicis sæpissime dicitur, Cædem, quâ P. Clodius occisus est, senatū judicâsse contra rem publicam esse factam. Illam verò senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa à nobis acta in senatu? quibus assensionibus universi ordinis? quàm nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque, sunt inventi, qui Milonis causam non probarent? declarant hujus ambulti tribuni plebis illæ intermortuæ contiones, quibus quotidie meam potentiam invidiosè criminabatur, cùm diceret, senatū non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quàm propter magna in rempublicam merita, mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia; appelletur ità sanè, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc verò quæstionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen Senatus constituendam putavit: erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem

ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim Senatui de illo incesto stupro judicium decernendi potestas esset erepta, de ejus interitu, quis potest credere senatum judicium novum constituendum putâsse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam, contra rempublicam Senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives non contra rempublicam. Non enim est ulla defensio contra vim unquam oppetenda; sed nonnunquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille quo Cajus, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi e republica, rempublicam tamen non vulnerârunt. Itaque ego ipse decrevi, cum cædem in Appia factam esse constaret, non eum qui se defendisset, contra rempublicam fecisse: sed, cum inesset in re vis, & insidiæ, crimen judicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere licuisset: novam quæstionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut

veteribus legibus tantummodo extra ordinem quæreretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre: sic reliqua auctoritas Senatûs, emptâ intercessione, sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione suâ & de re, & de causa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit? nempe, ut quæreretur. Quid porrò quærendum est; factúmne sit? at constat. A quo? at patet: vidit etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse: quod nisi vidisset, posse absolvi eum qui fateretur cùm videret nos fateri, neque quæri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quàm illam tristem, dedisset. Mihi verò Cn. Pomp. non modò nihil gravius contra Milonem judicàsse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in judicando spectare oporter. Nam, qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitûs quærendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profectò, quod sua sponte fecit P. nè Clodio tribuendum

putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir, Senatûs propugnator, atque illis quidem temporibus penè patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quæstio decreta à senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse à nostris patribus accepimus, cum P. Africano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata! quis tùm non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus nè necessariam quidem expectatam esse mortem? num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? certè nulla. Quid ità? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur, interest inter vitæ dignitatem, summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem pœnis teneatur & legibus, nisi fortè magis erat parricîda, si quis consularem patrem, quàm si quis humilem necaverit; aut eò mors atrocior erit P. Clodii, quòd is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur: perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit,

non

non quâ populus uteretur, sed ubi impune sui posteri latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via cùm ornatissimum equitem Romanum M. Papirium occidissent, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri silebatur, eadem nunc crebrò usurpatur, posteaquam latronis & parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat. Extorta est confitendi sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius, caruit senatu, caruit publico: januâ, se, ac parietibus, non jure legum judiciorúmque texit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certè hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso Senatûs: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis eo porrò reipublicæ tempore,

quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi fortè, quia perfecta res non est, non fuit puniendа. Perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minùs dolendum fuit, re non perfectâ; sed puniendum certè nihilominus. Quoties ipse, judices, ex P. Clodii telis, & ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea vel reipublicæ fortuna servâsset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa. P. Clodii mortem æquo animo nemo ferre potest: luget Senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senio est: squalent municipia: afflictantur coloniæ, agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarē, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, judices, non fuit, cūr sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, & altâ quadam mente prædituſ, multa vidit: fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem: in communi omnium lætitia

titia, si etiam ipse gauderet, timuit, nè videretur infirmior fides reconciliatæ gratiæ. Multa etiam alia vidit. Sed illud maximè: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen fortiter judicaturos. Itaque delegit è florentissimis ordinibus ipsa lumina: neque verò, quod nonnulli dictitant, secrevit in judicibus legendis amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir justissimus, neque in bonis viris legendis id assequi potuisset, etiam si cupîsset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur, quæ latè patere non possunt; propterea quod consuetudines victûs non possunt esse cum multis: sed, si quid possumus, ex eo possumus, quod respublica nos conjunxit cum multis, ex quibus ille cum optimos viros legeret, idque maximè ad fidem suam pertinere arbitraretur, non potuit legere non studiosos meî. Quod verò te, Cn. Domiti, huic quæstioni præsse maximè voluit, nihil quæsivit aliud, nisi justitiam, gravitatem, humanitatem, fidem. Tulit, ut consularem necesse esset: credo, quod principum munus esse ducebat, resistere & levitati multitudinis, & perditorum temeritati. Ex consu-

consularibus te creavit potissimum. Dederas enim, quàm contemneres populares insanias, jam ab adolescentia documenta maxima. Quamobrem, judices, (ut aliquando ad causam crimenque veniamus) si neque omnis confessio facti est inusitata; neque de causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus, à Senatu judicatum est; & lator ipse legis, cùm esset controversia nulla facti, juris tamen disceptationem esse voluit; & electi judices, & isti præpositus quæstioni, qui hæc juste sapientérque disceptet: reliquum est, judices, ut nihil jam aliud quærere debeatis, nisi uter utri insidias fecerit: quod quò facilius argumentis perspicere possitis, rem gestam vobis dum breviter expono, quæso diligenter attendite. P. Clodius, cùm statuisset omni scelere in prætura vexare rempubl. viderétq; ita tracta esse comitia anno superiore, ut non multos menses prætura gerere posset: qui non honoris gradum spectaret, ut cæteri, sed L. Paulum collegam effugere vellet, singulari virtute civem & annum integrum ad dilacerandam remp. quæreret: subitò reliquit annum suum, séq; in annum proximum tran-

transtulit, non religione aliquâ, sed ut haberet, quod ipse dicebat ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam rempublicam plenum annum, atque integrum. Occurebat, mancam, ac debilem præturam suam futuram, consule Milone: eum porrò summo consensu populi Romani consulem fieri videbat. Contulit se ad ejus competitores, sed ità, totam ut petitionem ipse solus etiam, invitis illis, gubernaret. Tota ut comitia suis, ut dictitabat, humeris sustineret, convocabat tribus: se interponebat: coloniam novam, delectum perditissimorum scribebat civium. Quantò ille plura miscebat, tantò hic magis in dies convalescebat. Ubi vidit homo ad omne facinus paratissimus fortissimum virum, inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit, non solùm sermonibus, sed etiam suffragiis populi Romani sæpe esse declaratum: palàm agere cœpit, & apertè dicere, occidendum Milonem. Servos agrestes, & barbaros, quibus silvas publicas depopulatus erat, Etruriâque vexârat, ex Apennino deduxerat, quos videbatis. Res erat minimè obscura. Etenim palàm dictitabat, consulatum

Miloni

Miloni eripi non posse, vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu, dixit in concione. Quin etiam Favonio fortissimo viro, quærenti ex eo, quâ spe fureret Milone vivo: respondit, triduo illum, ad summum quatriduo, periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cùm sciret Clodius, (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII Kal. Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subitò ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret, atque ità profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempúsque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est, domum venit: calceos & vestimenta mutavit: paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cùm jam Clodius (siquidem eo die Romam ven-

venturus erat) redire potuisset. Obviam fit ei Clodius, expeditus in equo, nullâ rhedâ, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat sine uxore, quod nunquam ferè: cùm hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparâsset, cum uxore veheretur in rheda penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorúmque comitatu. Fit obviàm Clodio ante fundum ejus horâ ferè undecimâ, aut non multò secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum: adversi rhedarium occîdunt. Cùm autem hic de rheda, rejectâ penulâ, desiluisset, séque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui pòst erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur, Milonémque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ità esse putarent, fecerunt

id

id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causâ, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exposui, ità gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potiùs oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit; nihil quid vos, nihil quid omnes boni: nihil sanè id profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut nè se quidem servare potuerit, quin unà rempublicam vósque servaret. Si id jure non posset, nihil habeo, quod defendam. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possent, à corpore, à capite, à vita sua propulsarent: non potestis hoc facinus improbum judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis, aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ità putâsset, certè optabilius Miloni fuit, dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primùm petitum, quàm jugulari à vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc

nemo

nemo vestrûm ità sentit illud jam in judicium venit, non, occisúsne sit, quod fatemur; sed jure, an injuriâ: quod multis antea in causis jam quæsitum est. Insidias factas esse constat: id est, quod Senatus contra rempublicam factum esse judicavit: ab utro factæ sint, incertum est: de hoc igitur latum est, ut quæreretur. Ità & Senatus rem, non hominem notavit, & Pompeius de jure, non de facto quæstionem tulit. Num quid igitur aliud in judicium venit, nisi uter utri insidias fecerit? profectò nihil. Si hic illi; ut nè sit impune: ille huic; tum nos scelere solvamur. Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni feciſſe Clodium? satis est quidem, in illa tam audaci, tam nefaria bellua docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositâ, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, CUI BONO FUERIT, in his personis valeat, etsi boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modò ut prætor esset, non eo consule, quo sceleris nihil facere posset: sed etiâ ut, his consulibus, prætor esset, qui-

quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certè sperâsset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut illi ratiocinabantur, nec, si cuperent, reprimere possent, cùm tantum beneficium ei se debere arbitrarentur: &, si vellent fortasse, vix possent frangere hominis sceleratissimi coroboratam jam vetustate audaciam. An verò, judices, vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur, quas ille leges (si leges nominandæ sunt, ac non faces urbis, & pestes reipublicæ) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus? Exhibe quæso, Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum vestrarum, quod te aiunt eripuisse è domo, & ex mediis armis, turbâque nocturnâ, tanquam Palladium sustuliſſe, ut præclarum indè munus, atque instrumentum tribunatûs ad aliquem, si nactus esses qui tuo arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et aspexit me quidem illis oculis, quibus tum solebat, cùm omnia omnibus minabatur; movet me quippe

pe lumen curiæ. Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cujus tu inimiciſſimum multò crudeliùs etiam punitus es, quàm erat humanitatis, meæ poſtulare? Tu P. Clodii cruentum cadaver ejeciſti domo: tu in publicum ejeciſti: tu ſpoliatum imaginibus, exequiis, pompâ, laudatione, infeliciſſimis lignis ſemiuſtulatum nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti. Quam rem etſi neceſſariò feciſti; tamen quoniam in meo inimico crudelitatem expromſiſti tuam laudare non poſſum, iraſci certè non debeo. P. Clodii præturam non ſine maximo rerum novarum motu proponi ſolitam eſſe videbatis: niſi eſſet is conſul, qui eam auderet, poſſetque confringere. Enim Milonem eſſe cum ſentiret univerſus populus Romanus, quis dubitaret ſuffragio ſuo ſe metu, periculo rempublicam liberare? At * non P. Clodio mortuo, uſitatis jam rebus obnitendum eſt Miloni, ut queatur dignitatem ſuam. Singularis illa huic uni conceſſa gloria, quæ quotidie augebatur, frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit: vos adepti eſtis, nè quem civem metueretis: hic exercitationem

tationem virtutis, suffragationem consulatûs, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis Consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modò igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium: fecit iratus, fecit inimicus, fecit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quàm in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus; ille erat ut odisset primùm defensorem salutis meæ, deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum: postremò etiam accusatorem suum, reus enim Milonis lege Plotiâ fuit Clodius, quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium ipsius, & in homine injusto, quàm etiam justum esse? Reliquum est, ut jam illum natura ipsius consuetudóque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant. Nihil per vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergò, judices?

cum

cum mœrentibus vobis urbe cessi: non servos, non arma, non vim intentavit? Quæ fuisset igitur causa restituendi mei, nisi fuisset injusta ejiciendi? Dicem mihi, credo, dixerat; multam irrogârat? actionem perduellionis intenderat: & mihi, judices, in causa aut vestra mala, aut mea nec præclarissima, etiam judicium timendum fuit? servorum, & egentium civium, & facinorosorum armis, meos cives, meis consiliis periculisque servatos, pro me objici nolui: Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen & ornamentum reipublicæ, pæne interfici servorum manu, cùm mihi adesset: quâ in turba C. Vibienus senator, vir optimus, cum hoc cùm esset unà, ità est multatus, ut vitam amiserit. Itaque, quando illius postea sica illa, quam à Catilina acceperat, conquievit? hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam viam monumentum sui nominis nece Papirii cruentavit: hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit. Quid simile Milonis? cujus

vis

vis omnis hæc semper fuit, nè P. Clodius, cùm in judicem detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quàm præclare fuerunt? potuítne, cùm domum, ac deos penates suos, illo oppugnante, defenderet, jure se ulcisci? potuítne, cive egregio & viro fortissimo P. Sextio collegâ suo vulnerato? potuítne Fabricio viro optimo, cùm de reditu meo legem ferret, pulso crudelissimâ in foro cæde factâ? potuítne L. Cæcilii justissimi fortissimique prætoris oppugnatâ domo? potuítne illo die, cum est lata lex de me; cùm totius Italiæ concursus, quem mea salus concitârat, facti illius gloriam libens agnovisset, ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vendicaret? Atqui erat id temporis clarissimus & fortissimus consul inimicus Clodio, P. Lentulus ultor sceleris illius, propugnator senatûs, defensor vestræ voluntatis, patronus illius publici consensûs, restitutor salutis meæ; septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditûs, illius hostis:

ſtis: cujus ſententiam ſenatus omnis de ſalute mea graviſſimam & ornatiſſimam ſecutus eſt: qui populum Romanum cohortatus eſt: qui cùm de me decretum Capuæ feciſſet, ipſe cunctæ Italiæ cupienti, & ejus fidem imploranti, ſignum dedit, ut ad me reſtituendum Romam concurrerent: omnia tum denique in illum odia civium ardebant deſiderio meî: quem qui tum interemiſſet, non de impunitâte ejus, ſed de præmiis cogitaretur. Tamen ſe Milo continuit, & P. Clodium ad judicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? Privato Milone, & reo ad populum, accuſante P. Clodio, cùm in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus eſt, quæ tum non modò occaſio, ſed etiam cauſa illius opprimendi fuit? Nuper verò, cum M. Antonius ſummam ſpem ſalutis bonis omnibus attuliſſet, graviſſimámque adoleſcens nobiliſſimus reipublicæ partem fortiſſime ſuſcepiſſet atque illam belluam judicii laqueos declinantem jam irretitam teneret: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit? cùm ſe ille fugiens in ſcalarum tenebris abdidiſſet: magnum Miloni fuit con-

conficere illam peſtem nullâ ſuâ invidiâ, Antonii verò maximâ gloria? Quid? comitiis in campo quoties poteſtas fuit? cum ille vi in ſepta irruiſſet, gladios diſtringendos, lapides jaciendos curâſſet, deinde ſubitò, vultu Milonis perterritos, fugeret ad Tiberim, vos & omnes boni vota faceretis ut Miloni uti virtute ſuâ liceret? Quē igitur cum omnium gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impunè non eſt auſus; hunc injuriâ, iniquo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere? præſertim, judices, cùm honoris ampliſſimi contentio & dies comitiorum ſubeſſet: quo quidem tempore (ſcio enim quam timida ſit ambitio, quantáque & quàm ſollicita cupiditas conſulatûs) omnia non modò, quæ reprehendi palàm, ſed etiam quæ obſcure cogitari poſſunt, timemus: rumorem, fabulam fictam, falſam perhorreſcimus: ora omnium atque oculos intuemur. Nihil enim eſt tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quàm voluntas erga nos ſenſuſque civium; qui non modo improbitati iraſcuntur candidatorum,

rum, ſed etiam in rectè-factis ſæpe faſtidiunt. Hunc diem igitur campi ſperatum atque exoptatum ſibi proponens Milo, cruentis manibus ſcelus & facinus præ ſe ferens, & confitens, ad illa auguſta centuriarum auſpicia veniebat? quàm hoc non credibile in hoc? quàm idem in Clodio non dubitandum, qui ſe, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid quod caput audaciæ eſt, judices: quis ignorat, *maximam illecebram eſſe peccandi impunitatis ſpem?* in utro igitur hæc fuit? in Milone, qui etiam nunc reus eſt facti aut præclari, aut certè neceſſarii? an in Clodio, qui ità judicia pœnámque contempſerat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas eſſet, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor? quid plura diſputo? te, Q. Petilli appello optimum, & fortiſſimum civem: te, M. Cato, teſtor: quos mihi divina quædam ſors dedit judices: vos ex M. Favonio audiſtis, vivo Clodio, peritūrum Milonem triduo: poſt diem tertium geſta res eſt, quam dixerat. Cùm ille non dubitaret apperire quid cogitaret; vos poteſtis dubitare quid fecerit? Quemadmodum

igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modò. Dictatoris Lanuvini ſtata ſacrificia nôſſe, negotii nihil erat: vidit neceſſe eſſe Miloni proficiſci Lanuvium illo ipſo, quo profectus eſt die. Itaque antevertit, at quo die? quo, ut antè dixi, infaniſſima concio ab ipſius mercenario tribuno plebis eſt concitata: quem diem ille, quam concionem, quos clamores, nili ad cogitatum facinus approperaret, nunquam reliquiſſet. Ergò illi nè cauſa quidem itineris, etiam cauſa manendi: Miloni nulla facultas manendi, exeundi non cauſa ſolùm, ſed etiam neceſſitas fuit. Qui, ſi ut ille ſcivit Milonem fore eo die in via, ſic Clodium Milo nè ſuſpicari quidem potuit? Primum quæro, qui ſcire potuerit? quod vos idem in Clodio quærere non poteſtis. Ut enim neminem alium, niſi T. Patinam familiariſſimum ſuum rogâſſet? ſcire potuit illo ipſo die Lanuvii à dictatore Milone prodi flaminem neceſſe eſſe: ſed erant permulti alii, ex quibus id facillimè ſcire poſſet, omnes ſcilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæſivit? quæſierit ſanè. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius

rius meus amicus dixit, corruperit. Lege testimonia testium vestrorum dixit, C. Cassinius, cognomenta Scola, Interamnis, familiaris meus & idem comes P. Clodii, cujus jam pridem testimonio Clodius eâdem horâ Interamnæ fuerat & Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse: sed subitò ei esse nuntiatum, Cyrum architectum esse mortuum. Itaque Romam repentè constituisse proficisci. Dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum certè liberatur Milo: non eo consilio profectus est, ut insidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obvius futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum agam negotium) scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadendâ dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio verò majoris alicujus. Videlicet me latronem ac sicarium abjecti homines & perditi describebant. Jacent suis testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro auditum esset, rediturum fuisse. Respiravi: liberatus sum: non vereor, ne,

quod nè ſuſpicari quidem potuerim, videar id cogitâſſe. Nunc perſequar cætera. Nam occurrit illud: nè Clodius quidem de inſidiis cogitavit, quoniam fuit in Albano manſurus, ſiquidem exiturus ad cædem è villa non fuiſſet. Videó enim illum, qui dicitur de Cyri morte nuntiâſſe, non id nuntiâſſe, ſed Milonem appropinquare. Nam quid de Cyro nuntiaret, quem Clodius Roma proficiſcens reliquerat morientem? Unà fui, teſtamentum ſimul obſignavi cum Clodio? teſtamentum autem palàm fecerat, & illum hæredem & me ſcripſerat. Quem pridie horâ tertiâ animam efflantem reliquiſſet, eum mortuum poſtridie horâ decimâ ei nuntiabatur? Age, ſit ità factum: quæ cauſa, cur Romam properaret? cur in noctem ſe conjiceret? quid afferebat feſtinationem? quòd hæres erat? primùm erat nihil, cur properato opus eſſet: deinde ſi quid eſſet, quid tandem erat, quod eâ nocte conſequi poſſet, amitteret autem, ſi poſtridie manè Romam veniſſet? Atque ut illi nocturnus ad urbē adventus vitandus potiùs, quàm expetendus fuit; ſic Miloni, cum inſidiator eſſet, ſi illum ad urbem noctu

noctu acceſſurum ſciebat, ſubſiſtendū, atque exſpectandum fuit noctu, invidioſo & pleno latronum in loco occidiſſet: nemo ei neganti non credidiſſet; quem eſſe omnes ſalvum etiam confitentem volunt. Suſtinuiſſet hoc crimen primùm ipſe ille latronū occultator & receptator locus, dum neque muta ſolitudo indicâſſet, neque cœca vox oſtendiſſet Milonem: deinde ubi multi ab illo violati, ſpoliati, bonis expulſi, multi etiam hæc timentes in ſuſpicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certè Aricia rediens divertit Clodius ad Albanum. Quod niſi ſciret illum Milo Ariciæ fuiſſe, ſuſpicari tamen debuit, eum, etiamſi Romam illo die reverti vellet, ad villam ſuam, quæ viam tangeret, diverſurum. Cur neque antè occurrit, nè in villa reſideret; nec eo in loco ſubſedit quo ille noctu venturus eſſet? Video adhuc conſtare omnia, judices: Miloni etiam utile fuiſſe, Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatiſſimum interitum Milonis fuiſſe: odium illius in hunc acerbiſſimum; in illum hujus nullum: conſuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; hujus tantùm in repellenda:

mortem ab illo denuntiatam palàm Miloni, & prædicatam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis hujus diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: hujus iter necessarium; illius etiam potiùs alienum: hunc præ se tulisse illo die Româ exiturum; illum eo die se dissimulâsse rediturum: hunc nullius rei mutâsse consilium; illum causam mutandi consilii finxisse: huic, si insidiaretur, nocte prope urbem exspectandum; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id verò, judices, etiam dubitandum, & diutiùs cogitandum est? ante fundum Clodii: quo in fundo propter insanias illas substructiones, facilè mille hominum versabatur valentium. Atqui excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam causam eum locum ad pugnam potissimùm delegerat. At in eo loco potiùs exspectandum ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitârat. Res loquitur, judices ipsa; quæ semper valet

valet plurimùm. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis; tamen appareret, uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cùm alter veheretur in rheda penulatus, una sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minùs promptum ad pugnam? cùm penulâ irretitus, rhedâ impeditus, uxore penè constrictus esset. Videre nunc illum primum egredientem è villa subitò. Cur vesperi? quid necesse est tardè? qui convenit, præsertim temporis? Divertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse procul inde. Villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. Quid ergò erat moræ & tergiversationis? dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age: nunc iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antè cum uxore, tum sine ea; nunquam non in rheda, tum in equo: comites Græculi, quocunque ibat, etiam cùm in castra Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphoniacos uxoris ducebat, & ancillarum

greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lupas ducebat, tum neminem, nisi ut virum à viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia quanquam paratus in imparatos, Clodius tamen mulier inciderat in viros. Nec verò sic erat unquam non paratus Milo contrà illum, ut non satis ferè esset paratus. Semper ille, & quantum interesset P. Clodii se perire, & quanto illi odio esset & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam, & pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio & sine custodia provehebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martémque communem: qui sæpe spoliantem jam & exsultantem evertit & perculit ab abjecto. Adde insciti am pransi, poti, oscitantis ducis: qui cùm à tergo hostem intercluſum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit: in quos incensos irâ vitámque domini desperantes, cùm incidisset, hæsit in his pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini

vita

vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, nè indicaretur, nè dolorem perferre non possent, nè tormentis cogerentur, occisum esse à servis Milonis in Appia via P. Clodium, confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? occiderítne? occidit, jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæstio est, juris in judicio. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus: hoc quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu verò cur miserit, si id potiùs quæris, quàm cur parùm amplis affecerit præmiis: nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter & fortiter, M. Cato, dixítque in turbulenta concione, quæ tamen hujus auctoritate placata est, non libertate solùm, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis, propter quos vivit? etsi id quidem non tanti est, quàm quod propter eosdem, non sanguine & vulneribus suis crudelissimi inimici mentem oculósque satiavit. Quos nisi ma-

numisisset, tormentis etiam dedendi fuerunt conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis? Hic verò nihil habet in his malis quod minùs molestè ferat, quàm, etiamsi quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio Libertatis; quibusnam de servis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulavit? Appius. Quis produxit? Appius, unde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi severiùs? de servis nulla quæstio est in dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proximè * deos accessit Clodius, propiùs quàm tum, cùm ad ipsos penetrârat, cujus de morte tanquam de cerimoniis violatis quæritur. Sed tamen majores nostri in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum esse, & domini morte ipsâ tristius. In reum de servis accusatoris cùm quæritur, verum inveniri potest? Age verò, quæ erat aut qualis quæstio? heus * ubi Ruscio, ubi Casca? Clodius insidias fecit Miloni? fecit: certa crux, nullas fecit: sperata libertas.

Quid

Quid hac quæstione certius? subitò arrepti in quæstionem, tamen separantur à cæteris, & in arcas conjiciuntur, nequis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penès accusatorem cùm fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hâc quæstione dici potest integrius? quid incorruptius? Quod si nondum satis cernitis, cùm res ipsa tot tam claris argumentis significque luceat, purâ mente atque integrâ Milonem, nullo scelere imbutum, nullo metu perterritum, nullâ conscientiâ exanimatum Romam revertisse: recordamini, per deos immortales, quæ fuerit celeritas reditûs ejus? qui ingressus in forum, ardente curiâ? quæ magnitudo animi? qui vultus? quæ oratio? Neque verò se populo solùm, sed etiam senatui tradidit: neque senatui modò, sed etiam publicis præsidiis & armis: neque his tantùm, verùm etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat. Cui se nunquam profectò tradidisset, nisi causæ suæ confideret, præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, non-

nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, judices, & magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint; & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccârint. Neque verò sine ratione certâ, causa Milonis semper à senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis constantiam. An verò obliti estis, judices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modò inimicorum Milonis sermones, & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum, qui negabant eum Romam esse rediturum? Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret, inimicum; arbitrabantur eum tanti mortem P. Clodii putâsse, ut æquo animo patriâ careret, cum sanguine inimici explêsset odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset; non dubitaturum fortem virum, quin, cùm suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum auferret gloriam sempiternam, nobis hæc fruenda relinqueret, quæ ipse servâsset. Multi etiam Catilinam atque illa portenta

tenta loquebantur; Erumpet, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives optimè de republica meritos, in quibus homines non modò res præclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur! Ergò illa falsa fuerunt, quæ certè vera extitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non posset honestè veréque defendere. Quid? quæ postea sunt in eum congesta? quæ quamvis etiam mediocrium delictorum conscientiam perculissent, ut sustinuit, dii immortales! sustinuit? imò verò ut contemsit, ac pro nihilo putavit, quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset! scutorum, gladiorum, frænorum, sparorum, pilorúmque etiam multitudo deprehendi posse judicabatur: nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta domus: arma in villam Otriculanam devecta, Tiberi domus in clivo Capitolino scutis referta: plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solùm, sed penè credita: nec antè repudiata sunt, quàm quæsita. Laudabam equidem incredibilem

bilem diligentiam Cn. Pompeii; sed dicam, ut sentio, judices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam audiendus sit Popa Licinius nescio quis de Circo maximo, servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cn. Pompeio conjurâsse: deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, nè indicaret. Pompeio in hortis nuntiavit. Accessor in primis de amicorum sententia. Rem defert ad senatum, non poteram in illius, mei patriæque custodis, tantâ suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen credi Popæ: ebriosorum confessionem servorum audiri: vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris putari. Verùm tamen, ut intelligo, cavebat magis Pompeius, quàm timebat, non ea solùm, quæ timenda erant, sed omnia, nè aliquid vos timeritis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nuntiabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat: tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium præ-

præstantissimâ virtute civem timidum suspicari: diligentiam, totâ republicâ susceptâ, nimiam nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator invectus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & civis, & viri fidem non faciebat, nisi, eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosè ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei (te enim jam appello eâ voce, ut me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefariè aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas; si Italiæ delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinæ cohortes, si excubiæ, si vigiliæ, si delecta juventus, quæ tuum corpus domúmque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certè vis, & incredibilis animus, & non unius viri vires atque opes indicantur, si quidem in hunc unum & præstan-

ſtantiſſimus dux electus, & tota reſpublica armata eſt. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras, & labantes, ut eas his armis ſanares, & confirmares, eſſe commiſſas? Quod ſi Miloni locus datus eſſet, probâſſet profectò tibi, ipſe neminem unquam hominem homini cariorem fuiſſe, quàm te ſibi: nullum ſe unquam periculum pro tua dignitate fugiſſe: cum illa ipſa terrima peſte ſæpiſſime pro tua gloria contendiſſe: tribunatum ſuum ad ſalutem meam, quæ tibi cariſſima fuiſſet, conſiliis tuis gubernatum: ſe à te poſtea defenſum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos ſe habere ſemper amiciſſimos ſperâſſe, te tuo beneficio, me ſuo. Quæ ſi non probaret; ſi tibi ità penitus inſediſſet iſta ſuſpicio, nullo ut evelli modo poſſet: ſi denique Italia à delectu, urbs ab armis, ſine Milonis clade nunquam eſſet conquietura: næ iſte haud dubitans ceſſiſſet patria; is, qui ità natus eſt, & ità conſuevit, te, Magne, tamen atteſtaretur; quod nunc etiam facit. Vide, quàm ſit varia vitæ commutabiliſque ratio, quàm vaga volubiliſque fortuna, quantæ infidelitates in

ami-

amicis, quàm ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profectò tempus, & illucescet aliquando ille dies, cùm tu salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatus, (qui quàm crebrò accidat, experti debemus scire) & amicissimi benevolentiam, & gravissimi hominis fidem, & unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cùm Senatus ei commiserit, ut videret, nè quid respublica detrimenti caperet, (quo uno verficulo satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis) hunc exercitu, hunc delectu dato, judicium exspectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel judicia ipsa tolleret? satis judicatum est à Pompeio, falsò ista conferri in Milonem, qui legem tulit, quâ, ut ego sentio, Milonem absolvi oporteret, ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco atque in illis publicorum præsidiorum copiis circumfusus sedet,

satis

satis declarat, se non terrorem inferre vobis (quid enim illo minus dignum quàm cogere, ut vos eum, condemnetis, in quem animadvertere ipse, & more majorum, & suo jure posset?) sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hesternam concionem illam licere vobis quod sentiatis, liberè judicare. Nec verò me, judices, Clodianum crimen movet; nec tam sum demens, tamque vestri sensûs ignarus, atque expers, ut nesciam, quid de morte Clodii sentiatis. De qua si jam nollem ità diluere crimen, ut dilui, tamen impunè Miloni palàm clamare atque mentiri gloriosè liceret: Occîdi, occîdi, non Sp. Melium, qui, annonâ levandâ, jacturisque rei familiaris, quia nimis amplecti plebem putabatur, in suspicionem incidit regni appetendi: non Tiberium Gracchum, qui collegæ magistratum per seditionem abrogavit: quorum interfectores implerunt orbem terrarum nominis sui gloriâ: sed eum (auderet enim dicere, cùm patriam periculo suo liberâsset) cujus nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissimæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus supplicio senatus

senatus solennes religiones expiandas sæpe censuit: eum, quem cùm sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus, se, quæstionibus habitis, dixit comperîsse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem judicabant, servorum armis exterminavit: eum, qui regna dedit, demit; orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est: eum, qui, pluribus cædibus in foro factis, singulari virtute & gloriâ civem, domum vi & armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicæ recensionis tabulis publicis impressam extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionum termini, qui non calumniâ litium, non injustis vindiciis ac sacramentis alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis, petebat: qui non solùm Etruscos (eos enim penitùs contempserat) sed hunc Cn. Pompeium, virum fortissimum, atque optimum civem, judicem nostrum, pellere possessionibus, armis castris-

castríſque conatus eſt: qui cum architectis & decempedis villas multorum hortóſque peragrabat: qui janiculo & Alpibus ſpem poſſeſſionum terminabat ſuarum: qui cum ab equite Romano, ſplendidiſſimo & forti viro, T. Pacanio, non impetrâſſet, ut inſulam in lacu pretio venderet, repentè lintribus in eam inſulam materiam, calcem, cæmenta atque *arenam convexit; Dominóque trans ripam inſpectante, non dubitavit ædificium extruere in alieno: qui huic T. Furfanio (cui viro, dii immortales! quid enim de muliercula Sanctia? quid de adoleſcente Apronio dicam? quorum utrique mortem eſt minitatus, niſi ſibi hortorum poſſeſſione ceſſiſſet) ſed auſus eſt Furfanio dicere, ſi ſibi pecuniam, quantum popoſcerat, non dediſſet, mortuum ſe in domum ejus illaturum; quâ invidiâ huic eſſet tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fideliſſimâ gratiâ, abſentem de poſſeſſione fundi dejecit; qui parietem ſic per veſtibulum ſororis inſtituit ducere, ſic agere fundamenta, ut ſororem non modò veſtibulo privaret, ſed omni aditu & *limine. Quanquam

hæc

hæc quidem jam tolerabilia videbantur: etsi * æquabiliter in rempublicam, in privatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat, sed nescio quomodo jam usu obduruerat, & percalluerat, civitatis incredibilis patientiâ. Quæ verò aderant jam, & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset? Omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas. Vota enim feceratis, ut in eos se potius * mitteret quàm in vestras possessiones, vestra recta, vestras pecunias: * pecunias dico? à liberis medius fidius, ac conjugibus vestris, nunquã ille effrænatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent, quæ nota omnibus, quæ tenentur: servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam résque privatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius. Adeste, quæso, atque audite, cives: P. Clodiũ interfeci: ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro & hac dextrâ à cervicibus vestris repuli: per me unũ * effectũ est, ut

jus

jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent: * Enimvero timendum, quonam modo id * factum ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet? qui non laudet? qui non unum post hominum memoriam T. Annium plurimum reipublicæ profuisse, maximâ lætitiâ populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, & dicat, & sentiat? * Nequeo vetera illa populi Romani, quanta fuerint gaudia, indicare: multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiam, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, judices: spero, multa vos, liberósque vestros, in republica bona esse visuros. In his singulis ità semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil horum vos visuros fuisse. In spem maximam, & quemadmodum confido, verissimam, adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc summo viro consule, concussâ hominum licentiâ, cupiditatibus fractis, legibus & judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui, hoc P. Clodio vivo, contingere

gere potuisse arbitretur? Quid? ea, quæ tenetis, privata, atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, judices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar, quàm verius. Etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ità communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio penè æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, nè cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, judices nempe hæc est quæstio de interitu P. Clodii, fingite animis. Liberæ enim sunt cogitationes nostræ, & quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ si possim efficere, ut Milonem absolvatis: sed ità, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuistis? quonam modo ille vos vivus affecerat, qui mortuus inani cogitatione percussit? quid? si ipse Cn. Pompeius, qui eâ virtute ac sapientiâ est, ut ea potuerit semper, quæ nemo præter illum; si is, inquam, potuisset, ut quæstionem

nem de morte P. Clodii ferre, sic ipsum ab inferis excitare: utrum putatis facturum fuisse? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis sedetis ultores, cujus vitam, si putetis per vos restitui posse, nolitis: & de ejus nece lata quæstio est, qui si eâdem lege reviviscere posset, lata lex nunquam esset. Hujus ergò interfector non esset etiam confitendo ab iis impetraturus, nè pœnam timeret, quos liberaviſſet? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus institutas viris? quos cantus? quæ carmina? propè ad immortalitaem, & religionem, & memoriam consecrantur. Vos tanti conservatorem populi; tanti sceleris ultorem non modò honoribus nullis afficietis, sed ad supplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si feciſſet, & magno animo, & libenter, se feciſſe, libertatis omnium causâ: quod certè ei non confitendum modò fuisset, verùm etiam prædicandum. Etenim, si id non

negat

nem de morte P. Clodii ferre, ſic ipſum ab inferis excitare: utrùm putatis facturum fuiſſe? etiamſi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam, ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: & de ejus nece lata quæſtio eſt, qui ſi eâdem lege reviviſcere poſſet, lata lex nunquam eſſet. Hujus ergò interfector non eſſet etiam confitendo ab iis impetraturus, nè pœnam timeret, quos liberaviſſet? Græci homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? propè ad immortalitaem, & religionem, & memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi; tanti ſceleris ultorem non modò honoribus nullis afficietis, ſed ad ſupplicium rapi etiam patiemini? Confiteretur, confitèretur, inquam, ſi feciſſet, & magno animo, & libenter, ſe feciſſe, libertatis omnium causâ: quod certè ei non confitendum modò fuiſſet, verùm etiam prædicandum. Etenim, ſi id non

negat

negat, ex quo nihil petit, nisi ut ignoscatur; dubitaret id fateri, ex quo etiam præmia laudis essent petenda? nisi verò gratius putat esse vobis, sui se capitis, quàm vestri ordinis defensorem fuisse: cùm præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos: sin factum nobis non probaretur? (quanquam qui poterat salus sua cuique non probare?) sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset, magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quàm lætari cæteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo semper omnes fuimus in patriæ proditoribus opprimendis; ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & invidiam nostram putaremus, nam quæ mihi contribuenda laus esset ipsi, cùm tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod cogitabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? quæ mulier sceleratum ac perniciosum civem occidere non auderet, si periculum non timeret? Propositâ invidiâ,

morte, pœnâ, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir verè putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene-meritos de republica cives: viri fortis, ne suppliciis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eâdem confessione T. Annius, quâ Ahala, quâ Nassica, quâ Opimius, quâ Marius, quâ nosmetipsi: &, si grata respublica esset, lætaretur: si ingrata, tamen in gravi fortuna, conscientiâ suâ niteretur. Sed hujus beneficii gratiam, judices, fortuna populi Romani, & vestra felicitas, & dii immortales sibi deberi putant. Nec verò quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim cœlestem existimat, numénve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli & signorum motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id, quod maximum est, majorum sapientia: qui sacra, qui cærimonias, qui auspicia & ipsi sanctissimè coluerunt, ut nobis suis posteris prodiderunt. Est profectò illa vis: neque in his corporibus atque in hac imbecillitate nostra inest quidam, quod vigeat,

geat, & sentiat, & non ineſt in hoc tanto naturæ tam præclara motu niſi fortè idcirco eſſe non putant, quia non appareat, nec cernitur; perinde quaſi noſtram ipſam mentem, quâ ſapimus, quâ providemus, quâ hæc ipſa agimus, ac dicimus, videre aut planè qualis, aut ubi ſit, ſentire poſſimus. Ea vis, ea eſt igitur, quæ ſæpe inerebibiles huic urbi felicitates atque opes attulit? quæ illam perniciem exſtinxit ac ſuſtulit: cui primum mentem injecit, ut vi irritare ferróque lacéſſere fortiſſimum virum auderet, vinceretúrque ab eo, quem ſi viciſſet, habiturus eſſet impunitatem & licentiam ſempiternam. Non eſt humano conſilio, nè mediocri quidem, judices, deorum immortalium curâ, res illa perfecta: religiones mehercule ipſæ, aræque, cum illam beluam cadere viderunt, commoviſſe ſe videntur, & jus in illo ſuum retinuiſſe. Vos enim Albani tumuli, atque luci, vos, inquam, imploro, atque obteſtor, vosque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum populi Romani ſocia, & æquales, quas ille præceps amens, cæſis, proſtratiſque

que sanctissimis lucis, substructionum insanis molibus oppressérat: vestræ tum aræ, vestræ religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat: tuque ex tuo edito monte, Latialis, sancte Jupiter, cujus ille lucus, nemora, sinésque sæpe omni nefario stupro & scelere maculárat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuisti: vobis illi, vobis vestro in conspectu feræ, sed justæ tamen, & debitæ pœnæ solutæ sunt. Nisi fortè hoc etiam casu factum esse dicimus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sexti Galli, in primis honesti & ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cùm prælium commisisset, primùm illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus. Nec verò non eadem ira deorum hanc ejus satellitibus injecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu, sine ludis, sine exequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, obliti eruore & luto, spoliatus illius supremæ diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, amburi-

hæreretur, etiam abjectus. Non fuisse credo fas clarissimorum virorum formas illi veterrimo patriciîdæ aliquid decoris afferre; neque ullo in loco potiùs mortem ejus lacerari, quàm in quo vita esset damnata. Dura mihi medius fidius jam fortuna populi Romani & crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret & pasceretur: polluerat stupro sanctissimas religiones: senatus gravissima decreta perfregerat: pecuniâ se palam à judicibus redemerat: vexârat in tribunatu senatum: omnium ordinum consensu pro salute reipublicæ stans reciderat: me patriâ expulerat, bona diripuerat, domum incenderat: liberos, conjugem meam vexaverat. Cneo Pompeio nefarium [illegible] indixerat: magistratuum prætorumque sedes effecerat: domum mei fratris incenderat, vastârat Etruriam: multos fed[illegible] fortunis ejecerat: instabat, ut[illegible] capere ejus amentiam civ[illegible] Italia, provinciæ, regna non poterant. Incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent: nihil erat cujusquam,

quod quidem ille adamâſſet, quod non hoc anno ſuum fore putaret. Obſtabat ejus cogitationibus nemo, illum præter Milonem ipſum, qui poterat obſtare: Cn. Pompeium novo reditu in gratiam quaſi devinctum arbitrabatur: Cæſaris potentiam, ſuam potentiam eſſe dicebat: bonorum animos etiam in meo caſu contempſerat: unus urgebat. Hic dii immortales, ut ſuprà dixi, mentem dederunt illi perdito, ac furioſo, ut huic faceret inſidias: aliter perire peſtis illa non potuit. Nunquam illum reſpublica ſuo jure eſſet ulta. Senatus, credo, prætorem eum circumſcripſiſſet. Nec cum ſolebat quidem id facere in privato eodem hoc, aliquid profecerat. An conſules in prætore creando fortes fuiſſent? primum, Milone occiſo, habuiſſet ſuos conſules. Deinde, quis in eo prætore conſul fortis eſſet, per quem tribunum, virum conſularem, crudeliſſimè necatum eſſe diciſſet? omnia poſſideret, teneret, regnaret novâ, quæ eſt inventa apud eum cum reliquis legibus Clodianis: ſervos noſtros libertos ſuos feciſſet. Poſtremò, niſi

eum

eum dii immortales [illegible] eam mentem impulissent, ut homo effœminatus fortissimum virum conaretur occidere, hoc [illegible] ampublicam nullam haberetis. An [illegible] prætor, ille verò consul, si modò hæc templa atque ipsa mœnia stare, eo vivo, tamdiu, & consulatum ejus [illegible] potuissent, ille denique vivus, mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sext. Clodio duce, curiam incenderit? quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, exscindi, funestari? neque id fieri à multitudine imperitâ, (quanquam esset miserum idipsum) sed ab uno; qui, cùm tantùm ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quàm vivus everterat, & sunt, qui de via Appia quærantur, taceant de curia: Ecquando ab eo spirante forum potuisset defendi, cu-

jus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis: frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? Nec verò sustinuistis eos, qui cum fascibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitârunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cùm audiretur silentio M. Cælius tribunus plebis vir fortissimus, & in suscepta causa firmissimus, & bonorum voluntati & auctoritati senatûs deditus, & in hac Milonis sive invidiâ, sive fortunâ, singulari, divinâ, & incredibili fide. Sed jam satis multa de causâ, extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat? nisi ut orem obtestérque vos, judices, ut eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego autem, repugnante hoc, & imploro, & exposco. Nolite, si in nostro omnium fletu nullam lacrymam aspexistis Milonis, si vultum semper eundem, si vocem, si orationem stabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: atque haud scio, an multò etiam sit adjuvandus magis. Etenim, si in

gla-

gladiatoris pugnis, & infimi generis hominum conditione atque fortuna, timidos, & supplices, &, ut vivere liceat, obsecrantes, etiam odisse solemus; fortes, & animosos, & se acriter ipsi morte offerentes, servare cupimus; eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quàm qui illam efflagitant: quanto hoc magis in fortissimis civibus facere debemus? Me quidem, judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assiduè, & quibus interfum quotidie: Valeant, inquit, valeant cives mei: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihique patria carissima, quoquo modo merita de me erit. Tranquillâ republica cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur. Ego cedam, atque abibo, si mihi republicâ bonâ frui non licuerit; at carebo malâ; & quamprimum terigero bene moratam & liberam civitatem, in ea conquiescam. O fruſtrà, inquit, suscepti mei labores! O spes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego cum tribu-

nus plebis, republicâ oppressâ, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam; equitibus Romanis, quorum vires erant debiles; bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego cum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc Senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani, illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis, fuit auxilio, vox, & defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec verò hæc judices, ut Ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit: timidis, & omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, & infimam multitudinem, quæ, P. Clodio duce, fortunis vestris inimicebat, eam quo tutior esset vita vestra, se fecisse commemorat, ut non modò virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet,

met, ad cum plebem muneribus placârit, vos non conciliârit meritis in rempublicam singularibus: senatûs erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam: vestras verò, & vestrorum ordinum occursationes, studia, sermones, quemcumque cursum fortuna dederit, secum se abstrurum esse dicit. Meminit etiam sibi vocem præconis modo defuisse, quam minimè desiderarit: populi verò cunctis suffragiis, quod unum cupierit, se consulem declaratum: nunc denique si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris suspicionem, non facti crimen obstare. Addit hæc, quæ certè vera sunt, fortes & sapientes viros non tam præmia sequi solere rectè factorum, quàm ipsa rectè facta: se nihil in vita, nisi præclarissimè, fecisse; si quidem nihil sit præstabilius viro quàm periculis patriam liberare: beatos esse, quibus ea res honori fuerit à suis civibus: nec tamen eos miseros, qui benè de cives suos vicerint. Sed tamen ex omnibus præmiis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum, amplissimum esse præmium, gloriam: esse hanc unam quæ brevitatem vitæ posteritatis

ratis memoria consolaretur: quæ efficeret, ut absentes adessemus, mortui viveremus: hanc denique esse, cujus gradibus etiam homines in cœlum videantur ascendere. De me, inquit, semper populus Romanus, semper omnes gentes loquentur, nulla nunquam obmutescet vetustas. Quin hoc tempore ipso, cùm omnes à suis inimicis faces invidiæ meæ subjiciuntur: tamen omni in hominum cœtu gratiis agendis, & gratulationibus habendis, & omni sermone celebramur. Omitto Etruriæ festos, & actos, & institutos dies: centesima lux est hæc ab interitu P. Clodii, & opinor, ultra quàm fines imperii populi Romani sunt, non solùm fama jam de illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam omnibus in terris & jam versatur, & semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpe his absentibus: sed iisdem audientibus, hæc egò tecum, Milo: Te quidem, quod isto animo es, satis laudare non possum: sed quò est ista magis divina virtus, eò majore à te dolore, divellor. Nec verò, si mihi eri-

eripueris, reliqua est illa tamen ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non malè aliquando de me meriti, sed semper optimè. Nullum unquam, judices, mihi tantum dolorem inuerisse (ersi, quis potest esse tantus?) sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper, feceritis; quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offendistis, cur non id meo capiti potius luitur, quam Milonis? Præclarè enim vixero, si quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustineat, quod tibi, O T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te oppetivi: ego mucrones sæpe corpus & vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas ac liberorum meorum in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua dimicatio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo,

habeo, quod dicam, quod faciam pro tuis in me meritis? nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, dicam meam? Non recuso, non abnuo; vósque obsecro, judices, ut vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio occasura esse jubeatis. His lacrymis non movetur Milo; est quodam incredibili robore animi septus. Exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus: mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sed hic eâ mente quâ natus est. Quid vos, judices, quò tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis, ejicietis? & erit dignior locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat, quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro republica sanguinem effudistis, vos, in viri & in civis invicti appello per milos, centuriones, vosque milites: vobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio piissimis viribus, hæc tanta virtus ex hac urbe exsulet? nemo minabitur? ejicietur? O me miserum! O me infelicem! revocare in me in patriam, Milo, potuisti per hos; ego te in pa-

tria per eosdem retinere non potero? Quid respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. Frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram ille servâsset? at in qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus. A quibus non potuisse? ab iis, qui maximè P. Clodii morte acquierunt. Quo deprecante? me. Quodnam concepi tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi, judices, cùm illa indicia communis exitii indagavi, patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me meósque redundant ex illo fonte dolores. Quid me reducem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro, vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quàm fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam dii immortales fecissent (pace tuâ, patria, dixerim: metuo enim, nè sceleratè dicam in te, quod pro Milone dicam piè) ut P. Clodius non modò

vive-

viveret, sed etiam prætor, consul, dictator esset, antequam hoc spectaculum viderem. O di immortales! fortem, & à vobis, judices, conservandum virum. Minimè, minimè, inquit; immò verò pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ità necesse est, non debitas. Hiccine vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur? aut, si fortè pro patriâ, hujus vos animi monumenta retinebitis, corporis in Italia nullum sepulcrum esse patiemini? hunc suâ quisquam sententiâ ex hac urbe expellat, quem omnes urbes expulsum à vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit. Sed finis sit. Neque enim præ lacrymis jam loqui possum, & hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, judices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem (mihi credite) is maximè probabit, qui in judicibus legendis optimum & sapientissimum quemque legit.

M. Fabii Quintiliani

De CICERONE judicium.

Lib. 10. *Institut. Orat. Cap.* 1.

ORatores verò vel præcipuè Latinam Eloquentiam parem facere Græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicunque eorum fortiter opposuerim. Nec ignoro quantum mihi concitem pugnam, cum præsertim id non sit propositi, ut eum Demosthene comparem hoc tempore: neque enim attinet; cum Demosthenem inprimis legendum, vel discendum potius putem. Quorum ego virtutes pleraſque arbitror similes, consilium, ordinem dividendi, præparandi, probandi rationem, omnia denique, quæ sunt inventionis. In eloquendo est aliqua diversitas: densior ille, hic copiosior: ille concludit adstrictius, hic latius pugnat: illo acumine semper, hic frequenter, & pondere: illi nihil detrahi potest, huic nihil adjici:

adjici: curæ plus in illo, in hoc naturæ. Salibus certè, & commiseratione (qui duo plurimum affectus valent) vincimus. Et fortasse epilogos illi mos civitatis abstulerit: sed & nobis illa quæ Attici mirantur, diversa Latini sermonis ratio minùs permiserit. In epistolis quidem, quanquam sunt utriusque, nulla contentio est. Cedendum verò in hoc quidem, quòd ille & prior fuit, & ex magnâ parte Ciceronem, quantus est, fecit. Nam mihi videtur M. Tullius cùm se totum ad imitationem Græcorum contulisset, effinxisse vim Demosthenis, copiam Platonis, jucunditatem Isocratis. Nec verò quod in quoque optimum fuit, studio consecutus est tantùm; sed plurimas vel potiùs omnes ex se ipso virtutes extulit immortalis ingenii beatissimâ ubertate. Non enim pluvias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed vivo gurgite exundat: dono quodam providentiæ genitus, in quo totas vires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentiùs, movere vehementiùs potest? cui tanta unquam jucunditas affluit, ut ipsa illa quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum transversum

judicem ferat, tamen ille non rapi videatur, sed sequi. Jam in omnibus quæ dicit tanta autoritas inest, ut dissentiri pudeat; nec advocati studium, sed testis aut judicis afferat fidē. Cum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissimâ cura consequi posset, fluunt illaborata; et illa qua nihil pulchrius auditu est oratio, præ se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immeritò ab hominibus ætatis suæ regnare in judiciis dictus est: apud posteros verò id consecutus, ut Cicero jam non hominis, sed eloquentiæ nomen habeatur. Hunc igitur spectemus: hoc propositum nobis sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valdè placebit.

Orationum Selectarum Index.

I. PRO ARCHIA POETA *quæ habita est à* Cic. *Anno V. C.* 692. *Æt. an.* 46. *M. Pupio Pisone & M. Æmilio Valerio Messala* COSS. pag. 1

II. *Pro* M. MARCELLO. *habita Anno V. C.* 707. *Æt. an.* 61. C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido COSS. 24

III. *Pro* Q. LIGARIO. *habita an. V. C.* 707. *Æt. an.* 61. C. Julio Cæsare, & M. Æmilio Lepido COSS. 44

IV. *Pro* REGE DEIOTARO *an. V. C.* 708. Caio Julio Cæsare III. Dictatore, & IV. COSS. *sine Collega. Æt. an.* 62. 67

V. VI. VII. VIII. 1, 2, 3, 4. In CATILINAM *An. V. C.* 690. M. Tullio Cicerone & M. Antonio COSS. *Æt. an.* 44. 95

IX. Phil-

X. Philippica II. in MARC. A
TONIUM, *Anno U. C.* 709. C
Julio Cæsare V. & M. Anto
COSS. *Æt. an.* 63. 1
XI. *Pro* LEGE MANILIA. *Ann*
U. C. 687. M. Æmilio Lepido, &
L. Volcatio Tullo COSS. *Æt.*
an. 41. 258
XII. *Pro* T. ANNIO MILONE
Anno U. C. 701. Cn. Pompeio
Magno III. COSS. *sine collega.*
Æt. an. 61 304

FINIS.